

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

05 ΔΕΚ. 2011

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών

ΠΜΣ Τμήματος Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Κατεύθυνση: «Κοινωνικές Διακρίσεις, Μετανάστευση

και Ιδιότητα του Πολίτη»

Πολιτική Ιδεολογία και Κοινωνική Πολιτική

Η Νεωτερική Διάθλαση

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία Ακαδημαϊκού Έτους 2010 - 2011

Μεταπτυχιακός Φοιτητής: Κουραχάνης Νικόλαος

Αριθμός Μητρώου: 04 2009 05

Επιβλέπων: Δημήτρης Βενιέρης, Αναπληρωτής Καθηγητής

Μέλος Τριμελούς Επιτροπής: Λίνα Βεντούρα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Μέλος Τριμελούς Επιτροπής: Δέσποινα Καρακατσάνη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Κόρινθος

009754

Περιεχόμενα

Εισαγωγή Εργασίας	05
-------------------	----

Πρώτο Μέρος: Οι Έννοιες και η Αλληλεπίδραση τους

Εισαγωγή Πρώτους Μέρους	11
-------------------------	----

Κεφάλαιο 1: Η Έννοια της Ιδεολογίας

1.1 Η Έννοια της Ιδεολογίας	14
1.2 Η Έννοια της Πολιτικής Ιδεολογίας	17
1.3 Το Ιστορικό Ίχνος της Ιδεολογίας	18
1.4 Προσεγγίσεις Επάνω στην Έννοια της Ιδεολογίας	
1.4.1 Η Μαρξιστική Προσέγγιση	19
1.4.2 Η Προσέγγιση της Κοινωνιολογίας της Γνώσης	23
1.4.3 Οι Προσεγγίσεις του Τέλους της Ιδεολογίας και του Τέλους της Ιστορίας	24
1.5 Σκέψεις Γύρω από την Έννοια και τις Προσεγγίσεις της Ιδεολογίας	25

Κεφάλαιο 2: Η Έννοια της Κοινωνικής Πολιτικής

2.1 Η Έννοια της Κοινωνικής Πολιτικής	27
2.2 Συνθετικά Στοιχεία	28
2.3 Πεδία Παρέμβασης	29
2.4 Το Ιστορικό Ίχνος της Κοινωνικής Πολιτικής	30
2.5 Η Επιστημονική Θεμελίωση	32
2.6 Μεθοδολογικές Προσεγγίσεις	35
2.7 Σύγχρονες Τάσεις	38

Κεφάλαιο 3:

Πολιτική Ιδεολογία και Κοινωνική Πολιτική: Η Αλληλεπίδραση των Εννοιών

3.1 Το Πλαίσιο Αλληλεπίδρασης	39
3.2 Ελευθερία και Ισότητα	40
3.3 Η Ιδεολογική Ανάδειξη του Κοινωνικού Ζητήματος	42
3.4 Ιδεολογικές Ερμηνείες και Κράτος Πρόνοιας	43
3.5 Ιδεολογία και Υλοποίηση Κοινωνικής Πολιτικής	45
3.6 Συμπεράσματα	47

Δεύτερος Μέρος:

Κυρίαρχα Παραδείγματα Πολιτικής Ιδεολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής

Εισαγωγή Δεύτερου Μέρους	49
--------------------------	----

Κεφάλαιο 4: Το Παράδειγμα της «Νέας Δεξιάς»

Φιλελευθερισμός και Συντηρητισμός σε Σύγκλιση

4.1 Φιλελευθερισμός	
4.1.1 Το Ιστορικό Ίχνος της Φιλελεύθερης Ιδεολογίας	51
4.1.2 Βασικά Χαρακτηριστικά της Φιλελεύθερης Ιδεολογίας	53
4.2 Συντηρητισμός	
4.2.1 Το Ιστορικό Ίχνος της Συντηρητικής Ιδεολογίας	55
4.2.2 Βασικά Χαρακτηριστικά της Συντηρητικής Ιδεολογίας	56
4.3 Οι Θέσεις της Νέας Δεξιάς για την Κοινωνική Πολιτική	57
4.3.1 Η Κριτική της Νέας Δεξιάς στο Παραδοσιακό Κράτος Πρόνοιας	59
4.3.2 Το Πολιτικό Πρόγραμμα της Νέας Δεξιάς για το Κοινωνικό Κράτος	62
4.4 Συμπεράσματα	65

Κεφάλαιο 5: Το Παράδειγμα του Σοσιαλισμού
Μαρξισμός και Σοσιαλδημοκρατία σε Απόκλιση

5.1 Το Ιστορικό Ίχνος της Σοσιαλιστικής Ιδεολογίας	66
5.2 Βασικά Χαρακτηριστικά της Σοσιαλιστικής Ιδεολογίας	68
5.3 Οι θέσεις του Μαρξισμού για την Κοινωνική Πολιτική	
5.3.1 Μαρξισμός	70
5.3.2 Η Κριτική του Μαρξισμού στο Παραδοσιακό Κράτος Πρόνοιας	72
5.3.3 Το Πολιτικό Πρόγραμμα του Μαρξισμού για το Κοινωνικό Κράτος	73
5.4 Οι Θέσεις της Σοσιαλδημοκρατίας για την Κοινωνική Πολιτική	
5.4.1 Σοσιαλδημοκρατία	76
5.4.2 Η Κριτική της Σοσιαλδημοκρατίας στο Παραδοσιακό Κράτος Πρόνοιας	77
5.4.3 Το Πολιτικό Πρόγραμμα της Σοσιαλδημοκρατίας για το Κοινωνικό Κράτος	79
5.5 Συμπεράσματα	82
Συμπεράσματα	83
Βιβλιογραφία	
1. Ελληνόγλωσση	88
2. Ξενόγλωσση	89

Εισαγωγή

Η ακόλουθη προσπάθεια αποσκοπεί στη διερεύνηση και αποσαφήνιση των εννοιών της πολιτικής ιδεολογίας και της κοινωνικής πολιτικής, αλλά και της ανίχνευσης του βαθμού αλληλεπίδρασης τους. Πρόκειται δηλαδή για ένα εγχείρημα μελέτης της συσχέτισης των δύο εννοιών, αλλά και των επιπτώσεων που γεννά η διαπλοκή τους. Η ενασχόληση με την διασύνδεση πολιτικής ιδεολογίας και κοινωνικής πολιτικής έχει αποτελέσει σε διεθνές επίπεδο αντικείμενο εκτεταμένης ανάλυσης και επεξεργασίας τουλάχιστον τις τελευταίες τρεις δεκαετίες¹. Αντίθετα στην εγχώρια πραγματικότητα η συσχέτιση τους έχει παραμείνει στο περιθώριο του επιστημονικού διαλόγου, αγνοώντας την εξέταση της κρισιμότητας ή μη του ρόλου της ιδεολογίας στα ζητήματα της κοινωνικής πολιτικής.

Ωστόσο, το εγχείρημα συνδυασμού πολιτικής και ιδεολογίας στο πεδίο της κοινωνικής προστασίας – πέραν της όποιας γοητείας κι όποιων προκλήσεων υποκρύπτει – σίγουρα κρίνεται δυσχερές και δύσβατο, με μεγάλες επικινδυνότητες στην διαδρομή του. Αυτό πιθανότατα οφείλεται στο γεγονός ότι η πολιτική ιδεολογία και η κοινωνική πολιτική είναι έννοιες με δυναμικό χαρακτήρα. Διαθέτουν διάχυτο περιεχόμενο ανάλυσης με επακόλουθη συνέπεια την δυσκολία επακριβούς προσδιορισμού τους. Συνδεδειγμένος κρίκος των δύο εννοιών αποτελεί ο όρος «πολιτική», είτε αυτός νοείται ως το σύνολο των εγγενών ιδιοτήτων των πολιτικών ιδεών και διεργασιών, είτε ως το σύνολο των μέτρων σχεδιασμού, χάραξης και υλοποίησης. Η συστηματική ενασχόληση με τις έννοιες αυτές επέρχεται κατά τις διαδικασίες δόμησης και ανάπτυξης των νεωτερικών μετασχηματισμών, υποβοηθούμενη από την συγκυρία μιας σειράς οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών γεγονότων. Η οπτική προσέγγισης που θα ακολουθηθεί λοιπόν και για τα δύο κεντρικά στοιχεία της εργασίας αφορά την νεωτερική τους εννοιολόγηση, τις ιδιότητες και τις επιπτώσεις που επιφέρουν κατά την νεότερη και σύγχρονη διαπλοκή τους, υπό το πρίσμα μιας κοινωνικοπολιτικής ανάλυσης.

Η λογική που ακολουθείται κατά την ανάπτυξη του κειμένου χωρίζεται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος διαθέτει τρία κεφάλαια, ενώ το δεύτερο μέρος δύο. Στα δύο πρώτα κεφάλαια του πρώτου μέρους επιχειρείται η ανάλυση των εννοιών της ιδεολογίας και της κοινωνικής πολιτικής αντίστοιχα. Στο τρίτο κεφάλαιο επιχειρείται

¹ Βλ. κυρίως τις κλασικές αναλύσεις των George and Wilding (1985 και 1994), αλλά και περισσότερο πρόσφατες όπως του Taylor (2007).

η εξέταση της αλληλεπίδρασης τους, προετοιμάζοντας το έδαφος για την αποτύπωση των εκδοχών της διαπλοκής τους που ακολουθεί στο δεύτερο μέρος. Η μεθοδολογία της εργασίας συντίθεται κυρίως από τα εργαλεία της ανάλυσης και της σύγκρισης. Στο πρώτο μέρος γίνεται απόπειρα αναλυτικής επεξεργασίας των δύο εξεταζόμενων εννοιών. Διεξάγεται δηλαδή στα πρώτα δύο κεφάλαια προσπάθεια κατανόησης του περιεχομένου και των ιδιοτήτων που εμπεριέχουν. Το τρίτο κεφάλαιο αποτελεί το κρίσιμο σημείο διασύνδεσης τους. Με βάση την ανάλυση που προηγείται στις δύο πρώτες ενότητες επιχειρείται στην τρίτη η εξέταση των συνθηκών συσχέτισης και αλληλεπίδρασης τους. Το κομμάτι αυτό θεωρείται κρίσιμο για την επακόλουθη μετάβαση στο δεύτερο μέρος, όπου δοκιμάζεται η συγκριτική παράθεση των θέσεων που αναπτύσσουν για την κοινωνική πολιτική δύο κυρίαρχες ιδεολογίες. Πρωταγωνιστικό ρόλο στο δεύτερο μέρος διαθέτει το εργαλείο της σύγκρισης. Στα κεφάλαια τέσσερα και πέντε παρατίθενται αντίστοιχα οι θέσεις της «Νέας Δεξιάς» και του Σοσιαλισμού για την κοινωνική πολιτική. Μέσα από την συγκριτική επισκόπηση των δύο πολιτικών προγραμμάτων, στα τελικά συμπεράσματα της εργασίας εκμαιεύεται η κρίση σχετικά με τον βαθμό επίδρασης της πολιτικής ιδεολογίας στην κοινωνική πολιτική.

Υπό αυτή την λογική η παρούσα προσπάθεια επιχειρεί να κατανοήσει τον ρόλο που διαδραματίζει η πολιτική ιδεολογία στην κοινωνική πολιτική. Να προσπαθήσει να διαπιστώσει κατά πόσο η κοινωνική πολιτική επηρεάζεται και μεταβάλλεται από το αξιακό και κανονιστικό περιεχόμενο που ενσωματώνει μια πολιτική ιδεολογία. Όπως θα φανεί στη συνέχεια, στο μεσοδιάστημα αυτής της προσπάθειας εκφέρονται κρίσεις και χρήσιμες διαπιστώσεις για το περιεχόμενο και τις ιδιότητες της ιδεολογίας, της κοινωνικής πολιτικής και των επιπτώσεων που γεννά η αλληλεπίδραση τους. Ποια είναι όμως η ιδιαίτερη μεθοδολογική οπτική που ακολουθείται σε κάθε κεφάλαιο και ποια τα ειδικότερα ερευνητικά ερωτήματα στην απάντηση των οποίων αποσκοπεί η παρούσα εργασία;

Εμβαθύνοντας λοιπόν, το πρώτο κεφάλαιο μεθοδολογικά συγκροτείται από τους άξονες ανάλυσης των εννοιών της ιδεολογίας και της πολιτικής ιδεολογίας, την χρήση των εργαλείων της ιστορίας για την ανίχνευση και ερμηνεία του ιστορικών τους καταβολών και την παράθεση των εναλλακτικών ερμηνευτικών προσεγγίσεων γύρω από την έννοια της ιδεολογίας. Με άλλα λόγια επιχειρείται η απάντηση ερωτημάτων όπως: τι είναι ιδεολογία; τι είναι πολιτική ιδεολογία και ποια είναι η διαφοροποιημένη - επιπρόσθετη αξία της εν σχέση με την ιδεολογία; Ποιες είναι οι

ιστορικές καταβολές της έννοιας; Κάτω από ποιες συνθήκες αναδύθηκε και εδραιώθηκε; Ποιες είναι οι επιμέρους κυρίαρχες προσεγγίσεις; Τι θέση λαμβάνουν έναντι της ιδεολογίας και πως αναπτύσσουν την μεθοδολογική τους προσέγγιση; Ποια είναι τα σημεία ομοφωνίας και ποια τα σημεία αντιπαράθεσης γύρω από την έννοια; Κατά κύριο λόγο παρατίθενται τρεις προσεγγίσεις γύρω από την έννοια της ιδεολογίας: πρώτον η Μαρξιστική προσέγγιση, εντός της οποίας εμπεριέχονται η Μαρξική επεξεργασία του όρου, καθώς και οι αναλύσεις μετέπειτα Μαρξιστών. Δεύτερον η προσέγγιση του K. Mannheim σχετικά με την θεμελίωση του πεδίου της «κοινωνιολογίας της γνώσης» και τρίτον οι σύγχρονες διατυπώσεις γύρω από την έννοια της ιδεολογίας που προφητεύουν το ενδεχόμενο τέλος της με κύριο άξονα τις διατυπώσεις των Bell και Fukujama. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την προσθήκη συμπερασματικών σκέψεων.

Το δεύτερο κεφάλαιο, βασισμένο στην ίδια λογική, στοχεύει στην αναλυτική επεξεργασία και αποσαφήνιση της έννοιας της κοινωνικής πολιτικής. Η κοινωνική πολιτική ως έννοια εμφανίζει διττό περιεχόμενο. Αφενός αναφέρεται στην διεπιστημονική θεμελίωση της ως πεδίο ακαδημαϊκού προβληματισμού, αφετέρου αποτελεί ένα εφαρμοσμένο πεδίο παρέμβασης. Οι ιδιαιτερότητες του αντικειμένου εντείνουν τον δύσκολο προσδιορισμό χαρακτήρα του. Θίγονται επίσης οι αμφισβητήσεις που σχετίζονται με τον ρόλο και τους απώτερους στόχους της κοινωνικής πολιτικής. Μεθοδολογικά το κεφάλαιο επικεντρώνεται στις προσπάθειες αποτύπωσης των συνθετικών στοιχείων που συγκροτούν το υπό μελέτη διεπιστημονικό αντικείμενο, καθώς εξίσου και την σκιαγράφηση των πεδίων που παρεμβαίνει. Παράλληλα, γίνεται αναφορά στην ιστορική του θεμελίωση τόσο ως πεδίου άσκησης πολιτικής, όσο και ως πεδίου επιστημονικού διαλόγου. Η συνέχεια ασχολείται με τις επιστημολογικές παρυφές του αντικειμένου εστιάζοντας στους επιστημονικούς θεμελιωτές του, αλλά και στα μεθοδολογικά χαρακτηριστικά του. Κατ' αυτόν τον τρόπο το δεύτερο κεφάλαιο αποσκοπεί στην απάντηση ερωτημάτων όπως: τι είναι η κοινωνική πολιτική; Ποιες είναι οι κυριότερες αμφισβητήσεις και ασάφειες που συγκεντρώνει; Ποια είναι εκείνα τα επιμέρους στοιχεία που συγκροτούν το διεπιστημονικό αυτό αντικείμενο; Ποια είναι τα κύρια πεδία οριοθέτησης της παρέμβασης της; Πως ερμηνεύεται η ιστορική της ανάπτυξη; Πως συγκροτείται η επιστημονική της θεμελίωση και ποιοι είναι οι κύριοι άξονες της μεθοδολογικής της προσέγγισης;

Το τρίτο κεφάλαιο είναι το σημείο που επιχειρείται η σύζευξη των δύο εννοιών. Ποια είναι η σχέση μεταξύ πολιτικής ιδεολογίας και κοινωνικής πολιτικής; Πως επιτυγχάνεται η αλληλεπίδραση τους; Υπάρχει ισχυρή και συστηματική συσχέτιση μεταξύ τους; Ο παράγοντας της πολιτικής ιδεολογίας επιδρά καθοριστικά στην διαμόρφωση και την υλοποίηση της κοινωνικής πολιτικής; Η εξέταση της αλληλεπίδρασης επιχειρείται μέσα από μια σειρά ζητημάτων που άπτονται της ιδεολογίας και της κοινωνικής πολιτικής. Η διαπίστωση της επίδρασης της πολιτικής ιδεολογίας επάνω στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής οδηγεί στην μελέτη των αποτελεσμάτων της στο δεύτερο μέρος, όπου αποτυπώνονται οι κυριότερες εκδοχές της διαπλοκής των δύο εννοιών.

Κατ' αυτόν τον τρόπο στο δεύτερο μέρος της εργασίας επιχειρείται η παράθεση των εκροών της σύζευξης πολιτικής ιδεολογίας και κοινωνικής πολιτικής. Στόχος δεν είναι η αξιολογική παράθεση των επιμέρους εκδοχών, αλλά η παρουσίαση του περιεχομένου τους με σκοπό την εξαγωγή συμπερασμάτων για τον βαθμό επίδρασης της πολιτικής ιδεολογίας στην κοινωνική πολιτική. Με μια απλούστερη διατύπωση θα μπορούσε να ειπωθεί ότι ο σκοπός του δεύτερου μέρους δεν είναι η κριτική του περιεχομένου της κοινωνικής πολιτικής που προτείνει κάθε εξεταζόμενο παράδειγμα πολιτικής ιδεολογίας. Αντίθετα στόχος είναι να ειπωθεί κατά πόσο κάθε πολιτική ιδεολογία δύναται να διαφοροποιήσει το περιεχόμενο της κοινωνικής πολιτικής. Οι εκδοχές που παρατίθενται είναι οι δύο κυριότερες: πρώτον οι θέσεις της «Νέας Δεξιάς» για την κοινωνική πολιτική και δεύτερον οι θέσεις της Σοσιαλιστικής ιδεολογίας για την κοινωνική πολιτική. Η ανάλυση επιχειρείται σε έκταση δύο κεφαλαίων, ενός για κάθε ιδεολογική προσέγγιση αντίστοιχα. Μεθοδολογικά τα δύο κεφάλαια του δευτέρου μέρους δομούνται με τα εξής τρία κριτήρια: πρώτον μελέτη του ιστορικού ίχνους κάθε ιδεολογικής προσέγγισης, δεύτερον ανάλυση των επιμέρους χαρακτηριστικών κάθε ιδεολογικής προσέγγισης, τρίτον οι θέσεις της υπό εξέταση ιδεολογικής προσέγγισης για την κοινωνική πολιτική.

Η εσωτερική σύνθεση των δύο ιδεολογικών θέσεων δεν είναι ενιαία. Τα συστατικά στοιχεία της «Νέας Δεξιάς» συγκροτούνται από την απρόσμενη μεταπολεμική διασταύρωση νεοφιλελευθερισμού και νεοσυντηρητισμού. Υπό την έννοια αυτή μελετώνται αυτοτελώς οι δύο ιδεολογικές υποκατηγορίες που συνθέτουν την ιδεολογία της «Νέας Δεξιάς» κι έπειτα παρατίθενται οι κοινές θέσεις που διατυπώνουν για την κοινωνική πολιτική. Με άλλα λόγια αρχικά επιχειρείται η εξέταση των ιστορικών ριζών της φιλελεύθερης και της συντηρητικής ιδεολογίας,

καθώς και η ανάλυση των βασικών χαρακτηριστικών της φιλελεύθερης και της συντηρητικής ιδεολογίας. Σε επόμενο επίπεδο ακολουθεί η παράθεση των θέσεων τους για το μεταπολεμικό κράτος πρόνοιας, καθώς και οι προτάσεις τους για την κοινωνική πολιτική.

Στην εξέταση των θέσεων της Σοσιαλιστικής ιδεολογίας για την κοινωνική πολιτική ακολουθείται αντίστροφη μεθοδολογική ανάπτυξη εν σχέση με το προηγούμενο κεφάλαιο. Μελετώνται δηλαδή αρχικά το ιστορικό ίχνος και τα βασικά χαρακτηριστικά της Σοσιαλιστικής ιδεολογίας και σε επόμενο στάδιο αποτυπώνονται οι αποκλίνουσες θέσεις των δύο βασικών ιδεολογικών υποδιαιρέσεων του Σοσιαλισμού, δηλαδή του Μαρξισμού και της Σοσιαλδημοκρατίας. Για την εξέταση των δύο τελευταίων επιχειρείται εκ νέου αναφορά στα ιδιαίτερα ιδεολογικά χαρακτηριστικών, αλλά και στις διαφοροποιήσεις τους. Στην συνέχεια παρατίθεται η αυτόνομη θέση της κάθε υποκατηγορίας για το κράτος πρόνοιας, όπως και οι προτάσεις της για την κοινωνική πολιτική.

Στον επίλογο της εργασίας επιχειρείται η εξαγωγή συμπερασμάτων για τον βαθμό επίδρασης της πολιτικής ιδεολογίας επάνω στην κοινωνική πολιτική, βάσει των δεδομένων που παρέχονται από τα εξεταζόμενα παραδείγματα του δεύτερου μέρους. Κατά πόσο επηρεάζει η πολιτική ιδεολογία την κοινωνική πολιτική με βάση την πρωτότερη παράθεση των δύο κυριότερων ιδεολογικών θέσεων για την εν λόγω; Είναι καθοριστική η παράμετρος της πολιτικής ιδεολογίας για την διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής; Ποιες πτυχές της δύναται να επηρεάσει και σε τι βαθμό; Κλείνοντας την εργασία επιχειρείται η συνοπτική αναφορά σε όψεις της ιδεολογίας της κοινωνικής πολιτικής στον 21^ο αιώνα. Γίνεται νύξη για την επικράτηση της νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας σε ζητήματα κοινωνικής προστασίας και πως η πρώτη υποβοηθά στην κατασκευή και ανάδειξη των σύγχρονων εννοιών κοινωνικής πολιτικής, όπως η έννοια του προνοιακού πλουραλισμού. Κέντρο εστίασης του συνόλου της εργασίας είναι οι όψεις των κυρίαρχων ιδεολογικοπολιτικών επιδράσεων που επιδέχεται το διεπιστημονικό αντικείμενο της κοινωνικής πολιτικής.

Μέρος Πρώτο:
Οι Έννοιες και η Αλληλεπίδραση τους

Αντικείμενο του πρώτου μέρους αποτελεί η αναλυτική επεξεργασία και αποσαφήνιση των δύο εξεταζόμενων κεντρικών εννοιών του κειμένου, καθώς και η επακόλουθη ανίχνευση του βαθμού συσχέτισης και αλληλεπίδρασης μεταξύ τους. Το εγχείρημα αυτό αξιολογείται ως δύσβατο. Οι έννοιες της πολιτικής ιδεολογίας και της κοινωνικής πολιτικής κρίνονται ως δύο έννοιες με ιδιαιτερότητες. Κοινή συνισταμένη τους είναι ο όρος πολιτική. Και οι δύο αναμετρώνται και αναδιαμορφώνονται με κυρίαρχο άξονα την πολιτική ως πλαίσιο συμπερίληψης και συνοχής κανονιστικών ιδεών και αντιλήψεων, αλλά και ως διαδικασίας παραγωγής εκροών. Η έννοια της πολιτικής εμπεριέχεται και στα δύο εννοιολογικά σύνολα επιτελώντας καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση των λειτουργιών τους.

Οι ιδιαιτερότητες της πολιτικής ιδεολογίας και της κοινωνικής πολιτικής εντοπίζονται επίσης στην απόπειρα αποσαφήνισης τους. Θεωρούνται έννοιες με μη επακριβώς προσδιορισμένο περιεχόμενο. Έννοιες με δυναμικό χαρακτήρα και όρια δυσδιάκριτα. Τα συστατικά τους στοιχεία πολύπτυχα και διαφοροποιημένα ανά περίπτωση. Ως προϊόντα συστηματικής μελέτης και ενασχόλησης αναδύονται κατά τη νεωτερική περίοδο. Διαμορφώνουν και διαμορφώνονται σε διαπλοκή με τους νεωτερικούς μετασχηματισμούς. Συνυφαίνονται με εξελίξεις σε οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό πεδίο.

Η ανάπτυξη του πρώτου μέρους επιχειρείται σε τρία στάδια. Τα δύο πρώτα αφορούν την αναλυτική επεξεργασία των εννοιών της πολιτικής ιδεολογίας και της κοινωνικής πολιτικής. Το τρίτο στάδιο δοκιμάζει την εκφορά διαπιστώσεων από όψεις της διασταύρωσης τους. Ερωτήσεις όπως: τι είναι η πολιτική ιδεολογία, τι είναι η κοινωνική πολιτική και ποια είναι η σχέση αλληλεπίδρασης τους, διαθέτουν κεντρικό ρόλο στην ανάπτυξη των τριών κεφαλαίων του πρώτου μέρους.

Στόχος λοιπόν του πρώτου κεφαλαίου είναι η ανάλυση και επεξεργασία των εννοιών της ιδεολογίας και της πολιτικής ιδεολογίας, καθώς και των επιμέρους προσεγγίσεων τους. Η ιδεολογία αξιολογείται καταρχήν ως μια δυσανάγνωστη έννοια. Αποτελεί προϊόν συστηματικής οικοδόμησης της νεωτερικής περιόδου και χαρακτηρίζεται από έναν εξολοκλήρου δυναμικό χαρακτήρα, ο οποίος σε μεγάλο βαθμό συναρτάται με το κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον της εποχής όπου διαμορφώνεται. Η έννοια της πολιτικής ιδεολογίας μπορεί να θεωρηθεί μια έννοια με πιο συγκεκριμένο περιεχόμενο. Συγκροτείται κατά κύριο λόγο από τις ιδιότητες και

τις λειτουργίες της ιδεολογίας και αποσκοπεί στην δημιουργία επιδράσεων επάνω στον χαρακτήρα και το περιεχόμενο της πολιτικής σκέψης. Οι δύο αυτές έννοιες έχουν αποτελέσει αντικείμενο κριτικών και αναλυτικών προσεγγίσεων. Οι ερμηνείες αυτές διαθέτουν στόχους με μεταξύ τους χαρακτήρα συγκρουσιακό. Εξετάζονται κυρίως τρεις προσεγγίσεις: Η προσέγγιση του Μαρξ επιχειρεί την αποδόμηση της έννοιας της ιδεολογίας και την ανάδειξη του σοσιαλισμού ως επιστήμης. Η προσέγγιση του Mannheim αποσκοπεί στη διαμόρφωση συνθηκών και κριτηρίων «αντικειμενοποίησης» της ιδεολογίας μέσω της κατασκευής της κοινωνιολογίας της γνώσης. Τέλος, μεταπολεμικές προσεγγίσεις της έννοιας προσπαθούν να αναδείξουν την εξασθένιση ή το τέλος της δυναμικής της. Το σύνολο των προσεγγίσεων χαρακτηρίζεται από πολιτικές επιδιώξεις, των οποίων η προβολή θα επιχειρηθεί στον επίλογο της ενότητας.

Το δεύτερο κεφάλαιο επικεντρώνεται στον προσδιορισμό και την ανάλυση της έννοιας της κοινωνικής πολιτικής. Η κοινωνική πολιτική θεωρείται εξίσου δυσχερής στην αποσαφήνισή της. Το γεγονός αυτό κυρίως οφείλεται εξαιτίας της ευρύτητας του περιεχομένου της αλλά και της διαφωνίας όσον αφορά τις απώτερες επιδιώξεις της. Η κοινωνική πολιτική διαθέτει πολυεπίπεδο – δυναμικό φάσμα παρεμβάσεων με αποτέλεσμα να καθίσταται ανέφικτος ο επακριβής προσδιορισμός των ορίων της. Συντίθεται μέσα από ένα μίγμα συναφών επιστημονικών στοιχείων και απευθύνεται σε ένα ευρύ πλέγμα πολιτικών. Η πολιτική της εφαρμογή παρατηρείται προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα με πρόδηλες πολιτικές και όχι κοινωνικές επιδιώξεις. Η επιστημονική της θεμελίωση συμβαδίζει με την μεταπολεμική ανάδειξη των κοινωνικών δικαιωμάτων και συμβάλλει στη διεύρυνση της κοινωνικής προστασίας μέσω της εκτεταμένης μελέτης των κοινωνικών υπηρεσιών. Η μεθοδολογία της συμπορεύεται με τις εγγενείς δυσκολίες της ίδιας της έννοιας.

Τέλος, το τρίτο κεφάλαιο επιχειρεί να αναδείξει όψεις αλληλεπίδρασης των δύο ανωτέρω εννοιών. Η πολιτική ιδεολογία και η κοινωνική πολιτική είναι έννοιες με σημαντικά σημεία αλληλεπίδρασης. Η πολιτική ιδεολογία καθίσταται εξαιρετικά κρίσιμη παράμετρος για την ανάδειξη ή την καταπόντιση του ρόλου της κοινωνικής πολιτικής. Δύναται να θεωρηθεί ο παράγοντας εκείνος που οδηγεί την κοινωνική πολιτική σε μεταμορφώσεις. Την διαμορφώνει σε μοχλό κοινωνικής αλλαγής ή σε μέσο κοινωνικής συντήρησης. Ο επιθετικός προσδιορισμός της πολιτικής ιδεολογίας καθορίζει το περιεχόμενο της κοινωνικής πολιτικής. Η φιλελεύθερη ιδεολογία καθιστά την κοινωνική πολιτική σε πλαίσιο περιορισμού. Η σοσιαλιστική ιδεολογία

της αναθέτει ρόλο πρωταγωνιστή. Η διαπίστωση αυτή οδηγεί στην εξέταση των επιμέρους εκδοχών της διαπλοκής πολιτικής ιδεολογίας και κοινωνικής πολιτικής στο δεύτερο μέρος της εργασίας.

Κεφάλαιο 1

Η Έννοια της Ιδεολογίας

1.1 Η Έννοια της Ιδεολογίας

Η έννοια της ιδεολογίας χαρακτηρίζεται ως ένα πολυσυζητημένο αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών, το οποίο έχει κατά καιρούς αποτελέσει πεδίο έντονης διαμάχης και αμφισβήτησης. Η συνηθέστερη χρήση της επιτελείται περισσότερο για την εξέταση των εξωτερικών επιδράσεων της σε άλλα επιστημονικά αντικείμενα, όπως η ιστορία, η ψυχολογία και η πολιτική, παρά για την αμιγή ανάλυση του περιεχομένου της. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος σχετικά λίγες είναι διεθνώς οι μελέτες που περιορίζονται στην αυτοτελή εξέταση της έννοιας². Η επεξεργασία του όρου στην παρούσα εκδοχή διεξάγεται υπό το πρίσμα των επιδράσεων του στο διεπιστημονικό αντικείμενο της κοινωνικής πολιτικής. Με άλλα λόγια εξετάζεται ο βαθμός και ο τρόπος επίδρασης της ιδεολογίας, και ειδικότερα της πολιτικής ιδεολογίας, στη διαμόρφωση διαφοροποιημένων θεωρητικών εκδοχών στη σφαίρα της πρόνοιας.

Είναι παραδεκτό ότι συνήθως η έννοια της ιδεολογίας προσεγγίζεται με τη νεωτερική της μορφή. Εντούτοις, στην πραγματικότητα συνυφαίνεται με την ιστορία της ανθρωπότητας. Από την αρχαιότητα μέχρι και την σύγχρονη εποχή οι ιδέες ενυπάρχουν σε κάθε μορφή κοινωνικής οργάνωσης. Αυτό που συμβαίνει κατά τη Νεωτερική περίοδο είναι η συστηματική της οικοδόμηση ως έννοια και κινητήριο μοχλός πολιτικής δράσης. Εξίσου κατά τη νεωτερική χρήση της είναι σημαντικό ότι αποκόπτεται από τις μεταφυσικές ιδιότητες που της προσδίδονταν στον προνεωτερικό κόσμο. Η διαπλοκή της δηλαδή με τα πεδία της θρησκείας και της μαγείας παύει να υφίσταται. Η αλληλεπίδραση μεταξύ ιδεολογίας και διαφωτισμού προσέδωσε στην πρώτη ιδιότητες επιφορτισμένες με την χρήση του ορθού λόγου και της διατύπωσης σχεδίων για τις φυσικές διαστάσεις του κόσμου.

Το ακριβές νοηματικό πλαίσιο της ιδεολογίας δεν καθίσταται καθολικά αποδεκτό. Πρόκειται για μια έννοια με ασαφές και διάχυτο περιεχόμενο. Λόγω των ετερόκλητων αρχών της ο επαρκής προσδιορισμός της καθίσταται δυσπροσέγγιστος.

² Ενδεικτικά βλ. Eagleton T. (1991), *Ideology: An Introduction*, London and New York: Verso. Freedman M. (1996), *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*, Oxford: Clarendon Press. McLellan D. (1995), *Ideology*, Milton Keynes: Open University Press. Seliger M. (1976), *Ideology and Politics*, London: Allen and Unwin.

Συνακόλουθα εντοπίζονται διευρυμένες και περιοριστικές εκδοχές του. Όπως θα διαπιστωθεί παρακάτω ενυπάρχουν αντιθετικές ερμηνείες, οι οποίες ορίζουν την ιδεολογία άλλοτε ως ένα πλέγμα συστηματοποιημένων αρχών σκέψης που αποσκοπούν στην καλύτερη κατανόηση και οργάνωση του κόσμου (θετική εκδοχή της έννοιας της ιδεολογίας) κι άλλοτε ως μια προσπάθεια διαστρέβλωσης της υπάρχουσας πραγματικότητας (αρνητική έννοια εκδοχή). Δεδομένο σε κάθε επιμέρους προσέγγιση είναι ότι η ιδεολογία επηρεάζει και επηρεάζεται, αναδιαμορφώνει και αναδιαμορφώνεται σε συνάρτηση με την ενυπάρχουσα κοινωνική πραγματικότητα.

Με αφορμή το γεγονός αυτό δίνεται η ευκαιρία για την παραπομπή ορισμένων συναφών μεθοδολογικών επισημάνσεων. Κατά τον Λέκκα (2006: 15-6) η πρώτη σχετίζεται με την ιστορικό-κοινωνική ανάλυση του όρου. Οι ιδεολογίες είναι απόλυτα συνυφασμένες με το ιστορικό-κοινωνικό πλαίσιο εντός του οποίου διαμορφώνονται. Κάθε ιδεολογία είναι ιστορικά και κοινωνικά περιορισμένη και προσδιορίσιμη. Έτσι η ανάλυση της ιδεολογίας δεν μπορεί να είναι προσανατολισμένη αποκλειστικά στο περιεχόμενο και τη νοηματοδότηση της, αλλά και στην εξέταση των συνθηκών που επιτρέπουν την γέννηση, την ανάδυση και τη λειτουργία της. Κατά συνέπεια κρίνεται ορθότερη η αναλυτική επεξεργασία του εξωτερικού περιβλήματος της έννοιας, δηλαδή η εξέταση των επιδράσεων που δέχεται κατά τη δημιουργία της και κυρίως που επιφέρει εκείνη επάνω σε άλλα πεδία. Αντιθέτως, όσον αφορά το εσωτερικό περιεχόμενο του όρου διαπιστώνεται η αναγκαιότητα προβολής συγκεκριμένου νοηματικού και ομοιογενούς πλαισίου. Καθίσταται ανεπαρκής η σωρευτική διαμόρφωση ανομοιογενών φαινομένων και διασυνδέσεων. Με άλλα λόγια αποδεικνύεται ανέφικτη η σύγκριση ιδεολογιών με ανομοιόμορφο εσωτερικό περιεχόμενο³. Επομένως η εσωτερική συγκρότηση και διαμόρφωση μιας ιδεολογίας οφείλει να διαθέτει κριτήρια συμπερίληψης και αποκλεισμού των εννοιών που εξετάζει. Κατ' αυτόν τον τρόπο η μεθοδολογική πορεία της παρούσας μελέτης θα κινηθεί επιλέγοντας ως εργαλείο ανάλυσης την έννοια της πολιτικής ιδεολογίας και όχι γενικά και αόριστα την έννοια της ιδεολογίας.

Επιστρέφοντας στο πυρηνικό περιεχόμενο της έννοιας, όπως αναφέρθηκε, διαπιστώνεται αδυναμία διατύπωσης ενός κοινά αποδεκτού ορισμού. Επιχειρώντας

³ Παραδείγματος χάριν είναι εσφαλμένη η σύγκριση μεταξύ Βουδισμού και Σοσιαλισμού, διότι το κανονιστικό και πολιτικό περίβλημα των ανωτέρω ιδεών συγκροτείται από διαφοροποιημένους σκοπούς και επιδιώξεις.

έναν αφηρητικό ορισμό «ιδεολογίες αποκαλούνται οι συστηματοποιημένες απόψεις που αναπτύσσονται από καθορισμένες κοινωνικές ομάδες σε καθορισμένα στάδια κοινωνικής ανάπτυξης και ποικίλουν ανάλογα με την κοινωνική τους προέλευση» (Χριστοδουλίδη – Μαζαράκη 2009: 31). Από την πρώτη αυτή προσέγγιση παρατηρείται η διευρυμένη ασάφεια που διέπει τον όρο, καθώς επίσης και η άρρηκτη διασύνδεση του με την εκάστοτε κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα. Οι ιδέες μπορεί να χαρακτηρίζονται από αφαιρετικά γνωρίσματα, ωστόσο δημιουργούνται και αναπτύσσονται μέσα σε ένα συγκεκριμένο χρονικό και χωρικό πλαίσιο. Η παραπάνω διατύπωση επιπρόσθετα εμφυτεύει εντός της ιδεολογίας στοιχεία ταξικότητας του όρου, κάτι το οποίο θα αναλυθεί εκτεταμένα ως χαρακτηριστικό γνώρισμα της έννοιας στην προσέγγιση του Καρλ Μαρξ.

Μια ενδελεχέστερη επεξεργασία του ορισμού προκύπτει μέσα από την μελέτη του Παντελή Λέκκα (2006) για τις επιδράσεις της ιδεολογίας στη συγκρότηση του εθνικισμού. Κατά τον Λέκκα, αν και η ιδεολογία επηρεάζεται σημαντικά από τον νεωτερικό ορθολογισμό, πολλές φορές υποκύπτει σε μη ορθολογικό τρόπο σκέψης. Αυτό οφείλεται στις διαδικασίες δόμησης που επιλέγουν τα υποκείμενα της, συχνά εμπεριέχοντας σκοπιμότητα στη δράση τους. Το ζήτημα αυτό θα διατυπωθεί διεξοδικότερα στην επόμενη ενότητα που πραγματεύεται την έννοια της πολιτικής ιδεολογίας. Η ανάλυση του Λέκκα (2006: 37-40) καταλήγει στην παράθεση των βασικών λειτουργιών της ιδεολογίας, οι οποίες για τον ίδιο είναι: Πρώτον η περιγραφική ή εξηγηματική, καθώς διέπεται από ένα γνωστικό πλέγμα που συμπεριλαμβάνει αντιλήψεις και δοξασίες ερμηνείας του κόσμου. Δεύτερον η δεοντολογική ή παραγγελματική, καθώς η περιγραφή και η ερμηνεία του κόσμου συνυφαίνεται πάντοτε από κανονιστικές και αξιολογικές κρίσεις. Τέλος η τρίτη ονομάζεται συνεκτική ή παραμυθητική, διότι η ιδεολογία συνέχει τα κοινωνικά υποκείμενα παρέχοντας ορισμούς θέσεων και ρόλων σε αυτά.

Σημείο κατάληξης των παραπάνω λειτουργιών είναι κατά τον Λέκκα ο εξής ορισμός: ιδεολογία είναι «σύστημα ιδεών που προσφέρει στο κοινωνικό υποκείμενο αφ' ενός ερμηνείες για τον εαυτό του και την κοινωνική πραγματικότητα που το περιβάλλει και αφ' ετέρου κατευθύνσεις για τη δέουσα συμπεριφορά και κοινωνική του πράξη μέσα σε αυτήν την πραγματικότητα». Επομένως γίνεται αντιληπτή η αλληλεπίδραση του μερικού και του γενικού. Η ιδεολογία κατασκευάζεται από υποκείμενα, διαπνέει και κατευθύνει υποκείμενα στην κατανόηση και ερμηνεία του κόσμου ορίζοντας και στρατολογώντας αυτά προς συγκεκριμένες δράσεις. Ο

τελευταίος ορισμός παρέχει τη δυνατότητα εμβάθυνσης και μετάβασης σε ένα πεδίο που διέπεται από μεγαλύτερη ακρίβεια, αυτό της πολιτικής ιδεολογίας.

1.2 Η Έννοια της Πολιτικής Ιδεολογίας

Η πολιτική ιδεολογία αποτελεί υποκατηγορία της έννοιας της ιδεολογίας και κατά κύριο λόγο μελετά τις επιδράσεις των ιδεών στο χώρο της πολιτικής σκέψης. Η βαρύτητα αυτών των επιδράσεων δεν αποτελεί προϊόν ομοφωνίας. Επιδέχεται ερμηνευτικών διαβαθμίσεων: Σχολές σκέψης, όπως ο Μαρξισμός, βλέπουν τις πολιτικές ιδέες ως νομιμοποιητικό κάλυμμα. Η χρήση τους αποσκοπεί στην αποσιώπηση βαθύτερων αληθειών της πολιτικής ζωής και της κοινωνικής πραγματικότητας. Ιδίως στην μαρξιστική ανάλυση οι πολιτικές ιδέες κατανοούνται υπό το πρίσμα των οικονομικών και κοινωνικών συμφερόντων εκείνων που τις εκφράζουν. Στον αντίποδα, άλλες αναλύσεις του όρου υπερτονίζουν την σημασία που διαθέτει στη διαμόρφωση των συνολικών διαστάσεων της πραγματικότητας. Η κοινωνικοεπιστημονική προσέγγιση του όρου προβάλλει την πολιτική ιδεολογία ως «ένα συνεκτικό σύνολο ιδεών που παρέχει μια βάση για οργανωμένη πολιτική δράση» (Heywood 2006: 102). Κατά τον Andrew Heywood (2007: 33) «οι ιδέες διαδραματίζουν την κύρια πηγή της ανθρώπινης δράσης. Η διανοητική πρόσληψη των πολιτικών στοχασμών από τα κοινωνικά υποκείμενα μπορεί να επιφέρει τομές στην ιστορία του πραγματικού κόσμου». Για παράδειγμα η πρόσληψη της ιδέας της ελεύθερης οικονομίας από τον Adam Smith συνέβαλλε καθοριστικά στην εδραίωση και επικράτηση του καπιταλισμού. Ομοίως, οι ιδέες του Καρλ Μαρξ σχετικά με την κριτική αποδόμηση του καπιταλισμού και η διατύπωση του πολιτικού του σχεδίου για τη μετάβαση σε μια αταξική κοινωνία συνέβαλλαν στην Οκτωβριανή επανάσταση και στην συγκρότηση της Σοβιετικής Ένωσης.

Διαπιστώνεται λοιπόν ότι οι πολιτικές ιδέες είναι ικανές να επιφέρουν διάπλαση οραμάτων, έμπνευση και καθοδήγηση της πολιτικής δράσης και (ανα)διαμόρφωση της πραγματικής ζωής. Η πολιτική θεωρία και η πολιτική πρακτική εμφανίζουν ισχυρή σχέση αλληλεπίδρασης και ανατροφοδότησης. Οι πολιτικές ιδέες επηρεάζουν την πολιτική πραγματικότητα και η πολιτική πραγματικότητα επηρεάζει την πολιτική ιδεολογία. Η επίδραση αυτή κατά τον Heywood (2007: 34) επιτελείται με τους εξής τρόπους: Πρώτον οι πολιτικές ιδέες παρέχουν μια προοπτική μέσω της οποίας κατανοείται και ερμηνεύεται ο κόσμος. Οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τον

κόσμο μέσα από ένα πέπλο εδραιωμένων πεποιθήσεων. Δεύτερον οι πολιτικές ιδέες βοηθούν στο σχηματισμό πολιτικών συστημάτων. Αυτή η δεύτερη επίδραση της πολιτικής ιδεολογίας αφορά άμεσα και τη διαπλοκή της με το διεπιστημονικό αντικείμενο της κοινωνικής πολιτικής, όπως θα διαφανεί στο δεύτερο μέρος της εργασίας. Τέλος οι πολιτικές ιδέες δύναται να χρησιμοποιηθούν ως είδος συγκολλητικής ουσίας, παρέχοντας στις κοινωνικές ομάδες ένα σύνολο ενοποιητικών αξιών και πεποιθήσεων. Έτσι η κυρίαρχη πολιτική κουλτούρα κάθε κοινωνίας μπορεί παραδείγματος χάριν να παρουσιάζει ενιαία στάση έναντι των εννοιών της ισότητας ή της ελευθερίας, της αλληλεγγύης ή του ατομισμού. Επίσης οι πολιτικές ιδέες συνδέονται με συγκεκριμένες συνήθως κοινωνικές τάξεις (π.χ. ο Σοσιαλισμός με την εργατική τάξη). Διαπιστώνεται επομένως πως οι βασικές λειτουργίες της ιδεολογίας, όπως αυτές παρουσιάστηκαν πιο πάνω, βρίσκονται σε μεγάλη ταύτιση με τις αντίστοιχες λειτουργίες της πολιτικής ιδεολογίας. Η εφαρμογή της τελευταίας στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής εξίσου διαμορφώνει με την σειρά της διαφοροποιημένα κανονιστικά και αξιακά χαρακτηριστικά, διαφορετικές στάσεις και πεποιθήσεις για το βαθμό και το εύρος παρέμβασης του κράτους στην προνοιακή σφαίρα, όπως θα επιχειρηθεί να αποτυπωθεί στο δεύτερο μέρος της εργασίας. Παρακάτω ακολουθεί η σκιαγράφηση του ιστορικού ίχνους της ιδεολογίας.

1.3 Το Ιστορικό Ίχνος της Ιδεολογίας

Όπως ήδη έχει αναφερθεί, η ιστορία της ιδεολογίας είναι σύμφυτη με την ιστορία της ανθρωπότητας. Εντούτοις η μετάβαση στη νεωτερικότητα επιφυλάσσει πρωταγωνιστικό πλαίσιο για τον ρόλο των ιδεών. Εντός της νεωτερικής μετάβασης, αλλά και κατά τη διάρκεια της ακμής της, διεξάγεται συστηματική οικοδόμηση της έννοιας της ιδεολογίας με αφετηρία τα πρωταρχικά στάδια της αναδύομενης αστικής κοινωνίας. Η ανάδειξη της έννοιας της ιδεολογίας συνυφαίνεται με τα εγχειρήματα αυτονόμησης του ευρωπαϊκού αστικού κινήματος (Lenk 1983).

Η προέλευση του όρου αποδίδεται στον γάλλο θεωρητικό Destutt de Tracy (1751-1838), ο οποίος επιχείρησε την εισαγωγή του στην προσπάθεια εγκαινίασης της «επιστήμης των ιδεών». Η νέα αυτή επιστήμη φιλοδοξούσε να αποτελέσει τη βάση οικοδόμησης ενός εντελώς διαφοροποιημένου κοινωνικού και πολιτικού συστήματος από τα μέχρι πρότινος. Συναρμοσμένη με τα κανονιστικά προτάγματα του διαφωτισμού το νέο αυτό πεδίο φιλοδοξούσε να αποτελέσει την σύγχρονη

επιστημονική απάντηση στο αντιεπιστημονικό μεταφυσικό παρελθόν (Χριστοδουλίδη - Μαζαράκη 2009: 33). Απόλυτα σύμφωνη με την επικράτηση του φιλελευθερισμού και της εκχώρησης δικαιωμάτων στους αστούς έθετε ως πρωταρχική προτεραιότητα τον εξακοντισμό της ελέω θεού μοναρχίας. Ο πυρήνας του εγχειρήματος του Destutt de Tracy ήταν η κατάδειξη των πηγών γνώσης και των ορίων τους. Επομένως, αφού η γνώση και η διάδοση της υλοποιούνται πρωταρχικά από την πρόσληψη ιδεών, όλα τότε εξαρτώνται από μια θεμελιακή επιστήμη, η οποία οφείλει να προηγείται όλων των άλλων κλάδων. Η επιστήμη αυτή θα ήταν η επιστήμη των ιδεών.

Θα μπορούσε λοιπόν να ειπωθεί ότι κατά τον Destutt de Tracy οι ιδέες αποτελούν μια προσπάθεια συνέχειας και αναπαραγωγής της εμπειριστικής φιλοσοφίας, η οποία έθετε ως κύριο στόχο την αποκάλυψη των μηχανισμών γνώσης και την αναγωγή εντός αυτής του μηχανισμού του προβλήματος της αλήθειας (Χριστοδουλίδη – Μαζαράκη 2009). Οι ιδέες εν τέλει κατάφεραν να επιτύχουν την προσβολή των εγκαθιδρυμένων θεσμών και να συμβάλλουν στη διαμόρφωση της «νέας κοινωνίας».

1.4 Προσεγγίσεις Επάνω στην Έννοια της Ιδεολογίας

1.4.1 Η Μαρξιστική Προσέγγιση

Ο Μαρξ είναι αδιαμφισβήτητα εκείνος που ανέδειξε την έννοια της ιδεολογίας. Ουσιαστικά είναι ο πρώτος πολιτικός στοχαστής που επεξεργάζεται κριτικά την έννοια και την τοποθετεί μέσα σε συγκεκριμένο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο. Οι θέσεις του Μαρξ για την ιδεολογία εντοπίζονται αφετηριακά στο πεδίο της θρησκείας. Κατά τον Μαρξ η απελευθέρωση από κάθε είδους δεσμούς αποτελεί το πρώτο βήμα για την απελευθέρωση της ανθρώπινης συνείδησης. Όπως ο ίδιος επισημαίνει στην *κριτική της εγγελιανής φιλοσοφίας του κράτους και του δικαίου* «ο αγώνας ενάντια στην θρησκεία είναι έμμεσα ένας αγώνας ενάντια στον κόσμο, του οποίου το πνευματικό άρωμα είναι η θρησκεία». Διαπιστώνεται λοιπόν από αυτήν την πρώτη διατύπωση πως κατατάσσει τις διαστάσεις των θρησκευτικών αντιλήψεων στους ευρύτερους δεσμούς της καπιταλιστικής κοινωνίας και ειδικότερα στις στρεβλώσεις εκείνες που οφείλονται στις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες.

Η ανάλυση της θρησκείας επομένως είναι το πεδίο που ο Μαρξ βρίσκει την αφορμή για να εκθέσει τις αντιλήψεις του για την ιδεολογία. Οι απόψεις του για την

τελευταία αναπτύσσονται ολοκληρωμένα σε ένα θεμελιώδες βιβλίο των πρώιμων χρόνων του, την *Γερμανική Ιδεολογία*. Εντός αυτού διατυπώνονται για πρώτη φορά οι θέσεις των Μαρξ και Ένγκελς για τον ιστορικό υλισμό. Εκφράζεται ευθεία αντίθεση προς τις θέσεις του ιδεαλισμού και τίθενται οι βάσεις της φιλοσοφικής και πολιτικής τους τοποθέτησης. Οι θέσεις τους για την έννοια της ιδεολογίας αποτελούν εξειδικευμένη εφαρμογή της ευρύτερης κοσμοαντίληψής τους. Όπως επισημαίνεται «Οι σκέψεις της κυρίαρχης τάξης είναι σε κάθε εποχή οι κυρίαρχες σκέψεις» (Μαρξ και Ένγκελς 1997). Για την ανατροπή αυτής της κατάστασης χρειάζεται η κινητοποίηση των ατόμων. Η κατάργηση των καταναγκασμών, δεν θα μπορούσε παρά να είναι το αποτέλεσμα της πρακτικής δράσης των ατόμων. Υπάρχει αναγκαιότητα αλλαγής της κοινωνικής πραγματικότητας που πηγάζει από την συνείδηση των ανθρώπων.

Στην ανάλυση του Μαρξ για την ιδεολογία ανιχνεύονται δύο επιμέρους διαστάσεις. Η πρώτη περιλαμβάνει τις έννοιες της αλλοτρίωσης και της ψευδούς συνείδησης. Ο Μαρξ βλέπει την ιδεολογία ως αλλοτρίωση της σκέψης. Τοποθετεί την θρησκευτική αλλοτρίωση στο πεδίο της συνείδησης του εσωτερικού κόσμου του ανθρώπου. Αντίθετα, στο οικονομικό πεδίο διαδραματίζεται αλλοτρίωση της πραγματικής ζωής. Για να διακοπεί η αλλοτρίωση της πραγματικής ζωής πρέπει πρώτα να διακοπεί η αλλοτρίωση της πνευματικής σκέψης. Για να πάψει να υφίσταται η οικονομική αλλοτρίωση, πρέπει πρώτα να αρθεί η θρησκευτική (ιδεολογική εν προκειμένω) αλλοτρίωση (Χριστοδουλίδη – Μαζαράκη 2009: 64-79). Κατά την Μαρξική κρίση οι ιδέες από μόνες τους δεν έχουν καμία αξία. Αποκτούν αξία μονάχα όταν εφαρμόζονται. Επιπρόσθετα εκτιμά ότι οι διανοητές που είχαν την αίσθηση ότι κατασκεύασαν μια ιδεολογία έχουν πέσει θύματα πλάνης. Σε αυτό το σημείο διατυπώνεται από τον Μαρξ η θεωρία της «Ψευδούς Συνείδησης». Με την θεωρία αυτή επιχειρεί να προσφέρει εξήγηση του τρόπου με τον οποίο κυβερνώνται οι κοινωνίες. Η ιδεολογία της κυρίαρχης τάξης κατευθύνει το σύνολο με βάση τα δικά της συμφέροντα. Οι επικρατούσες ιδέες είναι αυτές που δικαιώνουν τους σκοπούς της άρχουσας τάξης (Μαρξ και Ένγκελς 1997). Πως χαρακτηρίζει όμως ο Μαρξ τη δική του διατύπωση, η οποία κάλλιστα θα μπορούσε και αυτή να χαρακτηριστεί ως ιδεολογία; Κατά τον Μαρξ όλες οι προηγούμενες ιδεολογικές εξηγήσεις του κόσμου και της πραγματικότητας είναι εσφαλμένες και υποκειμενικές. Η πρώτη και μοναδική επιστημονική ερμηνεία της πραγματικότητας θεώρησε ότι ήταν η δική του. Την αποκάλεσε «επιστημονικό σοσιαλισμό», έργο του οποίου θα

αποτελούσε η αποδόμηση της αυτοαλλοτρίωσης που προξενείται από τις παραμορφώσεις της ιδεολογίας. Μέσω αυτής της θεώρησης η εργατική τάξη θα μπορούσε να οδηγηθεί προς την αλλαγή.

Η δεύτερη διάσταση που προσθέτει στην έννοια της ιδεολογίας είναι η απολογητική. Κατά τον Μαρξ οι ιδέες πηγάζουν από την διάσταση που θέτουν οι κυρίαρχοι στον υπαρκτό κόσμο. Αυτή η οπτική αποτελεί την κύρια πηγή παραγωγής ιδεών. Οι ιδέες παρ' όλα αυτά κάποια στιγμή αποκόπτονται και αποκτούν αυτονομία. Όταν αυτές αυτονομούνται προσφέρονται ως απολογία των υπάρχουσών συνθηκών. Με άλλα λόγια ο Μαρξ διατυπώνει το εξής: οι ιδέες κατασκευάζονται από τους κυρίαρχους παραλαμβάνοντας πρωτογενή συστατικά από τις παραστάσεις του υπαρκτού κόσμου, όμως μετά από κάποιο σημείο καταλήγουν σε αυτονόμηση. Τότε η χρήση τους αποσκοπεί στη νομιμοποίηση της υπάρχουσας κατεστημένης κατάστασης. Είναι εδώ ξεκάθαρη η υπόνοια του Μαρξ για την χρήση της ιδεολογίας ως μέσο κοινωνικού ελέγχου και θωράκισης του υπάρχοντος κοινωνικοπολιτικού συστήματος.

Με τις ανωτέρω περιγραφές ο Μαρξ τυποποιεί τις θέσεις της κριτικής του για την ιδεολογία. Την αποκαλεί ως «ένα σύστημα με συνοχή που δε δημιουργείται από την ελευθερία της ατομικής σκέψης, αλλά είναι καταναγκαστική ως προς τα άτομα. Αυτό συμβαίνει γιατί η ίδια η ιδεολογία είναι ένας τύπος σχέσεων ανάμεσα σε ανθρώπους που ανήκουν στην ίδια κοινωνική δομή. Εξαρτάται από τους όρους κυριαρχίας μιας καθορισμένης τάξης. Η κυρίαρχη ιδεολογία στην κοινωνία είναι η ιδεολογία της κυρίαρχης τάξης γιατί η κυριαρχία μιας τάξης στηρίζεται επάνω στην αναγκαία ψευδαίσθηση ότι αντιπροσωπεύει τα συμφέροντα ολόκληρης της κοινωνίας» (Μαρξ και Ένγκελς 1997). Καταληκτικός ορισμός της ιδεολογίας κατά τον Μαρξ είναι ο εξής: «Οι ιδέες της άρχουσας τάξης είναι σε κάθε εποχή και οι άρχουσες ιδέες, δηλαδή η τάξη που είναι η κυρίαρχη υλική δύναμη της κοινωνίας, είναι την ίδια στιγμή και η κυρίαρχη πνευματική δύναμη. Η τάξη που έχει στη διάθεση της τα μέσα της υλικής παραγωγής, αυτομάτως έχει και τον έλεγχο των μέσων της πνευματικής παραγωγής. Επομένως οι ιδέες εκείνων που στερούνται τα μέσα πνευματικής παραγωγής υποτάσσονται σε αυτήν την άρχουσας τάξη» (Μαρξ και Ένγκελς 1997). Από τον παραπάνω ορισμό του Μαρξ προκύπτει η εφαρμογή των εννοιών του ιστορικού υλισμού και της αλλοτρίωσης. Αναφέρεται στην προέλευση των ιδεών από τον πρωτογενή κόσμο, τον υλικό κόσμο, τις παραπλανητικές της λειτουργίες που αποσκοπούν στην αλλοτρίωση της σκέψης, καθώς και την

πνευματική χειραγώγηση των ασθενέστερων από τους κυρίαρχους. Κρίνεται επομένως ότι ο Μαρξ επιχειρεί να αποδώσει στην ιδεολογία έναν χαρακτήρα μειωτικό, ο οποίος χρησιμοποιείται εργαλειακά από την κυρίαρχη τάξη για την κατασκευή παραπλανητικής πραγματικότητας. Σε αντίθεση με τον Μαρξικό αρνητικό προσδιορισμό της έννοιας, Μαρξιστικές προσεγγίσεις του 20^{ου} αιώνα προσπάθησαν να παραθέσουν διαφοροποιημένες εκδοχές της έννοιας.

Έτσι, η Μαρξική προσέγγιση της ιδεολογίας αποτέλεσε αντικείμενο επεξεργασίας, ανάπτυξης και αναδιαμόρφωσης από τις μετέπειτα γενιές μαρξιστών. Το πρώτο αξιοσημείωτο εγχείρημα προέρχεται από Lenin (1902), ο οποίος προσπάθησε να διατυπώσει μια θετική έννοια της ιδεολογίας. Ο τύπος που προσδοκούσε να διαμορφώσει εμπεριείχε στενούς δεσμούς αλληλεξάρτησης με τους μαζικούς αγώνες του προλεταριάτου. Ευρύτερη φιλοδοξία του ήταν η κριτική της κυρίαρχης ιδεολογίας να αποτελέσει την ιδεολογία των κυριαρχούμενων τάξεων (Χριστοδουλίδη - Μαζαράκη 2009: 111-12). Η ιδεολογία του προλεταριάτου θα μπορούσε να σημαίνει ένα διαφορετικό σύνολο πολιτικών ιδεών, το οποίο θα προσέδιδε θετικά χαρακτηριστικά στην έννοια της ιδεολογίας, καθώς θα υπεράσπιζε το σύνολο των συμφερόντων των κυριαρχούμενων τάξεων.

Στον σύγχρονο Μαρξισμό περισσότερο αξιοσημείωτη είναι η διαφοροποιημένη προσέγγιση του Antonio Gramsci (1935), ο οποίος επιχείρησε να αναδείξει την αναγκαιότητα κατάληψης της πνευματικής ηγεμονίας από την εργατική τάξη. Υποστήριξε πως το καπιταλιστικό σύστημα αναπαράγεται από τους μηχανισμούς της αστικής ιδεολογίας, της οποίας οι εκφάνσεις είναι βαθιά εδραιωμένες σε όλους τους τομείς της κοινωνικής πραγματικότητας. Επιδιωκόμενος λοιπόν στόχος για τη μετάβαση στον σοσιαλισμό θα ήταν η διάπλαση και επικυριαρχία μιας αντίπαλης ιδεολογίας που θα προσέδιδε πολιτισμική συνείδηση στην εργατική τάξη. Με άλλα λόγια η δημιουργία και επικράτηση μιας σοσιαλιστικής πνευματικής ηγεμονίας θα μπορούσε να είναι ο μοναδικός τρόπος εκτοπισμού των αστών και κατάληψης της πολιτικής εξουσίας από το προλεταριάτο.

1.4.2 Η Προσέγγιση της Κοινωνιολογίας της Γνώσης

Η προσέγγιση του Karl Mannheim για την ιδεολογία χαρακτηρίζεται ως μια από τις πρώτες μη μαρξιστικές προσπάθειες ανάλυσης της έννοιας. Το εγχείρημα συνδέεται με μια ευρύτερη προοπτική ανάδυσης νέων πεδίων στις κοινωνικές επιστήμες. Απώτερος σκοπός του Mannheim είναι η μετάβαση από την ιδεολογία στην κοινωνιολογία της γνώσης. Προσπαθεί να θέσει την ιδεολογία υπό συνθήκες αμεροληψίας και ουδετερότητας. Για το λόγο αυτό η ανάλυση του υπενθυμίζει εκτεταμένα τη διατύπωση του Destutt de Tracy για την συγκρότηση μιας επιστήμης των ιδεών. Η διαφοροποίηση στην οποία υπεισέρχεται η προσέγγιση του Mannheim σχετίζεται με την συνύφανση των ιδεών με τις κοινωνικές και πολιτικές επιδράσεις. Θεωρεί δηλαδή πως η κοινωνιολογία της γνώσης οφείλει να διαθέτει επιρροή στις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις κάθε εποχής και να μην παραμένει αποκλειστικά σε αφαιρετικό επίπεδο.

Η προσπάθεια θεμελίωσης της ιδεολογίας μέσα στο γνωστικό αντικείμενο της κοινωνιολογίας της γνώσης εμπεριέχεται στο κλασικό έργο του *Ιδεολογία και Ουτοπία* (1929). Εντός αυτού ο Mannheim περιγράφει τις ιδεολογίες ως συστήματα σκέψης που προσπαθούν να υπερασπίσουν μια συγκεκριμένη κοινωνική κατάσταση και που σε πολύ μεγάλο βαθμό εκφράζουν τα συμφέροντα της ομάδας που βρίσκεται στην εξουσία (Heywood 2007: 45). Διαπιστώνεται ότι ο ορισμός του Mannheim παρουσιάζει εν μέρει κοινά στοιχεία και με την Μαρξική προσέγγιση της έννοιας. Όμως ο ίδιος ο Mannheim θεωρεί την θέση του Marx δογματική και μονοδιάστατη, ενώ χαρακτηρίζει και την αυτοαποκαλούμενη από τον Μαρξ επιστημονική θέση ως ιδεολογική.

Παράλληλα η ανάλυση του Mannheim παρέχει μεγάλη βαρύτητα στην επίδραση του ιστορικού ίχνους κάθε ιδεολογικής εκδοχής. Όπως επισημαίνει όλη η διανόηση βρίσκεται μέσα στην ιστορία και αποτελεί κομμάτι της αντίληψης της κοινωνικοϊστορικής διαδικασίας. Επικεντρώνεται αρκετά στην προσπάθεια κατανόησης της διανόησης και το γεγονός αυτό αποτελεί ένα ακόμη σημείο διαφοροποίησης από τις θέσεις του Μαρξ.

Κυρίαρχο διακύβευμα στην προσέγγιση του είναι η «αντικειμενοποίηση» της έννοιας της ιδεολογίας. Επιθυμεί την εξάλειψη του υποκειμενισμού από τις κοινωνικές επιστήμες. Αυτό κατά την γνώμη του θα επιτευχθεί μέσω της κριτικής αίσθησης και της αξιολόγησης ως μέσο ελέγχου. Στη μελέτη του πεδίου της

ιδεολογίας διακρίνει δύο επιμέρους έννοιες: την μερική και την ολική. Απώτερη επιδίωξη αποτελεί η μετάβαση από την μερική στην ολική έννοια της ιδεολογίας. Ως μερική περιγράφει μια έννοια, η οποία παραμένει στο επίπεδο των συνειδητών εξαπατήσεων και ψευδαισθήσεων. Με άλλα λόγια ως μερική έννοια της ιδεολογίας θεωρεί τη διαστρέβλωση της πραγματικής φύσης του κόσμου. Ως ολική έννοια περιγράφει την μετάθεση των χαρακτηριστικών της γενικής δομής του πνεύματος μιας εποχής ή μιας κοινωνικής ομάδας και την ερμηνεία τους ως φυσική συνέπεια μιας συλλογικής κατάστασης. Επομένως η ολική έννοια της ιδεολογίας είναι μια κατάσταση που εμπερικλείει το σύνολο των παραγόντων που την διαμορφώνουν σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικοϊστορικό πλαίσιο (Χριστοδουλίδη – Μαζαράκη 2009). Για τον λόγο αυτό η τελευταία έννοια συμπεριλαμβάνει μεγάλο βαθμό αντικειμενισμού. Η διατύπωση μιας ιδεολογίας κατά τον ίδιο θα πρέπει να περιέχει διαγνωστικά κριτήρια για την αμερόληπτη εξέταση του συνόλου των παραγόντων και των επιδράσεων κάθε εποχής.

1.4.3 Οι Προσεγγίσεις του Τέλους της Ιδεολογίας και του Τέλους της Ιστορίας

Η μεταπολεμική πορεία του όρου συνεχίζει να συνδέεται με τις υφιστάμενες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες. Λίγα χρόνια μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου διατυπώνεται η θέση που υποστηρίζει την εξασθένηση των μεγάλων ιδεολογιών του 19^{ου} αιώνα και εκτιμά το οριστικό τους «τέλος». Η προσέγγιση αυτή προέρχεται από τον D. Bell (1960). Μετά την πτώση του Ναζισμού και της φθίνουσας πορείας του Σοβιετικού Κομμουνισμού υποστήριξε ότι η εποχή των μεγάλων ιδεών, οι οποίες οδήγησαν την ανθρωπότητα σε υποκινούμενη δράση και σύγκρουση ανήκει πια στο παρελθόν. Η διατύπωση του ευνοεί την θωράκιση και αναπαραγωγή του φιλελεύθερου δημοκρατικού καπιταλισμού. Η θέση του δημοσιεύεται σε ένα χρονικό σημείο όπου βρίσκονται σε εξέλιξη υψηλοί ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης και επέκταση των προνοιακών παροχών σε μεγάλα τμήματα του πληθυσμού. Το γεγονός αυτό μπορεί να αιτιολογήσει εν μέρει το άνισο κέντρο βάρους της κριτικής του. Ο Bell στρέφεται κριτικά κυρίως εναντίον των ιδεολογιών του 19^{ου} αιώνα και κυρίως κατά του Marx. Θεωρεί ότι ο Μαρξισμός ως ιδεολογία άκμασε κατά τον 19^ο αιώνα και εξάντλησε τη δυναμική της στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα (Χριστοδουλίδη – Μαζαράκη 2009: 393-5). Ωστόσο, πέρα από την μονόπλευρη κριτική που ασκεί στην Μαρξιστική ιδεολογία, δεν φαίνεται κατά την

ανάπτυξη του επιχειρήματος του να απορρίπτει εν γένει την ύπαρξη ή την ανάδυση άλλων ιδεολογικών εκδοχών. Επίσης δεν αναφέρει ποιο είναι εκείνο το φαινόμενο που αντικαθιστά ή εκτοπίζει την έννοια της ιδεολογίας. Ενώ εξίσου δεν παρέχει απαντήσεις για το ιδεολογικό περίβλημα της μεταπολεμικής βιομηχανικής κοινωνίας. Τέλος, αποδείχθηκε από τις δεκαετίες που ακολούθησαν, ότι απέτυχε να διαγνώσει την αναζωπύρωση των κλασικών ιδεολογιών της νεωτερικότητας (Νεοφιλελευθερισμός, Νεομαρξισμός κλπ).

Μια προσέγγιση με παρεμφερή τρόπο σκέψης διατυπώνεται μερικές δεκαετίες αργότερα. Ο F. Fukuyama (1992) με αφορμή την πτώση του Σοβιετικού Κομμουνισμού υποστηρίζει ότι ο φιλελεύθερος δημοκρατικός καπιταλισμός ανακηρύχθηκε ως ο απόλυτος νικητής αυτής της χρόνιας διαμάχης. Το μοντέλο αυτό κατά τον Fukuyama αποτελεί το τελευταίο στάδιο της ανθρώπινης ιστορίας. Τα μελλοντικά γεγονότα θα εξελίσσονται εντός αυτού του κοινωνικοπολιτικού πλαισίου. Ωστόσο η σφοδρή κριτική, αλλά και τα γεγονότα που ακολούθησαν τα επόμενα χρόνια έκαναν τον ίδιο τον Fukuyama να προχωρήσει σε μερική αναδιατύπωση των θέσεων του. Δεκατρία χρόνια αργότερα στο βιβλίο του *Οικοδόμηση Κρατών* (2005) υποστήριξε ότι η ανοικοδόμηση και η εγκαθίδρυση ενός ισχυρού κράτους δύναται να οδηγήσει στην εξάλειψη πολλών μορφών κινδύνου, ιδιαίτερος στις αναπτυσσόμενες χώρες. Ωστόσο η θέση αυτή δεν μπορεί να λογιστεί ως ολική διαφοροποίηση των θέσεων του, καθώς και πάλι επαναλαμβάνεται η αντίληψη του για ένα μινιμαλιστικό φιλελεύθερο κράτος.

1.5 Σκέψεις Γύρω από την Έννοια και τις Προσεγγίσεις της Ιδεολογίας

Παραπάνω επιχειρήθηκε η ανάλυση και επεξεργασία των εννοιών της ιδεολογίας, της πολιτικής ιδεολογίας και των επιμέρους προσεγγίσεων τους. Η έννοια της ιδεολογίας λειτουργεί κατά βάση ως ένα συστηματοποιημένο εγχείρημα κατανόησης και ερμηνείας της κοινωνικής πραγματικότητας. Οι πολιτικές ιδέες λειτουργούν ως όργανα τυποποίησης και συστηματοποίησης της πολιτικής σκέψης διαμορφώνοντας συγκεκριμένες επιδιώξεις, οι οποίες κυρίως σχετίζονται με την κατάληψη της πολιτικής εξουσίας. Επάνω σε αυτές τις δύο έννοιες διατυπώνονται προσεγγίσεις με αντιθετικό μεταξύ τους περιεχόμενο. Το αξιοσημείωτο σχετικά με τις επιμέρους προσεγγίσεις έχει να κάνει με το γεγονός πως κάθε μια αυτοχαρακτηρίζεται ως επιστημονική, έναντι των υπόλοιπων τις οποίες αξιολογεί ως

ιδεολογικές. Ο Μαρξ για παράδειγμα θεωρεί ότι προχωρά στην εισαγωγή του «επιστημονικού σοσιαλισμού», έναντι των ψευδών ιδεών του παρελθόντος. Χαρακτηρίζει μάλιστα την ιδεολογία – από την οποία διαχωρίζει την δική του «επιστημονική θέση»– ως ένα συστηματοποιημένο εγχείρημα διαστρέβλωσης της πραγματικότητας. Η δημιουργία ψευδούς συνείδησης αποσκοπεί στη νομιμοποίηση της υπάρχουσας άνιση κοινωνικής πραγματικότητας.

Η ανάλυση του Mannheim χαρακτηρίζει όλες τις προηγούμενες προσεγγίσεις ως ιδεολογίες και αποπειράται να εγκαινιάσει ένα νέο επιστημονικό κλάδο, την κοινωνιολογία της γνώσης. Βασικά χαρακτηριστικά της τελευταίας είναι η θέσπιση αμερόληπτων κριτηρίων για την εξέταση της ιδεολογίας κάθε εποχής. Σε κάθε περίπτωση η προσέγγιση του Mannheim παρουσιάζει τα περισσότερα επιστημολογικά χαρακτηριστικά από κάθε άλλη προσέγγιση. Εντοπίζεται μεγάλος βαθμός ομοιότητας με το εγχείρημα του Antoine de Tracy για την εγκαθίδρυση της επιστήμης των ιδεών. Φιλοδοξία όμως του Mannheim είναι ο επιστημονικός του κλάδος να επιφέρει έμπρακτες επιπτώσεις στην κοινωνία και όχι μόνο σε επίπεδο αφαίρεσης.

Τέλος οι προσεγγίσεις των Bell και Fukuyama χαρακτηρίζονται σαν απόπειρες διασφάλισης της αναπαραγωγής του φιλελεύθερου δημοκρατικού καπιταλισμού. Ο πρώτος ασκεί δριμυία κριτική στην Μαρξιστική προσέγγιση και βεβιασμένα συμπεραίνει ότι η τελευταία έχει εξαντλήσει την δυναμική της. Ο Fukuyama χαρακτηρίζει τον φιλελεύθερο δημοκρατικό καπιταλισμό ως τον απόλυτο και τελικό κυρίαρχο έναντι των υπόλοιπων ιδεολογικών εκδοχών.

Από το σύνολο των παραπάνω διατυπώσεων διαφαίνεται η εγγενής πολιτική σκοπιμότητα στη διαχείριση της έννοιας της ιδεολογίας. Κάθε θέση επιχειρεί την κριτική αποδόμηση και υποβάθμιση των υπολοίπων και την επιβολή της δικής της ως ορθολογικά τεκμηριωμένης. Κάθε επιμέρους προσέγγιση εμπεριέχει επιδιώξεις. Ο Μαρξισμός βλέπει την ιδεολογία σαν μέσο επιβολής της κυρίαρχης τάξης, η οποία μπορεί να αποδομηθεί μονάχα μέσω της δημιουργίας του «επιστημονικού σοσιαλισμού». Οι Bell και Fukuyama βεβιασμένα επιχειρούν να αποδείξουν ότι οι ιδεολογίες παρακμάζουν αφήνοντας ευθείες υπόνοιες για το τέλος του Μαρξισμού. Διαπιστώνεται επομένως πως η διαχείριση της έννοιας τίθεται εντός του πεδίου των πολιτικών συγκρούσεων και ερμηνεύεται με βάση τα επιδιωκόμενα συμφέροντα της εκάστοτε ιδεολογικής σκοπιάς.

Κεφάλαιο 2

Η Έννοια της Κοινωνικής Πολιτικής

2.1 Η Έννοια της Κοινωνικής Πολιτικής

Η έννοια της κοινωνικής πολιτικής διαθέτει διττό περιεχόμενο. Αφενός αναφέρεται σε ακαδημαϊκού χαρακτήρα διερεύνηση σχετικά με την ανάλυση, την φύση και την έκταση των κοινωνικών προβλημάτων, αλλά και των τρόπων καταπολέμησης της κοινωνικής ανισότητας. Αφετέρου εφαρμόζεται μέσα από ένα φάσμα, κυβερνητικών κυρίως, παρεμβάσεων συνυφασμένο πλήρως με όλα τα συνακόλουθα στοιχεία της πολιτικής διαδικασίας. Η σύγχυση μεταξύ του επιστημονικού και πολιτικού χαρακτήρα της είναι αυτή που ευθύνεται για τις δυσχέρειες στην προσέγγιση της, τις ακροβασίες ανάμεσα σε λεπτές ισορροπίες κοινωνικής ανιδιοτέλειας και πολιτικής ιδιοτέλειας, τον αυξημένο κίνδυνο εσφαλμένων διατυπώσεων. Πρόκειται για μια έννοια η οποία, για πολλούς μελετητές, διαθέτει χαρακτήρα αμφιλεγόμενο.

Το κυριότερο σημείο αμφισβήτησης σχετίζεται με τον ρόλο της. Από την μια πλευρά υποστηρίζεται ότι αποτελεί μέσο για την επίτευξη της κοινωνικής αλλαγής, με την διάπλαση ευσυνείδητων πολιτών, την εγχάραξη κοινωνικών προτύπων, την επίτευξη της αλληλεγγύης, την αύξηση του βιοτικού επιπέδου, την μείωση των ποσοστών φτώχειας, την ενσωμάτωση κατά το δυνατόν μεγαλύτερου ποσοστού περιθωριοποιημένων. Από την άλλη κατακρίνεται ως μέσο κοινωνικού ελέγχου, με την εξάρτηση μερίδας ατόμων από τους προνοιακούς μηχανισμούς, την διάρρηξη προσωπικών δεδομένων, την διευκόλυνση της κοινωνικής αναπαραγωγής, την συντήρηση του καπιταλιστικού συστήματος παραγωγής. Προξενείται λοιπόν σύγχυση ανάμεσα σε ακαδημαϊκά και κοινωνικά ιδεώδη και πολιτική πραγματικότητα. Σύγχυση μεταξύ της διατύπωσης ευγενών στόχων και της στρεβλής πολλές φορές εφαρμογής της. Σύγχυση στην δημιουργία κοινωνικών προτύπων και την υλοποίηση πρακτικών σκοπιμότητας, στην εκπλήρωση της κοινωνικής συνοχής και την νομιμοποιητική θωράκιση της φιλελεύθερης αστικής δημοκρατίας. Σε κάθε περίπτωση η κοινωνική πολιτική οφείλει πάντοτε να διαθέτει ως αντικειμενικό και αδιαπραγμάτευτο στόχο την άμβλυνση της κοινωνικής ανισότητας, με επίκεντρο την κοινωνική συνοχή και απώτερο κανονιστικό όραμα την επίτευξη της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Η κοινωνική πολιτική πέραν των αμφισβητήσεων που συγκεντρώνει εμπεριέχει και αρκετές ασάφειες. Όπως υπονοήθηκε, η κυριότερη ακαδημαϊκή αντίληψη προσεγγίζει την κοινωνική πολιτική σαν μια έννοια με διττό χαρακτήρα. Αφενός ως πεδίο επιστημονικής μελέτης, αφετέρου ως μια δέσμη κυβερνητικών πολιτικών (Alcock 1998: 7). Το γεγονός αυτό εκβάλλει σε αντιφάσεις. Από τη μια, στην ακαδημαϊκή της διάσταση, διαπλέκεται με την διερεύνηση και ανάλυση κανόνων και αξιών φιλοσοφικού χαρακτήρα. Από την άλλη αποτελεί ένα εφαρμοσμένο αντικείμενο (Βενιέρης 2006: 7) με σαφείς πολιτικές επιρροές και προεκτάσεις.

2.2 Συνθετικά Στοιχεία

Δυστυχώς, οι ασάφειες γι' αυτό το σχετικά νέο διεπιστημονικό πεδίο δεν τελειώνουν εδώ. Συνεχίζουν να υφίστανται όσον αφορά τα κυρίαρχα συστατικά του μίγματός της, καθώς και τα πεδία στα οποία δύναται να οριοθετηθεί. Μια πρώτου βαθμού διαμάχη αφορά την επιστημονική της πειθάρχηση. Ορισμένοι μελετητές προσεγγίζουν την κοινωνική πολιτική ως σχετικά αυτόνομο πεδίο επιστημονικής πειθάρχησης (ενδεικτικά Alcock 1998). Σε κάθε περίπτωση η κυρίαρχη προσέγγιση βλέπει την κοινωνική πολιτική ως διεπιστημονικό αντικείμενο (π.χ. Erskine 1998). Η κοινωνική πολιτική θεωρείται λοιπόν πολυσύνθετο ακαδημαϊκό αντικείμενο, το οποίο λαμβάνει ερείσματα από διαφορετικά πεδία των κοινωνικών επιστημών. Το γεγονός αυτό καθιστά την διερευνητική απόπειρα δύσβατη τόσο όσον αφορά την σαφή οριοθέτηση της μεθοδολογικής της σκιαγράφησης, όσο και την πραγματική επιστημονική της αυτονόμηση. Για την σύνθεση της η κοινωνική πολιτική δανείζεται μεθοδολογικά εργαλεία από συγγενείς επιστημονικούς κλάδους. Οι κυριότεροι αυτών είναι η κοινωνιολογία, τα οικονομικά, το δίκαιο, η πολιτική επιστήμη και η ιστορία. Επιμέρους όψεις των παραπάνω επιστημονικών περιοχών αποτελούν αναγκαία προϋπόθεση για την πληρότητα της κοινωνικής πολιτικής.

Κατ' αυτόν τον τρόπο ο μελετητής της κοινωνικής πολιτικής οφείλει να διαθέτει επαρκείς και πολύπλευρες γνώσεις προκειμένου να είναι σε θέση να κατανοήσει, να αναλύσει, να σχεδιάσει, να οργανώσει, να εφαρμόσει και να αξιολογήσει ένα πρόγραμμα κοινωνικής πολιτικής. Γνώσεις στις οποίες θα είναι

ικανός να στηριχθεί για την ανάλυση του, αλλά όχι να εμβαθύνει (Hill 1997)⁴. Τα εφόδια αυτών των διαφορετικών πληροφοριών είναι δεδομένα απαραίτητα για την κοινωνική πολιτική. Τα εργαλεία της κοινωνιολογίας παρέχουν πολύτιμες διευκολύνσεις στο επίπεδο της ανάλυσης και διερεύνησης ενός κοινωνικού προβλήματος. Τα εργαλεία της πολιτικής επιστήμης για την χάραξη και τον σχεδιασμό της πολιτικής επίλυσης του. Οι γνώσεις οικονομικών είναι απαραίτητες για την οργάνωση και διαχείριση του προϋπολογισμού των απαιτούμενων πόρων και την επεξεργασία των απαιτούμενων δαπανών. Οι γνώσεις του δικαίου για την διερεύνηση και εμπέδωση του υφιστάμενου νομικού πλαισίου. Οι γνώσεις της ιστορίας για την ανίχνευση και κατανόηση αντίστοιχων προβλημάτων του παρελθόντος.

2.3 Πεδία Παρέμβασης

Οι τομείς παρέμβασης της κοινωνικής πολιτικής είναι εξίσου πολυσύνθετοι. Η κοινωνική πολιτική δεν διαθέτει ευδιάκριτα όρια (Βενιέρης 2006). Παρεμβαίνει σε ένα ευρύ φάσμα τομέων μέσω διαφορετικών τρόπων υλοποίησης. Οι τομείς που αφορούν την κοινωνική πολιτική είναι κυρίως η κοινωνική ασφάλεια, η υγεία, η εκπαίδευση, η απασχόληση, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η μετανάστευση κ.α. Εστιάζοντας στο ζωτικότερο κομμάτι της, το σύστημα κοινωνικής ασφάλειας συγκροτείται από δύο επιμέρους πρωταρχικά κρίσιμα πεδία για την κοινωνική πολιτική: την κοινωνική ασφάλιση και την κοινωνική πρόνοια. Τα δύο αυτά πεδία αποτελούν την σπονδυλική στήλη της κοινωνικής πολιτικής κάθε χώρας και διαχρονικά θεωρούνται, μαζί με τον τομέα της υγείας, η κυρίαρχη προτεραιότητα για την συμπληρωματική πρόληψη και καταπολέμηση των κοινωνικών κινδύνων στο σύνολο του πληθυσμού. Τα υπόλοιπα πεδία πολιτικής αφορούν κυρίως την ομαλή κοινωνικοποίηση, την αφομοίωση, την ενσωμάτωση ευπαθών ομάδων στο κοινωνικό σύνολο.

Οι ανωτέρω πολιτικές υλοποιούνται συνήθως μέσω τεσσάρων διαφορετικών μορφών: πρώτον μέσω του κράτους, δεύτερον μέσω του ιδιωτικού τομέα, τρίτον μέσω του εθελοντικού τομέα και τέταρτον μέσω του άτυπου τομέα (π.χ. Alcock et al. 1998). Ο κρατικός τομέας αποτελεί διαχρονικά το δημοφιλέστερο μέσο παρέμβασης

⁴ Βιβλιογραφικό στοιχείο που αντλήθηκε από την ανάλυση του Δ. Βενιέρη (2009: 49).

για την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων. Χρηματοδοτούμενος από την γενική φορολογία ή από τις ανταποδοτικές εισφορές των εργαζομένων σχεδιάζει, οργανώνει και ρυθμίζει παρεμβάσεις για την πρόληψη και καταπολέμηση των βασικότερων κοινωνικών κινδύνων. Η επιδίωξη αυτή επιχειρείται σε επίπεδο διοίκησης από το συνολικό φάσμα των δημόσιων οργανισμών (κεντρικοί κυβερνητικοί φορείς, τοπική αυτοδιοίκηση κλπ) με απώτερο σκοπό τη διασφάλιση του κοινού οφέλους (ενδεικτικά Spicker 2004: 297-325). Οι ιδιωτικές προνοιακές παροχές εμφανίζουν αυξητική τάση τις τελευταίες δεκαετίες. Δρουν συνήθως συμπληρωματικά με τον δημόσιο τομέα παρέχοντας έμφαση στην πτυχή της ποιότητας. Χρηματοδοτούνται από τις εισφορές των πελατών τους και αποσκοπούν στην διασφάλιση οικονομικού κέρδους (π.χ. Johnson 1995). Ο εθελοντικός τομέας αναφέρεται κυρίως στην κοινωνία των πολιτών. Συνίσταται από Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις με κυρίαρχο χαρακτηριστικό την διατύπωση συγκεκριμένων αποστολών. Όπως και στην περίπτωση των ιδιωτικών προνοιακών παροχών, η δραστηριοποίηση του είναι προαιρετική. Ο άτυπος τομέας παραπέμπει ευθέως στην υποστήριξη και μέριμνα που παρέχει συνήθως ο θεσμός της οικογένειας στα μέλη της.

2.4 Το Ιστορικό Ίχνος της Κοινωνικής Πολιτικής

Ιστορικά η θεμελίωση της κοινωνικής πολιτικής, τόσο ως πεδίου άσκησης πολιτικής, όσο ως περιοχής επιστημονικής διερεύνησης, επέρχεται κατά την περίοδο ωρίμανσης της νεωτερικότητας. Απότοκο των διαδικασιών εκβιομηχάνισης, αστικοποίησης και διεκδικήσεων της εργατικής τάξης, στο πολιτικό πεδίο εμφανίζεται προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ως «εκ των άνω» (top down) πολιτική του Γερμανού Καγκελάριου Μπίσμαρκ με απώτερη επιδίωξη την αποφυγή κοινωνικής επανάστασης. Η πρώτη γενικευμένη εφαρμογή κοινωνικής πολιτικής από τον κρατικό τομέα, επέρχεται λοιπόν ως πολιτική κοινωνικού ελέγχου, θέτοντας υπό ελεγχόμενη κατεύθυνση τον κίνδυνο ανάπτυξης των σοσιαλιστικών ιδεών. Αντίστοιχη πρακτική ακολούθησαν πολλές χώρες της Δυτικής Ευρώπης.

Ως πεδίο ακαδημαϊκής ζύμωσης οι ρίζες της κοινωνικής πολιτικής συνυφαίνονται με την σχολή των Φαβιανών. Η προέλευση τους ανάγεται επίσης στα τέλη του 19^{ου} αιώνα διαθέτοντας απώτερο σκοπό την διάδοση των ειρηνικών σοσιαλιστικών ιδεών στην Μ. Βρετανία. Μεταπολεμικά, σημαντικότεροι εκπρόσωποι των Φαβιανών αναδείχθηκαν ο R. Titmuss και ο B. Abel-Smith, των οποίων η

συμβολή υπήρξε καθοριστική τόσο στην εδραίωση της κοινωνικής πολιτικής ως ακαδημαϊκού αντικειμένου⁵, όσο και στη διεύρυνση του ρόλου των προνοιακών μηχανισμών.

Επιπρόσθετα δύο μνημειώδεις μελέτες κατά την μεσοπολεμική περίοδο και κατά την διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου θέτουν την βάση ανάπτυξης και ανάπτυξης της κρατικής κοινωνικής παρέμβασης. Πρόκειται αφενός για την θεωρία του οικονομολόγου John Maynard Keynes (1936) που παρείχε μακροσκοπική διατύπωση ενός πολιτικού προγράμματος με επίκεντρο την «ενεργό ζήτηση» μέσω της καθοδηγητικής επενδυτικής κρατικής παρέμβασης, η οποία θα αποτελούσε την ρυθμιστική βάση κοινωνίας και οικονομίας. Αφετέρου η διατύπωση του εθνικού σχεδίου του Λόρδου W. Beveridge (1942) για την συγκρότηση συστήματος κοινωνικής ασφάλειας με σκοπό την άμβλυνση των επιπτώσεων των πολεμικών συρράξεων στον πληθυσμό της Μ. Βρετανίας, παρείχε το έρεισμα για την εφαρμογή ενός φάσματος πολιτικών καθολικού χαρακτήρα. Συνδυαστικά, το σχέδιο Beveridge και η εφαρμογή της Κεϋνσιανής θεωρίας αποτέλεσαν την δομική βάση για την μεταπολεμική διόγκωση των κρατικών προνοιακών παροχών.

Τέλος η ανάδειξη της έννοιας της κοινωνικής πολιτικής συντελέστηκε κυρίως μέσω της μεταπολεμικής ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας. Ο όρος απευθύνεται σε μια ιστορικά και χρονολογικά προσδιορισμένη μορφή κοινωνικής οργάνωσης των τριών πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών, όπως αυτές συγκροτήθηκαν στις ανεπτυγμένες - εκβιομηχανισμένες χώρες της Δυτικής Ευρώπης.

Η ανάδειξη του κράτους πρόνοιας αποτέλεσε καρπό της εξελικτικής συνέχειας της νεωτερικής διαδικασίας. Αποτέλεσε μια ιστορικά καθορισμένη, χρονολογικά προσδιορισμένη και ιδεολογικά φορτισμένη μορφή. Αναφέρεται στη μεταπολεμική διεύρυνση και την προϊόν συλλογικών διεκδικήσεων επέκταση του κράτους στην κοινωνική σφαίρα. Στην διόγκωση των κοινωνικών λειτουργιών του και την ανάπτυξη της σύγχρονης κοινωνικής οργάνωσης. Στην επέκταση και ενδυνάμωση των κοινωνικών δικαιωμάτων ως βασικού συστατικού στοιχείου ανάπτυξης της πλήρους ιδιότητας του πολίτη (Citizenship⁶). Αναφέρεται στην αφομοίωση της αξίας της κοινωνικής δικαιοσύνης και την στοχοθέτηση της άμβλυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων. Το σκόπευτρο του διακατέχεται από τα

⁵ Κυρίως μέσω της ίδρυσης Κοινωνικής Διοίκησης στο London School of Economics.

⁶ Η πλήρης ιδιότητα του πολίτη συχνά αποδίδεται επαρκέστερα ως «Social Citizenship», καθώς δίνει έμφαση στην κατά Marshall γραμμική ολοκλήρωση των δικαιωμάτων με την προσθήκη των κοινωνικών σε αυτά.

μακροχρόνια οράματα της κοινωνικής ευημερίας, της κοινωνικής ισότητας, της κοινωνικής συμμετοχής και της κοινωνικής αλληλεγγύης.

2.5 Η Επιστημονική της Θεμελίωση

Η κοινωνική πολιτική με βάση τις παραπάνω αναφορές δύναται να χαρακτηριστεί ως διεπιστημονικό αντικείμενο με πολύπτυχο φάσμα παρεμβάσεων και πολυδιάστατες εκφάνσεις στην υλοποίησή της. Ο χαρακτηρισμός αυτός μπορεί εν πρώτοις να δρα αποπροσανατολιστικά. Με μια δεύτερη εμβάθυνση υποδηλώνει τις ευρύτερες ιδιότητες της, πέρα από την απλουστευτική μελέτη των κοινωνικών υπηρεσιών. Κατ' αυτόν τον τρόπο οι θεμελιωτές και οι σημαντικότεροι μελετητές της κοινωνικής πολιτικής, έσπευσαν να επισημάνουν ότι το διεπιστημονικό αυτό αντικείμενο διαθέτει ευρύτερες επιδιώξεις κανονιστικού και αξιακού χαρακτήρα, πέρα από την τεχνοκρατική ανάλυση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας. Η κοινωνική πολιτική δεν μπορεί να είναι μονάχα προϊόν τεχνοκρατικής επεξεργασίας. Συνιστά ένα πεδίο με πρόδηλα αξιακά και κανονιστικά στοιχεία, από τα οποία διαπνέεται και ενεργοποιείται για την διάπλαση μιας κοινωνίας με λιγότερες διακρίσεις, περισσότερη συνοχή και καθολική ευημερία. Άλλωστε, υπό αυτή την προσέγγιση δομείται η παρούσα εργασία. Καταπιάνεται με την διασύνδεση της πολιτικής ιδεολογίας με την κοινωνική πολιτική, βλέποντας την πολιτική ιδεολογία ως ένα οργανικό κομμάτι της κοινωνικής πολιτικής, από το οποίο όπως θα επιχειρηθεί να διαπιστωθεί στις επόμενες σελίδες, επηρεάζεται καθοριστικά. Υπό μια αμιγώς τεχνοκρατική προσέγγιση του αντικειμένου η ανά χείρας διπλωματική εργασία δεν θα διέθετε λόγο ύπαρξης. Η λογική αυτή εγκαινιάσθηκε από τους θεμελιωτές της κοινωνικής πολιτικής ως πεδίου ακαδημαϊκής διερεύνησης. Σύμφωνα με τον T.H. Marshall (1965: 7)⁷: «Η κοινωνική πολιτική δεν είναι ένας τεχνικός όρος με μια ακριβή σημασία». Μέσα από την ευσύνοπτη αυτή διατύπωση ανιχνεύεται το βαθύτερο νόημα της κοινωνικής πολιτικής.

Η πλειοψηφία των διευρυμένων προσεγγίσεων της κοινωνικής πολιτικής κατευθύνθηκαν στα μονοπάτια που χάραξε ο ακαδημαϊκός θεμελιωτής της. Ο Φαβιανός R. Titmuss (1907-1973) επιχείρησε την μελέτη και ανάλυση της κοινωνικής διοίκησης υπό ένα μακροσκοπικό και διευρυμένο πρίσμα. Βεβαίως η

⁷ Βιβλιογραφικό στοιχείο που αντλήθηκε από την εισήγηση του Δ. Βενιέρη (2006: 3).

εποχή στην οποία μελετούσε και έγραφε θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως πρόωμη για την διεξαγωγή διευρυσμένων αναλύσεων και προεκτάσεων του αντικειμένου. Σε κάθε περίπτωση με επίκεντρο την οργάνωση και λειτουργία των κοινωνικών υπηρεσιών επιχείρησε να αναδείξει τις ιστορικές, οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις στην ερμηνεία των κοινωνικών ζητημάτων.

Κατά τον Titmuss (1958: 14) η κοινωνική διοίκηση μπορεί υπό μια ευρεία έννοια να προσδιοριστεί ως η μελέτη των κοινωνικών υπηρεσιών, των οποίων κύριος στόχος οφείλει να είναι η βελτίωση των ατομικών, οικογενειακών και ομαδικών συνθηκών διαβίωσης. Το φαινόμενο αυτό ασφαλώς σχετίζεται με επιμέρους παραμέτρους όπως την ιστορική εξέλιξη των κοινωνικών υπηρεσιών, τις ηθικές διαστάσεις της κοινωνικής δράσης, τον ρόλο και τις λειτουργίες των υπηρεσιών, τον ρόλο που διαδραματίζουν οι οικονομικές πτυχές στην ικανοποίηση ορισμένων αναγκών στην κοινωνική διαδικασία. Σύμφωνα με τον ίδιο (1958: 35-6): «Η κοινωνική ασφάλεια οφείλει να βασίζεται σε ‘περισσότερο γνήσια’ οράματα δράσης, ενώ ο έσχατος στόχος για άλλες κοινωνικές υπηρεσίες θα πρέπει να είναι η ‘αυτό-εκκαθάριση’, όταν όλο και περισσότεροι άνθρωποι καταφέρνουν να βρεθούν από τα ελάχιστα όρια αξιοπρεπούς διαβίωσης σε μια θέση που τους παρέχει την αυτόνομη δυνατότητα απόλαυσης υγειονομικής φροντίδας, εκπαίδευσης, κατάρτισης και άλλων απαραίτητων υπηρεσιών».

Επομένως η κοινωνική διοίκηση εμπεριέχει βαθύτερες προεκτάσεις από την απλή λειτουργία των κοινωνικών υπηρεσιών. Το γεγονός αυτό ασφαλώς επηρεάζει και τα άτομα που εκπληρώνουν την στελέχωση των υπηρεσιών αυτών. Τα στελέχη αυτά θα πρέπει να διαθέτουν γνώσεις γενικότερου χαρακτήρα από αυτόν της κοινωνικής διοίκησης. Οφείλουν να διαθέτουν γνώσεις ιστορίας, κοινωνιολογίας, πολιτικής επιστήμης, στατιστικής ή οικονομικών για την κατανόηση των θεσμών και των συστημάτων που επιδρούν στην λειτουργία των κοινωνικών υπηρεσιών (Titmuss 1976: 16 και 21). Η τελική διαπίστωση του Richard Titmuss ήταν ότι η κοινωνική διοίκηση δεν είναι μια «ακατάστατη συσσώρευση τεχνικών». Αντιθέτως η κοινωνική διοίκηση αποτελεί ένα διεργυμένο πλαίσιο συνέχοντας αξιακά στοιχεία, ευγενείς σκοπούς, αλλά και εμπειρικό περιεχόμενο. Επιχειρώντας μια κατηγοριοποίηση των λειτουργιών και των δράσεων της κοινωνικής διοίκησης κατέληξε σε οκτώ κυρίαρχα σημεία (Titmuss 1976: 22): πρώτον την ανάλυση και περιγραφή της διαμόρφωσης πολιτικής και των επιπτώσεων της. Δεύτερον την μελέτη της δομής, λειτουργίας, οργάνωσης, σχεδιασμού και διοικητικής διαδικασίας των θεσμών υπό μια ιστορική

και συγκριτική οπτική. Τρίτο την μελέτη των κοινωνικών αναγκών και των προβλημάτων πρόσβασης και χρήσης των υπηρεσιών. Τέταρτο την ανάλυση της φύσης, των ιδιοτήτων και της διανομής του κοινωνικού κόστους και της απουσίας ευημερίας. Πέμπτο την ανάλυση του ρόλου της αναδιανομής και την επίδραση των κοινωνικών υπηρεσιών. Έκτο την μελέτη των ρόλων και των λειτουργιών των εκλεγμένων εκπροσώπων, επαγγελματιών, διοικητών και ομάδων συμφερόντων στην λειτουργία και απόδοση των θεσμών κοινωνικής ευημερίας. Έβδομο, την μελέτη των κοινωνικών δικαιωμάτων των πολιτών σαν πηγή παροχής, συμμετοχής και χρήσης των κοινωνικών υπηρεσιών. Τέλος όγδοο, την μελέτη του ρόλου της κυβέρνησης ως θεσμού που παρέχει τις αξίες και τα δικαιώματα.

Ακολούθως μια δεύτερη εξίσου καθοριστική συνεισφορά στην καθιέρωση της κοινωνικής πολιτικής ως ακαδημαϊκού πεδίου προέρχεται από τον Brian Abel-Smith (1926–1996). Η σημαντικότερη προσφορά του Abel-Smith στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής αποδίδεται στην διασύνδεση της με την αναδιανομή και την καταπολέμηση της ανισότητας. Ο στόχος αυτός αφορά το σύνολο των πεδίων που η κοινωνική πολιτική επιχειρεί να παρέμβει (Abel-Smith 1958)⁸. Η προετοιμασία για την παρέμβαση αυτή οφείλει να είναι ολόπλευρη και σφαιρική. Υποχρεούται να κατανοήσει και να ερμηνεύσει το πλαίσιο και τα αίτια πρόκλησης της ανισότητας, να σχεδιάσει και να διατυπώσει εναλλακτικές λύσεις, να αξιολογήσει και να επιλέξει την καλύτερη εφαρμόζοντας την αποτελεσματικά.

Ο ιδανικότερος τρόπος επίτευξης της αναδιανομής θα μπορούσε να υλοποιηθεί με την διασφάλιση ενός δίκαιου φορολογικού συστήματος με κυρίαρχο βάρος στην άμεση φορολογία (Abel-Smith and Townsend 1955)⁹. Η λογική αυτή, πέραν των ευγενών και ηθικών κανόνων που εκτέμπει, υποδηλώνει και την άρρηκτη διασύνδεση κοινωνικής πολιτικής και οικονομίας. Η αλληλεπίδραση αυτή προκύπτει ιδιαιτέρως σημαντική και για τα δύο πεδία. Η κοινωνική πολιτική αιμοδοτείται από την οικονομία για την εκπλήρωση των ευγενών αποστολών της. Από την άλλη σκοπός της οικονομίας οφείλει να είναι η επίτευξη της ευημερίας για ολοένα και περισσότερους. Σε διαφορετική περίπτωση κατά τον Abel-Smith, η οικονομική ανάπτυξη ως αυτοσκοπός δύναται να χαρακτηριστεί ανούσια. Η συνδρομή του για τον προσανατολισμό και την χρήση της οικονομίας για κοινωνική παρέμβαση υπήρξε

⁸ Βιβλιογραφικό στοιχείο που αντλήθηκε από την εισήγηση του Δ. Βενιέρη (2006: 6).

⁹ Βιβλιογραφικό στοιχείο που αντλήθηκε από την εισήγηση του Δ. Βενιέρη (2006: 11).

εξίσου σημαντική, νοηματοδοτώντας περαιτέρω την συγκρότηση και διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής.

2.6 Μεθοδολογική Προσέγγιση

Η μεθοδολογική ανάλυση της κοινωνικής πολιτικής αξιολογείται ως ένα εξίσου περίπλοκο εγχείρημα. Όπως διατυπώθηκε εξαρχής, η κοινωνική πολιτική εδράζεται σε συνθετικά υλικά που έχουν ήδη χρησιμοποιηθεί. Το ίδιο ισχύει και για την μεθοδολογική της διάσταση. Η μεθοδολογία της κοινωνικής πολιτικής βασίζεται στην μεθοδολογία άλλων επιστημονικών περιοχών των κοινωνικών επιστημών. Έτσι λοιπόν η κοινωνική πολιτική δανείζεται την μεθοδολογία και την τεχνική επιστημονικών πεδίων όπως η φιλοσοφία, η κοινωνιολογία, η πολιτική επιστήμη, η ιστορία, τα οικονομικά, το δίκαιο, η διοίκηση και η στατιστική.

Στο μεθοδολογικό επίκεντρο της κοινωνικής πολιτικής τίθενται κυρίως πέντε διαστάσεις: πρώτον τα κοινωνικά φαινόμενα, δεύτερο τα κοινωνικά προβλήματα, τρίτον οι κοινωνικές ομάδες, τέταρτον οι κοινωνικές υπηρεσίες και τέλος η κοινωνική πολιτική στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων (Erskine 1998: 15-8). Οι πέντε αυτές πτυχές αποτελούν το κέντρο βάρους κάθε ανάλυσης της κοινωνικής πολιτικής. Τα κοινωνικά φαινόμενα μπορούν να είναι εναρκτήρια οπτική της κοινωνικής πολιτικής. Οι κοινωνικές αντιλήψεις μπορούν να κεντρίσουν το ενδιαφέρον της. Για παράδειγμα η βλαβερή συνήθεια του καπνίσματος προξενεί δυσμενείς επιπτώσεις στην υγεία των καπνιστών. Πέραν αυτού, διογκώνει αδικαιολόγητα τις δαπάνες υγείας. Μια εκστρατεία πρόληψης κατά του καπνίσματος μπορεί να επιφέρει βελτιώσεις στην υγεία των καπνιστών και του περίγυρου τους, μειώνοντας ταυτόχρονα και τις δαπάνες υγείας.

Η εστίαση στην διάσταση των κοινωνικών προβλημάτων θα μπορούσε να θεωρηθεί ίσως η δημοφιλέστερη μεθοδολογική προσέγγιση της κοινωνικής πολιτικής. Αντικειμενικά η ενασχόληση με τα κοινωνικά προβλήματα αποτελεί μια ελκυστική ερευνητική περιοχή, η οποία εμπεριέχει μεγάλες προκλήσεις. Η ενασχόληση με τομείς όπως η ανεργία, η φτώχεια ή η περιβαλλοντική ρύπανση είναι λογικό να ευαισθητοποιούν έναν μεγάλο κύκλο μελετητών, οι οποίοι ευελπιστούν στην ανακάλυψη νέων αποτελεσματικότερων λύσεων σε διαχρονικά κοινωνικά προβλήματα.

Μια ακόμη μεθοδολογική προσέγγιση της κοινωνικής πολιτικής είναι η έμφαση στην παράμετρο των κοινωνικών ομάδων. Αυτή η μεθοδολογική απόπειρα επιχειρεί να εφαρμόσει την κοινωνική πολιτική από μια διαφορετική σκοπιά σε σχέση με τις προηγούμενες. Επιχειρεί να ασχοληθεί με επιμέρους κατηγορίες ανθρώπων και όχι με τομείς πολιτικής. Το γεγονός αυτό πιθανότατα συνεπάγεται πολλές λύσεις για ένα πρόβλημα. Για παράδειγμα είναι απαραίτητο να αναπτύσσονται πολιτικές κοινωνικής ενσωμάτωσης για τους νόμιμους μετανάστες. Ο μεταναστευτικός κόλπος παρ' όλα αυτά δεν αποτελεί ένα ενιαίο σώμα. Αποτελείται από μια ποικιλία εθνοτικών, φυλετικών, θρησκευτικών, αλλά και επαγγελματικών χαρακτηριστικών. Στην πραγματικότητα λοιπόν η λύση και η παρέμβαση που απαιτείται πρέπει να είναι πολυδιάστατη και με υψηλό βαθμό εξατομίκευσης ανά περίπτωση.

Η μελέτη των κοινωνικών υπηρεσιών είναι μια εξίσου δημοφιλής μέθοδος στην κοινωνική πολιτική. Η ανάλυση, ο σχεδιασμός, η εφαρμογή και η αξιολόγηση των κοινωνικών υπηρεσιών αποτελούν μια μέθοδο που αποτυπώνει την σημαντικότητα της κοινωνικής πολιτικής στην πράξη. Για παράδειγμα η μελέτη, ο σχεδιασμός και η εφαρμογή ενός σχεδίου πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας μπορεί να κάνει αποτελεσματικότερη και αμεσότερη την εξυπηρέτηση των ασθενών, ενώ παράλληλα θα οδηγήσει στην αποσυμφόρηση των νοσοκομείων.

Τέλος η μελέτη της ζωής των ανθρώπων αποτελεί μια σχετικά σύγχρονη προσέγγιση της κοινωνικής πολιτικής. Αυτή η μεθοδολογική εκδοχή ακολουθεί μια ανεστραμμένη πορεία. Αντί να επιχειρεί την εξέταση και αξιολόγηση της πορείας μιας κοινωνικής υπηρεσίας ή ενός κοινωνικού προγράμματος, δοκιμάζει την εξέταση των επιπτώσεων του στις ζωές των χρηστών του. Εμπεριέχει μεγάλο βαθμό ποιοτικής προσέγγισης. Με άλλο λόγο επιχειρεί να δώσει τον λόγο στους χρήστες των θεσμών, προκειμένου να αντληθεί γνώση από την βιωμένη εμπειρία. Κατ' αυτόν τον τρόπο τα μέλη μιας μειονοτικής ομάδας μπορούν να εκφέρουν την γνώμη τους για την επιτυχία ή μη ενός προγράμματος θετικών διακρίσεων ή για την ουσιαστική εξίσωση των δικαιωμάτων τους με τον υπόλοιπο πληθυσμό.

Επιπρόσθετα, μέσα από τον επιστημονικό διάλογο και την έρευνα στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής έχει διαχρονικά αναδειχθεί η εφαρμογή ενός ακόμη σημαντικότερου μεθοδολογικού εργαλείου. Πρόκειται για το εργαλείο της συγκριτικής κοινωνικής έρευνας. Μέχρι σήμερα έχουν υπάρξει αξιοσημείωτες απόπειρες στην γνωστική περιοχή της συγκριτικής κοινωνικής πολιτικής με αποτέλεσμα να μπορούν να κατανοηθούν, να ερμηνευθούν και να αξιολογηθούν

διαφοροποιήσεις μεταξύ των προνοιακών συστημάτων διαφορετικών κρατών. Τα δημοφιλέστερα κριτήρια ταξινόμησης στην συγκριτική κοινωνική πολιτική θα μπορούσαν ενδεικτικά να θεωρηθούν η έκταση και η φύση της ανάγκης, το εύρος των παροχών, το σύνολο του «πλαισίου ευημερίας», η διαδικασία υλοποίησης των προνοιακών παροχών, οι στόχοι των κοινωνικών προγραμμάτων και υπηρεσιών (May 1998: 22). Είναι αυτονόητο ότι οι διαφορετικές μορφές που έλαβε το κράτος πρόνοιας σε διαφορετικές «οικογένειες χωρών» υποκρύπτουν διαφοροποιημένα αίτια, διαφοροποιημένους παράγοντες και διαφοροποιημένες συνθήκες ανάδυσης του κοινωνικού αυτού φαινομένου.

Συνοπτικά οι κλασικότερες απόπειρες τυποποίησης του προνοιακού καπιταλισμού είναι δύο: στην κλασική του μελέτη ο R. Titmuss (1974) επιχείρησε μια τριμερή ταξινόμηση των προνοιακών καθεστώτων με κριτήριο την έκταση της κρατικής παρέμβασης. Διέκρινε το υπολειμματικό (residual), το βιομηχανικό (industrial achievement performance) και το θεσμικό – αναδιανεμητικό (institutional – redistributive) μοντέλο. Η μεγάλη τομή στις τυπολογίες προνοιακού καπιταλισμού έρχεται με τη διάκριση του G.Esping-Andersen (1990). Θέτοντας ως κριτήρια (α) την αναγνώριση των κοινωνικών δικαιωμάτων ως βασικό συστατικό στοιχείο της πλήρους ανάπτυξης της ιδιότητας του πολίτη και κυρίως το βαθμό αποεμπορευματοποίησης (decomodification) μέσω των Κοινωνικών Δικαιωμάτων, (β) τη σχέση μεταξύ κράτους και κοινωνικής τάξης και (γ) το τρίγωνο της ευημερίας (welfare triangle) δηλαδή την αναλογία του μίγματος μεταξύ κράτους, αγοράς και οικογένειας κατέληξε σε τρία καθεστώτα προνοιακού καπιταλισμού. Το αγγλοσαξονικό ή Φιλελεύθερο, το Ηπειρωτικό ή Συντηρητικό-Κορπορατιστικό, το Σκανδιναβικό ή Σοσιαλδημοκρατικό.

2.7 Σύγχρονες Τάσεις

Κλείνοντας, στην σύγχρονη εποχή η κοινωνική πολιτική τόσο ως ακαδημαϊκό αντικείμενο, όσο και ως πεδίο πολιτικής δραστηριοποίησης μεταβάλλεται. Όπως θα σημειωθεί εκτενέστερα στον επίλογο της εργασίας ο κυρίαρχος επιστημονικός διάλογος και οι ρέουσες πολιτικές εξελίξεις συμβαδίζουν και εκβάλλουν προς μια κοινωνική πολιτική με πολυμέρεια στον θεωρητικό της διάλογο (ανάδυση της έννοιας του προνοιακού πλουραλισμού) και περιορισμούς στην πολιτική της δραστηριοποίησης. Οι αλλαγές αυτές αφορούν αμφότερες τις σύγχρονες θεωρητικές επισημάνσεις, αλλά και τις συμβαίνουσες μεταρρυθμίσεις στο κοινωνικό πεδίο. Συνέπεια και των δύο είναι η αποδυνάμωση του ρόλου του κράτους στην εφαρμογή της. Η νέα πραγματικότητα υποδεικνύει οπισθοχώρηση κοινωνικών δικαιωμάτων και ελαχιστοποίηση κοινωνικής παρέμβασης. Η φιλοσοφία αυτή υπεισέρχεται κλιμακωτά σε όλες τις όψεις και διαστάσεις της έννοιας. Η θεωρία προάγει την πολλαπλότητα, η εφαρμογή το ατομικό. Η θεωρία διαποτίζεται από το δικαίωμα συμμετοχής του ιδιωτικού στο δημόσιο. Η πράξη δρα απωθητικά στη συμμετοχή του δημόσιου στο ιδιωτικό. Η παρατήρηση αυτή γίνεται παραδεκτή σε όλες τις διαστάσεις των σύγχρονων κοινωνικών ζητημάτων.

Κεφάλαιο 3

Πολιτική Ιδεολογία και Κοινωνική Πολιτική: Η Αλληλεπίδραση των Εννοιών

3.1 Το Πλαίσιο Αλληλεπίδρασης

Στην παρούσα ενότητα επιχειρείται η ανάδειξη των επιδράσεων της πολιτικής ιδεολογίας στο διεπιστημονικό αντικείμενο της κοινωνικής πολιτικής. Υπό την έννοια αυτή οι παρακάτω γραμμές κρίνονται ιδιαίτερα σημαντικές για την συνεκτική διασύνδεση των δύο εννοιών, των οποίων οι κυριότερες εκδοχές της διαπλοκής τους θα παρουσιαστούν στο δεύτερο μέρος της εργασίας. Η πολιτική ιδεολογία και η κοινωνική πολιτική είναι έννοιες με σημεία αλληλεπίδρασης. Έννοιες με εγγενή δυναμικό χαρακτήρα και περιεχόμενο, των οποίων η συστηματική οικοδόμηση επέρχεται κατά τις διαδικασίες συγκρότησης των νεωτερικών μετασχηματισμών. Από την μια, η πολιτική ιδεολογία συνοψίζεται ως ένα φάσμα ιδεών και αντιλήψεων που κινητοποιεί τους δρώντες προς πολιτική δράση. Αποτελεί έννοια με πρωταγωνιστικό ρόλο στην κοινωνική μεταβολή ή την κοινωνική συντήρηση. Από την άλλη η κοινωνική πολιτική δύναται να θεωρηθεί το μέσο επίτευξης των δύο παραπάνω στόχων της πολιτικής ιδεολογίας. Επίκεντρο και των δύο εννοιών είναι η επίτευξη της κοινωνικής δικαιοσύνης. Όμως ο ερμηνευτικός προσδιορισμός της τελευταίας δεν αποτελεί προϊόν ομοφωνίας. Ο ρόλος, ο χαρακτήρας και το περιεχόμενο της κοινωνικής πολιτικής εξαρτάται και επηρεάζεται από τον ερμηνευτικό προσδιορισμό της πολιτικής ιδεολογίας για την κοινωνική δικαιοσύνη. Για παράδειγμα, αν για το πυρηνικό περιεχόμενο μιας πολιτικής ιδεολογίας δικαιοσύνη θεωρείται πρωτίστως η ανταμοιβή της ατομικής προσπάθειας, τότε η κοινωνική πολιτική εγκλωβίζεται σε ρόλο περιοριστικό. Αν για μια πολιτική ιδεολογία δικαιοσύνη θεωρείται η ευημερία του συνόλου, τότε η παρέμβαση της κοινωνικής πολιτικής αποτελεί το κυριότερο μέσο επίτευξης της.

Είναι εμφανές ότι οι σκοποί και οι στόχοι της κοινωνικής πολιτικής καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από την πολιτική ιδεολογία. Με άλλα λόγια η πολιτική ιδεολογία καθίσταται ως μια εξαιρετικά κρίσιμη παράμετρος για την ανάδειξη ή την καταπόντιση του ρόλου της κοινωνικής πολιτικής. Η επικράτηση μιας πολιτικής ιδεολογίας σε μεγάλο βαθμό διαμορφώνει τις προτεραιότητες και τους στόχους της κοινωνικής πολιτικής. Την επηρεάζει στο σύνολο των διαστάσεων της. Το περιεχόμενο και η ποιότητα της κοινωνικής πολιτικής διαφοροποιούνται ανάλογα

με τον επιθετικό προσδιορισμό που επιδέχεται ο όρος ιδεολογία. Η φιλελεύθερη ιδεολογία δίνει έμφαση στην ελευθερία της αγοράς. Υποστηρίζει την ανάθεση βασικών αρμοδιοτήτων κοινωνικής πολιτικής στον ιδιωτικό τομέα. Η παροχή υπηρεσιών πρώτης ανάγκης διατίθεται με σκοπό το κέρδος. Τα κοινωνικά αγαθά μετατρέπονται σε εμπορεύματα και η ατομική προσπάθεια είναι αυτή που καθορίζει το βαθμό απόλαυσης τους. Η σοσιαλιστική ιδεολογία θέτει σε προτεραιότητα την ανάπτυξη κοινωνικών μέτρων. Η κοινωνική πολιτική διανθίζεται. Τίθεται στο επίκεντρο των δραστηριοτήτων ενεργοποιώντας μηχανισμούς αναδιανομής. Οι υπηρεσίες της είναι διευρυμένες και οι αποδέκτες της καθολικοί. Σε κάθε περίπτωση η πολιτική ιδεολογία είναι αυτή που διαχειρίζεται και στοχοθετεί την αποστολή της κοινωνικής πολιτικής. Καθορίζει τον περιορισμένο ή διευρυμένο χαρακτήρα της. Διαφοροποιεί την ερμηνεία και τον ρόλο της κι εν πολλοίς διαμορφώνει την κατανομή του κέντρου βάρους ανάμεσα στις θεμελιώδεις νεωτερικές έννοιες της ελευθερίας και της ισότητας.

3.2 Ελευθερία και Ισότητα

Οι έννοιες της ελευθερίας και της ισότητας αποτελούν το κυριότερο δίπολο των στοχασμών της νεωτερικής θεωρίας. Ο διάλογος στους κόλπους της πολιτικής ιδεολογίας και της κοινωνικής πολιτικής κυρίως περιστρέφεται και αναμετράται με τον επιμερισμό του βάρους ανάμεσα σε αυτές τις δύο έννοιες. Ο συνδυασμός τους βεβαίως δεν παρουσιάζει στεγανά. Επιδέχονται διαφορετικών ερμηνειών και διαβαθμίσεων στην ένταση της χρήσης τους. Η έννοια της ελευθερίας προβάλλεται μέσω δύο επιμέρους εκφάνσεων: την ατομική και την πολιτική ελευθερία. Η πτυχή της ατομικής ελευθερίας συνοψίζεται στην απουσία ή την οριοθέτηση των καταναγκασμών ή την ατομική διεκδίκηση ενός χώρου αυτονομίας δράσης. Η πολιτική ελευθερία ή η ελευθερία έκφρασης συνοψίζονται σε μια σειρά εγγυήσεων για την διασφάλιση οργάνωσης και εκδήλωσης της δημόσιας δράσης. Από την άλλη η έννοια της ισότητας χαρακτηρίζεται ως περισσότερο σύνθετη, όσον αφορά τα εννοιολογικά της φορτία. Εκβάλλει σε τρεις επιμέρους διαστάσεις: Η πρώτη είναι η διάσταση της τυπικής ισότητας. Αναφέρεται στην ισότητα των πολιτών απέναντι στο νόμο. Η δεύτερη όψη είναι αυτή της πολιτικής ισότητας. Κάθε πολίτης απολαμβάνει το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι. Η τρίτη διάσταση είναι η διάσταση της κοινωνικής ισότητας. Αναφέρεται στην κατά το δυνατόν μεγαλύτερη εξίσωση στην

πρόσβαση και την απόλαυση αγαθών (βλ. ενδεικτικά για τις παραπάνω έννοιες Fitzpatrick 2001 και Alcock et al. 1998). Με βάση αυτόν τον σκοπό προκύπτει η θεμελίωση της κοινωνικής πολιτικής.

Πρόκειται επομένως για δύο έννοιες με πολυδιάστατο περιεχόμενο. Κάθε πολιτική ιδεολογία διαπνέεται σε διαφοροποιημένο βαθμό από αυτές και μάλιστα με διαφορετικό επίκεντρο εστίασης όσον αφορά τις επιμέρους όψεις τους. Για παράδειγμα για τον φιλελευθερισμό η έννοια της ισότητας παρουσιάζει ατομικές και πολιτικές προεκτάσεις, αποστρεφόμενος ταυτόχρονα των κοινωνικών της. Αναφέρεται στην ισότητα της εκκίνησης. Όλα τα άτομα γεννιούνται μεταξύ τους ίσα και διαθέτουν ισότιμη ελευθερία έκφρασης, ισότιμες ευκαιρίες οικονομικής δραστηριοποίησης, πολιτικής βούλησης και βαρύτητας ψήφου. Είναι δίκαιο κάθε άτομο να ανταμείβεται από την ένταση της προσπάθειας και των ικανοτήτων του. Επομένως η επιδίωξη της κοινωνικής ισότητας δεν αποτελεί κατάσταση δικαιοσύνης. Αντιθέτως, η έννοια της ισότητας για τον σοσιαλισμό επικεντρώνεται πρωτίστως στην κοινωνική της πτυχή. Αναφέρεται στην ισότητα του αποτελέσματος. Η έννοια της κοινωνικής ισότητας υποδηλώνει την αναγκαιότητα παρέμβασης για την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη και αποτελεσματικότερη άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων, ώστε όλα τα μέλη της κοινωνίας να απολαμβάνουν κατά το δυνατόν ισόποσα το σύνολο των αγαθών. Από τις παραπάνω όψεις η κοινωνική ισότητα φαίνεται να είναι η πιο συναφής έννοια με το διεπιστημονικό αντικείμενο της κοινωνικής πολιτικής.

Σε κάθε περίπτωση η σχέση των εννοιών ελευθερίας και ισότητας για την κοινωνική πολιτική είναι συνήθως αντιστρόφως ανάλογη. Η επέκταση της μιας σημαίνει περιορισμό της άλλης. Η επέκταση των συλλογικών λειτουργιών συνεπάγεται με περιορισμό της ατομικής δραστηριοποίησης και αντίστροφα. Για παράδειγμα η διεύρυνση των κοινωνικών δαπανών, αυτομάτως σημαίνει και υψηλότερες φορολογικές επιβαρύνσεις. Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι ο μεγαλύτερος οικονομικός περιορισμός των εύπορων ατόμων, εξαιτίας της εκπλήρωσης των φορολογικών τους υποχρεώσεων. Η οικονομική τους ελευθερία περιορίζεται στο όνομα της κοινωνικής συνοχής. Αντιθέτως ο περιορισμός των κοινωνικών δαπανών συνδέεται με μείωση των φορολογικών εισφορών με αποτέλεσμα τα άτομα να διαθέτουν μεγαλύτερη ελευθερία προσωπικής δαπάνης. Εδώ η διεύρυνση της οικονομικής ελευθερίας του ατόμου ενδυναμώνει την κοινωνική ανισότητα.

3.3 Η Ιδεολογική Ανάδειξη του Κοινωνικού Ζητήματος

Εντούτοις, κατά τη νεωτερική διαδικασία, η διασταύρωση των εννοιών της πολιτικής ιδεολογίας και της κοινωνικής πολιτικής δεν είναι αφητηριακή. Η ανάδειξη της κοινωνικής πολιτικής ως αυτόνομου πεδίου, πόσο μάλλον ως πεδίου κρατικής παρέμβασης, επέρχεται σε μεγάλο βαθμό μέσα από την εξελικτική επίδραση της νεωτερικής πολιτικής θεωρίας. Κατά τις διαδικασίες των νεωτερικών μετασχηματισμών διαπιστώνεται μια κλιμακωτή αναπτυξιακή τάση της πολιτικής ιδεολογίας που επιδρά επάνω στη διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής. Σημαντικό γεγονός για την απόδειξη της υφιστάμενης ανισότητας, η αποδοχή της οποίας συνακόλουθα θα συνεπαγόταν παρέμβαση για την αποκατάσταση της, θα μπορούσε να θεωρηθεί η διατύπωση του κοινωνικού ζητήματος. Οι επιδράσεις της πολιτικής ιδεολογίας στην κοινωνική πολιτική ξεκινούν από τη ανάδυση του κοινωνικού ζητήματος, η οποία συντελείται προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα μέσα από τις ιδεολογικές τοποθετήσεις του Καρλ Μαρξ. Η έννοια αναφέρεται στην αποτύπωση της υφιστάμενης οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής ανισότητας ως απότοκο της δομής του καπιταλιστικού συστήματος παραγωγής. Η διατύπωση αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί ένα κρίσιμο σημείο των ιδεολογικών επιδράσεων για την ενεργοποίηση της κρατικής παρέμβασης στο κοινωνικό πεδίο, αλλά και αφητηριακό στάδιο των μαζικών πιέσεων των εργατικών στρωμάτων για πολιτική αντιπροσώπευση και αναδιανομή.

Ο Μαρξ αναπτύσσοντας την κριτική του για το καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής προχωρά στην ανάλυση των παραγωγικών σχέσεων, τις οποίες τις ορίζει ως την κοινωνική βάση του καπιταλιστικού συστήματος. Όλες οι λοιπές σχέσεις εντάσσονται κατά τον Μαρξ στο εποικοδόμημα της κοινωνικής βάσης. Προχωρά σε αυτή τη διάκριση, προκειμένου να αποδείξει ότι όλες οι κοινωνικές σχέσεις καθορίζονται από τις παραγωγικές σχέσεις. Όλες οι σχέσεις κατανοούνται βάσει του τρόπου διαμόρφωσης της κοινωνικής βάσης. Οι συσχετισμοί λοιπόν της κοινωνικής βάσης καθορίζουν το εποικοδόμημα. Διακρίνει δύο βασικές τάξεις για να αποδείξει την ανισότητα στην κατανομή των μέσων παραγωγής. Η πρώτη είναι η τάξη που διαθέτει τα μέσα παραγωγής. Η δεύτερη είναι η τάξη που είναι εξαρτημένη από τους κατόχους των μέσων παραγωγής. Η ανισότητα στις κοινωνικές σχέσεις διαμορφώνεται με κριτήριο την κατοχή των μέσων παραγωγής. Στο καπιταλιστικό σύστημα η εργατική τάξη καθίσταται εξαρτημένη της αστικής, εξαιτίας της

ανισότητας που προκύπτει από την δυσανάλογη κατοχή των μέσων παραγωγής. Επομένως, η πλειοψηφία του πληθυσμού στην καπιταλιστική κοινωνία βρίσκεται στο περιθώριο. Όπως επισημαίνει ο Μαρξ (1965): «Ο καπιταλιστικός πλούτος αυξάνεται και συγκεντρώνεται, ενώ το προλεταριάτο πληθαίνει και φτωχαίνει. Δημιουργείται μια μοιραία αλληλεπίδραση ανάμεσα στη συσσώρευση του κεφαλαίου και στη συσσώρευση της αθλιότητας». Βεβαίως, στόχος του Μαρξ δεν ήταν η ενεργοποίηση της κρατικής παρέμβασης στην προνοιακή σφαίρα, αλλά η δημιουργία μιας αταξικής κοινωνίας μέσω της προλεταριακής επανάστασης.

Σε κάθε περίπτωση η διαπίστωση αυτή αναδεικνύει την ύπαρξη της ανισότητας. Αυτομάτως από το σημείο εκείνο ξεκινούν εκ νέου συζητήσεις για την αναγκαιότητα παρέμβασης για την καταπολέμηση της. Υπό αυτή την έννοια, με σύγχρονους όρους πολιτικής επιστήμης, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι ο Μαρξ επέτυχε με τη διατύπωση του την εγγραφή του κοινωνικού ζητήματος στην πολιτική ατζέντα. Διαπιστώνεται λοιπόν πως οι ιδεολογικές παράμετροι διαθέτουν την ικανότητα ενεργοποίησης των μηχανισμών εγγραφής και προώθησης προβλημάτων προς τη λήψη αποφάσεων για την επίλυση τους. Η συζήτηση αυτή αφενός καταδεικνύει τις έμπρακτες επιδράσεις της πολιτικής ιδεολογίας στη δημόσια πολιτική, αφετέρου υπενθυμίζει πως και οι τρόποι υλοποίησης της παρέμβασης για την διαδικασία επίλυσης των προβλημάτων (χάραξη δημόσιας πολιτικής) διέπονται από ιδεολογικές παραμέτρους. Το επιχείρημα αυτό θα αναλυθεί αμέσως μετά από την παράθεση των ιδεολογικών ερμηνειών για την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας που ακολουθεί.

3.4 Ιδεολογικές Ερμηνείες και Κράτος Πρόνοιας

Η ιδεολογία επιδρά επίσης επάνω στην ερμηνευτική σκοπιά των κοινωνικών φαινομένων και διαμορφώνει τις δικές της αλήθειες. Κατασκευάζει την κοινωνική πραγματικότητα βάσει του ιδεολογικού της πρίσματος. Κάθε ιδεολογική προσέγγιση οικοδομεί με τα δικά της μεθοδολογικά εργαλεία την ερμηνευτική της απόπειρα για την εμφάνιση και ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας. Υπό αυτή την έννοια οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις για την ανάπτυξη της κοινωνικής πολιτικής διαφέρουν. Εντοπίζονται βεβαίως με την πάροδο του χρόνου κοινές συνισταμένες. Αδιαμφισβήτητες παραδοχές που τίθενται ως κοινή βάση για κάθε επιμέρους ερμηνευτική προσέγγιση, όπως λόγου χάρη η ομοφωνία ότι το κράτος ευημερίας έρχεται να αμβλύνει τις αρνητικές επιπτώσεις που γεννά η εκβιομηχάνιση (Βενιέρης

αδημοσίευτο). Οι αποκλίσεις εστιάζονται κυρίως στις πτυχές που προσπαθεί να φωτίσει περισσότερο κάθε ιδεολογία για την τεκμηρίωση και ενδυνάμωση των δικών της επιχειρημάτων. Οι κυρίαρχες ιδεολογικές ερμηνείες είναι τρεις: Οι ερμηνείες που διέπονται από μια λειτουργιστική προσέγγιση, οι Μαρξιστικές ερμηνείες και οι ερμηνείες που δίνουν έμφαση στις πολιτικές διεργασίες.

Οι ερμηνείες που διαπνέονται από έντονα στοιχεία λειτουργισμού είναι οι πρώτες που αποπειράθηκαν να δώσουν απαντήσεις για την εμφάνιση του προνοιακού καπιταλισμού. Στην κοινωνική πολιτική λειτουργικές προσεγγίσεις ονομάστηκαν αυτές που ερμήνευσαν την εμφάνιση και ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας στον αναπτυγμένο δυτικό κόσμο από την σκοπιά της συγκεκριμένης λειτουργίας που επιτελούσε εν σχέση με τις ανάγκες που προέκυπταν. Η εμφάνιση του κράτους πρόνοιας ερμηνεύεται ως απάντηση στις ανάγκες της κοινωνίας ή του καπιταλιστικού συστήματος. Επικεντρώνονται σε τρεις κυρίως πτυχές: στην εκβιομηχάνιση (π.χ. Kerr 1960), στην αναγκαιότητα «ωρίμανσης» του καπιταλιστικού συστήματος παραγωγής (π.χ. O' Connor 1973) και στην αναγκαιότητα εκσυγχρονισμού της κοινωνίας (π.χ. Flora and Alber 1981).

Οι ερμηνείες των Μαρξιστών για την εμφάνιση του κράτους πρόνοιας χαρακτηρίζονται από σχετική χρονική υστέρηση που πηγάζει από την αρχική αμηχανία που επέδειξε ο Μαρξισμός απέναντι στην ανάπτυξη του προνοιακού καπιταλισμού. Οι πρώτες Μαρξιστικές ερμηνείες εμφανίζονται κατά τη δεκαετία του '70 δίνοντας έμφαση στην έντονα ταξική φύση του κράτους πρόνοιας και του ρόλου που καλείται να παίξει στην κοινωνική αναπαραγωγή (π.χ. Gough 1979). Η ανάπτυξη θεσμών κοινωνικής προστασίας προσεγγίζεται στο πλαίσιο του κοινωνικού ελέγχου. Κατά τους Μαρξιστές μέσω του κράτους πρόνοιας επιχειρείται η κατά το δυνατόν μεγαλύτερη αποσιώπηση των ταξικών αντιθέσεων που προκαλούνται από την άνιση κατανομή του παραγόμενου πλούτου.

Το πολιτικό στοιχείο στις ερμηνείες του προνοιακού καπιταλισμού διεισδύει κατά την δεκαετία του '80. Οι ερμηνείες αυτές αιτιολογούν την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας με βάση το ποσοστό επιτυχίας των αριστερών κομμάτων – και ιδίως των σοσιαλδημοκρατικών – και την ευθυγράμμιση τους με τα εργατικά συνδικάτα στο σχηματισμό μιας δημοκρατικής ταξικής συμμαχίας (π.χ. Korpi 1980).

Κατ' αυτόν τον τρόπο οι ιδεολογικές ερμηνείες διαφοροποιούνται. Ερμηνεύουν την εμφάνιση του κράτους πρόνοιας σύμφωνα με την μεθοδολογική τους οπτική και με βάση τις απώτερες επιδιώξεις τους. Παρέχουν έμφαση και αποσιωπούν

όψεις της πραγματικότητας προχωρώντας στην κατασκευή του δικού τους ερμηνευτικού εγχειρήματος. Το κράτος πρόνοιας ερμηνεύεται άλλοτε με μη πολιτικούς όρους (λειτουργισμός), άλλοτε με ταξικούς όρους (Μαρξισμός), άλλοτε με πολιτικούς όρους (πολιτικές ερμηνείες). Η επίτευξη επιμέρους επιδιώξεων είναι εμφανής. Το διεπιστημονικό αντικείμενο της κοινωνικής πολιτικής λοιπόν τίθεται εντός των πολιτικών διαδικασιών και μετατρέπεται σε πεδίο αντιπαράθεσης και πολιτικών συγκρούσεων. Εμπεριέχει διακυβεύματα, διαφωνίες και διαμάχες, όπως κάθε πεδίο δημόσιας πολιτικής. Διακυβεύματα και διαμάχες που σε μεγάλο βαθμό επηρεάζουν το περιεχόμενο και καθορίζουν τον ρόλο της. Παράλληλα επηρεάζουν και τους τρόπους υλοποίησης της, όπως επιχειρείται να αποδειχθεί στο κομμάτι που ακολουθεί.

3.5 Ιδεολογία και Υλοποίηση Κοινωνικής Πολιτικής

Στο σημείο αυτό εντοπίζεται μια ακόμη επίδραση της πολιτικής ιδεολογίας που αφορά το πεδίο της δημόσιας πολιτικής, και κατά προέκταση της κοινωνικής πολιτικής. Η επίδραση αυτή σχετίζεται με τις διαδικασίες ανάδυσης και εγγραφής προβλημάτων στην πολιτική ατζέντα και λήψης αποφάσεων για την επίλυση τους. Ένα μεγάλο μέρος των αντιλήψεων είναι ιδεολογικού χαρακτήρα (Spicker 2004: 286). Η πολιτική ιδεολογία διατρέχει και συνεπηρεάζει εξολοκλήρου την διαδικασία εγγραφής των προβλημάτων στην πολιτική ατζέντα και χάραξης πολιτικών παρέμβασης. Με άλλα λόγια η έναρξη των διαδικασιών υλοποίησης αποτελεί ένα νέο στάδιο, το οποίο συγκροτείται από ιδέες και επαναπροσδιορίζεται από αυτές καθ' όλη τη διάρκεια της ανάπτυξης του. Η μετουσίωση των ιδεών σε πράξη συνεπάγεται μια εκ νέου διαδικασία ιδεολογικής αντιπαράθεσης, αυτή την φορά στο κομμάτι της υλοποίησης.

Θεμελιώδης μελέτη επάνω στο κομμάτι της διαδικασίας χάραξης δημόσιας πολιτικής θεωρείται η συστημική θεώρηση της πολιτικής ζωής του D. Easton (1981). Σύμφωνα με την θεωρία του Easton το συνολικό περιβάλλον τροφοδοτεί το πολιτικό σύστημα με εισροές (μια εκδοχή αυτών είναι τα αιτήματα). Μετά την επεξεργασία των εισροών μέσα στο πολιτικό σύστημα, αυτές μετατρέπονται σε εκροές (αποφάσεις – ενέργειες). Η αλληλεπίδραση τους με το συνολικό περιβάλλον ανατροφοδοτεί στην συνέχεια το πολιτικό σύστημα με νέες εισροές. Η φίλτραση των ζητημάτων που θα απασχολήσουν το πολιτικό σύστημα και κατά προέκταση τι είδους προβλήματα θα

εγγραφούν στην πολιτική ατζέντα καθορίζονται από τους θυροφύλακες. Αυτοί ρυθμίζουν την ροή των αιτημάτων. Ο διαμεσολαβητικός τους ρόλος κρίνεται καθοριστικός για τη διασύνδεση εισροών – εκροών. Ταυτόχρονα κατά τη διαδικασία υλοποίησης επαναλαμβάνεται ακριβώς η ίδια διαδικασία. Σε αυτό το σημείο οι πολιτικοί δρώντες είναι τα επαγγελματικά και γραφειοκρατικά στελέχη, τα οποία μπορούν να διευκολύνουν ή να παρεμποδίσουν την διαδικασία υλοποίησης, αναλόγως με την στάση που τηρούν απέναντι στην πολιτική παρέμβασης. Διαπιστώνεται επομένως ότι η πολιτική ιδεολογία είναι αλληλένδετη με τον τρόπο υλοποίησης της δημόσιας πολιτικής.

Εξειδικεύοντας με ένα παράδειγμα για το πεδίο της κοινωνικής πολιτικής το αίτημα για καθολικές υπηρεσίες υγείας αποτελεί διαχρονική επιδίωξη των ασθενέστερων κοινωνικών στρωμάτων. Το αίτημα αυτό από μια κυβέρνηση με φιλελεύθερη ιδεολογία μπορεί να καταποντιστεί ή να αποσιωπηθεί. Αντίθετα από μια κυβέρνηση με σοσιαλιστική ιδεολογία μπορεί να αναδειχθεί και να εγγραφεί στην πολιτική ατζέντα. Η προώθηση του αιτήματος στην πολιτική ατζέντα δεν σημαίνει ταυτόχρονα και υλοποίηση του. Εντός της διαδικασίας διαμεσολαβούν θετικά και αρνητικά προσκείμενοι δρώντες, οι οποίοι επιχειρούν να διευκολύνουν ή να παρεμποδίσουν την υλοποίηση του. Οι δρώντες αυτοί μπορεί να είναι ιδεολογικά υπέρμαχοι ή μη της παροχής καθολικών υπηρεσιών υγείας ή μπορεί ακόμη τα συμφέροντα τους να βρίσκονται σε σύγκρουση με την εν λόγω πολιτική και να χρησιμοποιούν την ιδεολογία ως νομιμοποιητικό κάλυμμα της εναντίωσής τους (π.χ. ιδιωτικοί ιατροί, επιχειρηματίες στον χώρο της υγείας ή ανώτεροι δημόσιοι λειτουργοί που διαφωνούν με την εφαρμογή της πολιτικής). Το φαινόμενο αυτό επαναλαμβάνεται σε όλα τα στάδια της υλοποίησης της πολιτικής εντός της οποίας εμπλέκονται και συγκρούονται διαφορετικές ιδεολογίες και διαφορετικά συμφέροντα που χρησιμοποιούν την ιδεολογία ως νομιμοποιητική παράμετρο. Αντιστοίχως και κατά το στάδιο της αξιολόγησης. Αποδεικνύεται ότι η παράμετρος της ιδεολογίας σε όλα τα παραπάνω μπορεί να αποτελέσει παράγοντα κινητοποίησης, αλλά και παράγοντα νομιμοποίησης της κινητοποίησης για την επιδίωξη επιμέρους συμφερόντων.

3.6 Συμπεράσματα

Με βάση την παραπάνω ανάλυση η πολιτική ιδεολογία θα μπορούσε να παρομοιαστεί σαν ένας «μηχανισμός διάθλασης» της κοινωνικής πολιτικής. Αποτελεί παράμετρο που διαστέλλει ή συστέλλει την φύση της λειτουργίας των προνοιακών μηχανισμών. Τους στρατολογεί για την κοινωνική αλλαγή ή την κοινωνική αναπαραγωγή. Η κοινωνική πολιτική διαπλάθεται με αξίες, κανόνες και οράματα που απορρέουν κυρίως από την πολιτική θεωρία και την πολιτική ιδεολογία. Η μορφή της κοινωνικής πολιτικής καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από την πολιτική ιδεολογία. Επομένως η πολιτική ιδεολογία επιδρά και διαμορφώνει το σύνολο των πτυχών της κοινωνικής πολιτικής από το αφετηριακό αφαιρετικό της επίπεδο έως και τα τελευταία στάδια υλοποίησης της. Έτσι αναπτύσσει επιδράσεις που αφορούν την κατανομή του κέντρου βάρους σε ζωτικής σημασίας έννοιες για την κοινωνική πολιτική, όπως η ελευθερία και η ισότητα. Διατυπώνει θέσεις που επιτάσσουν την ενεργοποίηση της. Κατασκευάζει εναλλακτικές ερμηνείες για την ανάπτυξη και εδραίωση της. Διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο ακόμη και στο κομμάτι της υλοποίησης της αξιοποιώντας ή υπονομεύοντας τα προσδοκώμενα αποτελέσματα παρέμβασης.

Οι ισχυρές επιδράσεις της πολιτικής ιδεολογίας στην κοινωνική πολιτική φυσικά σπανίως διέπονται από ανιδιοτέλεια. Όπως αναφέρθηκε, τα κίνητρα επηρεασμού της κοινωνικής πολιτικής δεν σχετίζονται πάντοτε με αξίες και ιδεώδη. Αντιθέτως συχνά επιτελείται η χρήση αυτών αποσκοπώντας στη νομιμοποίηση επιδίωξης επιμέρους συμφερόντων. Απολύτως ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι οι ερμηνείες για την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας δεν βρίσκονται σε πλήρη συμφωνία, διότι προσαρμόζονται στην ισχυροποίηση των απώτερων επιδιώξεων αυτών που τις εκφράζουν.

Κατά συνέπεια εντοπίζεται ισχυρή συσχέτιση μεταξύ πολιτικής ιδεολογίας και κοινωνικής πολιτικής. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας θα συντελεστεί διερεύνηση των κυριότερων εκδοχών που απορρέουν από την διαπλοκή των δύο εννοιών. Με άλλα λόγια θα επιχειρηθεί η συγκριτική σκιαγράφηση επιμέρους μορφών πολιτικής ιδεολογίας και κοινωνικής πολιτικής, προκειμένου να γίνει κατανοητός ο βαθμός που δύναται η πολιτική ιδεολογία να διαφοροποιήσει την κοινωνική πολιτική.

Μέρος Δεύτερο:

Κυρίαρχα Παραδείγματα Πολιτικής Ιδεολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής

Αντικείμενο του πρώτου μέρους αποτέλεσε η θεωρητική επεξεργασία και ανάλυση των κεντρικών εννοιών που διατρέχουν το κείμενο, αλλά και η εξέταση της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης. Πιο συγκεκριμένα αναλύθηκαν οι έννοιες της ιδεολογίας και της πολιτικής ιδεολογίας, η έννοια της κοινωνικής πολιτικής, αλλά κι εξίσου οι επιδράσεις που εμφανίζονται στην κοινωνική πολιτική από την έννοια της πολιτικής ιδεολογίας. Βασική διαπίστωση της επιχειρηματολογίας του πρώτου μέρους ήταν ότι η πολιτική ιδεολογία δημιουργεί επιδράσεις στο διεπιστημονικό αντικείμενο της κοινωνικής πολιτικής. Στο δεύτερο μέρος η απόδειξη του επιχειρήματος επιχειρείται μέσα από δύο παραδείγματα.

Σκοπός του δεύτερου μέρους λοιπόν είναι η διερεύνηση των κυρίαρχων εναλλακτικών εκδοχών που δύναται να λάβει η συσχέτιση πολιτικής ιδεολογίας και κοινωνικής πολιτικής και κυρίως η διαπίστωση του βαθμού που η πολιτική ιδεολογία διαφοροποιεί την κοινωνική πολιτική. Με άλλα λόγια μέσα από την παράθεση δύο κυρίαρχων παραδειγμάτων, επιχειρείται η συγκριτική εξέταση του βαθμού επίδρασης της πολιτικής ιδεολογίας επάνω στην κοινωνική πολιτική. Κατά πόσο διαφοροποιείται η έννοια, ο ρόλος και το περιεχόμενο της κοινωνικής πολιτικής από την επίδραση μιας ιδεολογίας; Πόσο σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η ιδεολογία στην διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής; Είναι καθοριστική η ιδεολογία για το εύρος και το βάθος της κοινωνικής πολιτικής; Παρακάτω λοιπόν εξετάζονται οι κυριότερες σύγχρονες εφαρμογές της πολιτικής ιδεολογίας και της κοινωνικής πολιτικής, οι οποίες κατά βάση είναι τέσσερις: ο νέο-φιλελευθερισμός, ο νέο-συντηρητισμός, ο νέο-μαρξισμός και η σοσιαλδημοκρατία. Οι δύο πρώτες, παρά το εξολοκλήρου αντιθετικό τους περιεχόμενο, παρατηρείται ότι βρίσκονται σε σύγκλιση. Οι δύο τελευταίες, παρά το συναφές ιδεολογικό τους περιεχόμενο, διαπιστώνεται ότι βρίσκονται σε απόκλιση.

Η δυνατότητα συνδυασμού των επιμέρους ιδεολογικών κατηγοριών παράγει περαιτέρω περιπλοκές στο εγχείρημα ταξινόμησης των εναλλακτικών εκδοχών της πολιτικής ιδεολογίας και της κοινωνικής πολιτικής. Η απουσία στεγανών, αφενός υποδηλώνει τον δυναμικό χαρακτήρα και των δύο εννοιών, αφετέρου καθιστά το εγχείρημα τυποποίησης απολύτως ενδεικτικό. Το γεγονός αυτό σε καμία περίπτωση δεν μειώνει την υπεραξία που αποδίδει η μελέτη των «ιδεολογιών της ευημερίας», καθώς το εγχείρημα ιδεοτυπικής κατηγοριοποίησης στις κοινωνικές επιστήμες είναι

κατά τεκμήριο μια χρήσιμη μορφή κατανόησης των σύνθετων εννοιών διαπραγμάτευσης.

Η δόμηση του δεύτερου μέρους επιχειρείται σε δύο άξονες. Κυρίως εξετάζονται οι, εκ διαμέτρου αντίθετες, μεθοδολογικές προσεγγίσεις της δεξιάς και της αριστεράς. Η σύγκλιση της πρώτης συνεπάγεται την αυτοτελή επιμέρους παράθεση των βασικών χαρακτηριστικών τόσο του φιλελευθερισμού, όσο και του συντηρητισμού και την εξέταση των θέσεων της νέας δεξιάς για την κοινωνική πολιτική σε ενιαίο σώμα. Η απόκλιση της δεύτερης συνεπάγεται την γενικευμένη εξέταση των βασικών χαρακτηριστικών του σοσιαλισμού και την ξεχωριστή εξέταση των θέσεων του μαρξισμού και της σοσιαλδημοκρατίας για την κοινωνική πολιτική.

Μεθοδολογικά η αξιολόγηση του συνόλου των παραπάνω θέσεων βασίζεται στα ακόλουθα τρία κριτήρια: πρώτον στο ιστορικό ίχνος της κάθε ιδεολογικής προσέγγισης, δεύτερον στην ανάλυση των βασικών χαρακτηριστικών της και τρίτον στις θέσεις που αναπτύσσει για την γέννηση και ανάπτυξη του μεταπολεμικού κράτους πρόνοιας, αλλά και του πολιτικού της προγράμματος για την κοινωνική πολιτική. Αξίζει να σημειωθεί πως η παράθεση των κυριότερων ιδεολογικών εκδοχών της κοινωνικής πολιτικής δεν διεξάγεται υπό το πρίσμα αξιολόγησης των θέσεων τους, αλλά με οπτική διερεύνησης του βαθμού που η πολιτική ιδεολογία δύναται να διαφοροποιήσει την κοινωνική πολιτική. Συμπέρασμα, η εξαγωγή του οποίου θα επιχειρηθεί στον επίλογο της εργασίας.

Κεφάλαιο 4: Το Παράδειγμα της «Νέας Δεξιάς»: Φιλελευθερισμός και Συντηρητισμός σε Σύγκλιση

4.1 Φιλελευθερισμός

4.1.1 Το Ιστορικό Ίχνος της Φιλελεύθερης Ιδεολογίας

Η ανάδυση, διάδοση και εδραίωση της φιλελεύθερης ιδεολογίας συνυφαίνεται με ένα ευρύ φάσμα ρηξικέλευθων μετασχηματισμών που είχαν ως τελικό αποτέλεσμα τη δομική μετατροπή των οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών σχέσεων. Οι μετασχηματισμοί αυτοί προήλθαν έπειτα από μια μακρά περίοδο κήσης σε επίπεδο οικονομικών αλλαγών, πνευματικών διεργασιών αλλά και πολιτικών συγκρούσεων. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο φιλελευθερισμός έμελλε να είναι η πρώτη κυρίαρχη ιδεολογία που σκιαγράφησε το περιεχόμενο των νεωτερικών ιδιοτήτων και επισύναψε το πλέγμα της με έναν από τους μεγαλύτερους μετασχηματισμούς στην ιστορία των χωρών της Δύσης (Polanyi 1944). Με άλλα λόγια θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η φιλελεύθερη ιδεολογία επιφορτίζεται, τουλάχιστον εννοιολογικά, το πρωταρχικό βάρος των νεωτερικών μετασχηματισμών και την εγκαθίδρυση των θεμελιωδών χαρακτηριστικών γνωρισμάτων της στις σύγχρονες κοινωνίες. Όπως επισημάνθηκε στο πρώτο μέρος, η ιδεολογική διαδικασία μετάβασης στη νεωτερικότητα – περίοδος γέννησης, διαμόρφωσης και ακμής της φιλελεύθερης ιδεολογίας – περιγράφεται από έναν εξολοκλήρου δυναμικό και διόλου στατικό χαρακτήρα. Η διαπλαστική αυτή διαδικασία συμπυκνώνεται κυρίως σε ένα διπολικό σχήμα μεταξύ ιστορικών εξελίξεων και ριζοσπαστικών πνευματικών στοχασμών.

Οι εξελίξεις αυτές σαφέστατα υπονοούν την επικείμενη σύνοψη των στοιχειωδέστερων ιστορικών ερμηνευτικών παραγόντων που ώθησαν προς αυτή τη μεγάλη οικονομική και πολιτική αλλαγή. Η ουσιαστική νοηματική πρόσληψη του φιλελεύθερου όρου δεν ενεργοποιείται παρά την στιγμή που συνδέεται στενά με ένα σύστημα πολιτικών αξιών και πεποιθήσεων. Το φαινόμενο αυτό συντελείται μέσα από τη διεξαγωγή συγκεκριμένων ιστορικών διεργασιών στον οικονομικό και τον πολιτικό τομέα.

Υπάρχει συμφωνία μεταξύ των μελετητών της νεωτερικότητας πως η διαδικασία επικράτησης της φιλελεύθερης ιδεολογίας εκκινάται από τον οικονομικό χώρο (π.χ. Adam Smith, 1776). Από τον 16^ο αιώνα κι εντεύθεν διαπιστώνεται η

κλιμακωτή επικράτηση της καπιταλιστικής οικονομίας έναντι της φεουδαρχικά ελεγχόμενης αγροτικής παραγωγής. Σταδιακά οι παραδοσιακές μορφές παραγωγής εξακοντίζονται στο περιθώριο και αντικαθίστανται από νέες, βασικά χαρακτηριστικά των οποίων είναι το χρηματοπιστωτικό και εμπορευματικό κεφάλαιο και η εμπορευματοποίηση της εργασίας. Τα γεγονότα αυτά με βάση την κλασική διατύπωση του E. Durkheim επιφέρουν διαχωρισμό του παραγωγού από τον καταναλωτή και σε μεγάλο βαθμό τη διαφοροποίηση της ιδιωτικής από την δημόσια σφαίρα με αναδυόμενο αποτέλεσμα την εμφάνιση της μέχρι πρότινος αφανούς έννοιας του ατόμου.

Σε επίπεδο πολιτικών διεργασιών η ανερχόμενη αστική τάξη δημιουργούσε πιέσεις προς την απολυταρχική δομή της εξουσίας για την απόκτηση μεγαλύτερης πολιτικής ισχύος. Στο πλαίσιο αυτό διαμορφώνεται μια καινοφανής ανάπτυξη φιλοσοφικών αναλύσεων, οι οποίες συνοψίζονται στην αναγκαιότητα προστασίας του ατόμου από το απολυταρχικό κράτος και συντελούνται μέσω της αμφισβήτησης της μοναρχικής εξουσίας. Η τελευταία στήριζε τα θεμέλια της στο δόγμα της «ελέω θεού μοναρχίας». Οι επικρατέστερες διατυπώσεις για την λύση των ανωτέρω προβλημάτων υπήρξαν μέσω της πρότασης για τη σύναψη ενός κοινωνικού συμβολαίου μεταξύ ατόμου και ανώτερης αρχής (βλ. κυρίως τους κλασικούς του συμβολαίου Hobbes, Locke, Rousseau).

Κατ' αυτόν τον τρόπο οι ιστορικές αλλαγές που επιδερμικά περιγράφηκαν σε οικονομικό και πνευματικό επίπεδο έφεραν στην επιφάνεια τις αξιακές πεποιθήσεις της φιλελεύθερης ιδεολογίας και παρείχαν ένα ευρύ πεδίο για την διάχυση νέων ιδεών, κανόνων και προτύπων. Έτσι ο φιλελευθερισμός εγκαινιάζει μια νέα εποχή που επιφέρει αλυσιδωτές επιδράσεις και μεταβολές στο σύνολο των διαστάσεων της κοινωνίας. Πρόκειται επομένως για μια ριζική δομική μετατροπή του συνόλου των οργανωμένων σχέσεων και θεσμών της κοινωνίας, η οποία αποτελεί την αφετηρία για την έλευση περαιτέρω εναλλακτικών ιδεολογικών διατυπώσεων, οι οποίες θα αναπτυχθούν σε επόμενες ενότητες. Παρακάτω αναλύονται τα βασικά χαρακτηριστικά της φιλελεύθερης ιδεολογίας.

4.1.2 Βασικά Χαρακτηριστικά της Φιλελεύθερης Ιδεολογίας

Ο φιλελευθερισμός, όπως αναφέρθηκε, αναπτύσσεται συστηματικά κατά τον 19^ο αιώνα ως συνεκτικό φάσμα πολιτικών ιδεών και διαφαίνεται ως απότοκο των συντελούμενων διεργασιών σε επίπεδο ιδεών και θεωριών που έλαβαν χώρα τους προηγούμενους τρεις αιώνες. Οι επικρατούσες ιδιότητες της φιλελεύθερης ιδεολογίας μπορούν να θεωρηθούν οι εξής: πρώτον η έννοια του ατόμου, δεύτερον η έννοια της ελευθερίας, τρίτον η επικυριαρχία του ορθού λόγου, τέταρτο η έννοια της δικαιοσύνης.

Εκκινώντας από την έννοια του ατόμου διαπιστώνεται, όπως και για τους παρακάτω όρους, ότι πρόκειται για έννοια με νεωτερικό περιεχόμενο, η οποία μέχρι τότε αγνοούνταν. Κατά το διάστημα των φεουδαλικών κοινωνιών δεν ενυπάρχει η διάκριση του ατόμου. Οι άνθρωποι προσεγγίζονται ως μέλη κοινωνικών ομάδων και οργανώσεων. Οι όποιες ιδιότητες τους απορρέουν από την θέση και το κύρος των ομάδων αυτών. Η κλιμακωτή αντικατάσταση των παραδοσιακών θεωριών που πήγαζαν από τις θρησκευτικές αντιλήψεις έφεραν στο προσκήνιο μια ορθολογική αντίληψη για την έννοια, την αξία και το ρόλο του ατόμου. Σύμφωνα με αυτές κάθε άτομο θεωρείται ότι διαθέτει προσωπικά και ξεχωριστά προσόντα καθώς επίσης και αυτόνομη αξία.

Επιπρόσθετα η έννοια του ατόμου συνυφαίνεται με την δεύτερη εξεταζόμενη έννοια, αυτή της ελευθερίας. Μια κοινωνία με εμφατικά χαρακτηριστικά ελευθερίας, προάγει την έννοια του ατομικισμού και διαθέτει την ισχυρή αίσθηση ότι θα απωθήσει την αναγκαιότητα της συλλογικής (κρατικής) παρέμβασης. Η ελευθερία είναι ένα κρίσιμο – ζωτικού χαρακτήρα – συστατικό στοιχείο της φιλελεύθερης ιδεολογίας, εμπεριέχοντας κυρίως τις διαστάσεις της οικονομικής και πολιτικής ελευθερίας. Δημοφιλείς στοχαστές, όπως ο Adam Smith, επιχείρησαν να εφαρμόσουν το σχέδιο της φιλελεύθερης ιδεολογίας επάνω στο οικονομικό πεδίο. Καθοριστικό σημείο για την πτυχή της οικονομικής ελευθερίας είναι η μελέτη του με τίτλο *Ο Πλούτος των Εθνών* (1776). Κατά τον Adam Smith ελευθερία στο οικονομικό πεδίο σημαίνει ελευθερία των ατόμων στην επιλογή. Η αγορά λειτουργεί με βάση τις επιθυμίες και τις αποφάσεις των ελεύθερων ατόμων. Σε παράλληλο επίπεδο η φιλελεύθερη ιδεολογία εστιάζει στον άξονα της πολιτικής ελευθερίας. Η πολιτική ελευθερία κατά τους φιλελεύθερους πραγματώνεται κυρίως βάσει των διεκδικήσεων

του διαφωτισμού για την ελευθερία άσκησης των πολιτικών δικαιωμάτων, καθώς επίσης για την ελευθερία της πολιτικής έκφρασης¹⁰.

Το τρίτο θεμελιώδες γνώρισμα της φιλελεύθερης ιδεολογίας είναι η διασύνδεση της με την πίστη στον ορθό λόγο. Η εν λόγω διασύνδεση επαληθεύει για πολλοστή φορά την άρρηκτη σχέση μεταξύ φιλελεύθερης ιδεολογίας και διαφωτισμού. Το σημαντικότερο διακύβευμα του διαφωτισμού ήταν η επίτευξη της απελευθέρωσης του ατόμου και της ανάδειξης της σημασίας του ορθού λόγου, μέσω της αποδόμησης των μεταφυσικών και «μαγικών» ιδιοτήτων των μοναρχικών καθεστώτων.

Η τέταρτη θεμελιώδης ιδιότητα της φιλελεύθερης ιδεολογίας είναι η έννοια της δικαιοσύνης. Με την έννοια της δικαιοσύνης οι φιλελεύθεροι υπονοούν την ισότητα στο σημείο εκκίνησης. Η πίστη στην ισότητα, με βάση την φιλελεύθερη προσέγγιση, στηρίζεται σε αυτή την σημαντική προϋπόθεση. Τα άτομα για τους φιλελεύθερους γεννιούνται ίσα και ελεύθερα. Σε δεύτερο επίπεδο η έννοια της ισότητας αναφέρεται στην ισότητα απέναντι στο Σύνταγμα και τους νόμους. Τα άτομα πρέπει να χαίρουν ίσης νομικής προστασίας στην κοινωνία. Σε τρίτο επίπεδο προσυπογράφεται η ισότητα των ευκαιριών. Σε κάθε άτομο πρέπει να παρέχονται ίσες ευκαιρίες για κοινωνική και οικονομική άνοδο. Αντιθέτως οι φιλελεύθεροι θεωρούν την κοινωνική πτυχή της ισότητας ως ανεπιθύμητη, καθώς σύμφωνα με τις πεποιθήσεις τους κάθε άτομο έχει ξεχωριστές ικανότητες (Heywood 2007). Στο πρότυπο της μεταπολεμικής οικοδόμησης του κράτους πρόνοιας διαπιστώθηκε ως ένα βαθμό ανοχή στην έννοια της κοινωνικής ισότητας και δικαιοσύνης¹¹, προερχόμενη κυρίως από το ρεύμα των κοινωνικών φιλελευθέρων¹².

¹⁰ Βλ. Κυρίως τις θέσεις των Locke και Montesquieu περί διάκρισης των εξουσιών.

¹¹ Η μετατόπιση αυτή σκιαγραφείται καθοριστικά μέσω του έργου του J. Rawls (1970). Στην ανάπτυξη του επιχειρήματος του προσπαθεί να συναρμόσει τον φιλελεύθερο ατομικισμό με τις αρχές της αναδιανομής και της κοινωνικής δικαιοσύνης.

¹² Βλ. εξίσου για το πεδίο της οικονομίας τη διαμόρφωση της θεωρίας του Κεϋνσιανισμού.

4.2 Συντηρητισμός

4.2.1 Το Ιστορικό Ίχνος της Συντηρητικής Ιδεολογίας

Ο Συντηρητισμός ως ιδεολογία χαρακτηρίζεται από πολυσήμαντες ιδιομορφίες και ιδιαιτερότητες. Σε αντίθεση με τις λοιπές εξεταζόμενες εκδοχές ο συντηρητισμός, ως πολιτικό πρόταγμα, εδράζεται στην αντίθεση του έναντι οποιασδήποτε μεταβολής της καθεστηκυίας τάξης. Υπό αυτή την πρωταρχική διατύπωση προβάλλεται ως ένας όρος δίχως συγκεκριμένου πολιτικού προγράμματος, του οποίου η κύρια αποστολή αφορά την εξουδετέρωση των ιδεών εκείνων, που μπορούν να επιφέρουν δομικές μεταβολές. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Συντηρητισμός εμφανίζει ευελιξία και προσαρμοστικότητα με βασική επιδίωξη την διατήρηση των εκάστοτε κατεστημένων παραδόσεων και πολιτισμών. Διαπιστώνεται έτσι ότι η ιδεολογία του συντηρητισμού εμφανίζεται με λιγότερο σημαντικές πνευματικές αξιώσεις από τις υπόλοιπες, καθώς στοιχειοθετείται με τη συντήρηση ήδη εδραιωμένων αντιλήψεων και τοποθετήσεων.

Το ιστορικό ίχνος του συντηρητισμού σχηματίζεται με την εναντίωση επάνω στη διαφανόμενη επικράτηση της Αμερικανικής και Γαλλικής επανάστασης και των φιλελεύθερων αρχών που πρέσβευαν. Οι ιδέες του Συντηρητισμού έλαβαν δημοσιότητα και διάδοση ως αντίδραση στις δυναμικές πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές των νεωτερικών μετασχηματισμών. Συνακόλουθη συνέπεια αποτελεί το γεγονός ότι τις συντηρητικές ιδέες ενστερνίστηκε σχεδόν το σύνολο των δεσποτικών μοναρχιών, οι οποίες επιχείρησαν να καταπνίξουν τα ιδεώδη και τις έμπρακτες πολιτικές συνέπειες της αστικής επανάστασης. Θα μπορούσε υπό αυτή την έννοια να χαρακτηριστεί ως μια «αμυντική» πολιτική ιδεολογία, αντιδιαστελλόμενη με τις υπόλοιπες «επιθετικού τύπου» πολιτικές ιδεολογίες.

Το κύριο σώμα λοιπόν της συντηρητικής ιδεολογίας συγκροτείται κατά βάση τον 19^ο αιώνα, όταν τα αυταρχικά καθεστώτα βρίσκονται σε αναζήτηση μηχανισμών και μεθόδων καταστολής της αυξανόμενης ισχύος των αστών. Είναι εμφανές επομένως ότι η συντηρητική ιδεολογία γεννιέται και έπεται ως αντίδοτο των ιδεών των κλασικών φιλελεύθερων και αντιμάχεται με αυτές ως τη στιγμή του ανταμώματος τους κατά το τελευταίο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα. Για να επιτευχθεί η διασταύρωση αυτή ο συντηρητισμός προηγουμένως χρειάστηκε να υποστεί ουσιώδεις αναθεωρήσεις στο περιεχόμενο του, όπως η αποδοχή του καθεστώτος της πολιτικής

δημοκρατίας και των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, απεμπολώντας εν μέρει την αυταρχική υπεράσπιση των αριστοκρατικών αφετηριακών χαρακτηριστικών του.

4.2.2 Βασικά Χαρακτηριστικά της Συντηρητικής Ιδεολογίας

Όπως ήδη αναφέρθηκε Συντηρητισμός σαν ιδεολογία περιγράφεται απλουστευτικά ως η αντίσταση ή η επιφύλαξη απέναντι στην αλλαγή. Όμως από την πρώτη αυτή διαπίστωση φανερώνεται μια εμφανώς επιδερμική προσέγγιση. Ο συντηρητισμός μπορεί μεν να εμφανίζει αρνητική προδιάθεση προς την κοινωνική μεταβολή, στοιχειοθετείται δε από ένα πλέγμα βαθύτερων ιδιοτήτων από τα οποία συγκροτείται η ιδεολογική του χροιά. Έτσι ο Συντηρητισμός ως πολιτικό δόγμα θεμελιώνεται σε ένα συνεκτικό σύνολο ομαδοποιημένων πεποιθήσεων εν σχέση με το δίπολο κοινωνίας και ατόμου. Κεντρικές έννοιες της Συντηρητικής ιδεολογίας κατά τον Andrew Heywood (2007: 149 - 166) θεωρούνται οι εξής: πρώτον η παράδοση, δεύτερον η ανθρώπινη ατέλεια, τρίτο η οργανική κοινωνία, και τέταρτο η ιεραρχία και εξουσία.

Η έννοια της παράδοσης αποτελεί ζωτικής σημασίας χαρακτηριστικό της Συντηρητικής ιδεολογίας. Στην ουσία μπορεί να υποστηριχθεί ως ο αναπτυξιακός πυρήνας του πολιτικού της επιχειρήματος. Η υπεράσπιση της παράδοσης είναι κεντρικός και υπό εναλλακτικές εκδοχές επαναλαμβανόμενος άξονας του Συντηρητισμού. Το συνεκτικό πλέγμα της παράδοσης απαρτίζεται από διαγενεακούς, ανθεκτικούς στην πάροδο του χρόνου, θεσμούς, αξίες και πρακτικές. Το σύνολο αυτών των εννοιών, εφόσον έχουν επιδείξει μεγάλο βαθμό ανθεκτικότητας, οφείλεται να διατηρείται και να μην μεταρρυθμίζεται. Επομένως η παράδοση αποτελεί αντανάκλαση της συσσωρευμένης σοφίας του παρελθόντος. Αυτό ακριβώς το επιχείρημα βρίσκει εφαρμογή στην αφετηριακή υπεράσπιση των παραδοσιακών μοναρχικών καθεστώτων. Ο θεσμός της μοναρχίας κατά τους κλασικούς του Συντηρητισμού πρέπει να διατηρηθεί διότι εμπεριέχει ιστορική σοφία και εμπειρία.

Η δεύτερη κεντρική έννοια της Συντηρητικής ιδεολογίας είναι η ανθρώπινη ατέλεια, η οποία ερμηνεύεται με ποικίλους τρόπους. Για τους συντηρητικούς τα ανθρώπινα όντα είναι ψυχολογικά περιορισμένα και εξαρτημένα. Φοβούνται την κοινωνική απομόνωση και την αστάθεια κι επιδιώκουν την επίτευξη ασφάλειας. Η πεποίθηση αυτή οδηγεί τον Συντηρητισμό στην προάσπιση της ευταξίας και της απόθησης της ατομικής ελευθερίας. Η ευταξία διασφαλίζει την ασφαλή ανθρώπινη

διαβίωση μέσα σε μια εκ των πραγμάτων αβέβαιη κοινωνική πραγματικότητα. Η υποταγή στο νόμο θεωρείται από τους Συντηρητικούς η ιδανικότερη λύση.

Η τρίτη κεντρική έννοια των συντηρητικών είναι η οργανική προσέγγιση της κοινωνίας. Οι άνθρωποι, όπως αναφέρθηκε, είναι εξαρτημένα και ανασφαλή όντα. Για την διασφάλιση της ασφάλειας τους είναι απαραίτητη η διασύνδεση τους κάτω από τους ιστούς της κοινωνίας. Δεν υφίσταται, κατά τους συντηρητικούς, ο διαχωρισμός ατόμου και κοινωνίας. Το άτομο είναι αναπόσπαστο μέλος κοινωνικών ομάδων, οι οποίες παρέχουν σε αυτό κοινωνική θέση, οράματα και κυρίως ασφάλεια. Η κοινωνία κατά τους συντηρητικούς παρομοιάζεται με έναν ανθρώπινο οργανισμό, του οποίου τα μέλη οφείλουν να συνεργάζονται, όπως τα μέλη του ανθρώπινου σώματος, προκειμένου να επιβιώσουν. Η οργανική κοινωνία αποτελεί μια φυσική αναγκαιότητα με βασικό πυρήνα την οικογένεια, της οποίας η προστασία πρέπει να επιδιώκεται με κάθε δυνατό τρόπο.

Τέταρτο κεντρικό ζήτημα στα χαρακτηριστικά της Συντηρητικής ιδεολογίας είναι η έμφαση που παρέχεται προς την ιεραρχία και την εξουσία. Για τους συντηρητικούς η κοινωνία υφίσταται εκ φύσεως διαβαθμίσεις. Η εξουσία, η κοινωνική θέση και η ιδιοκτησία αποτελούν προϊόντα άνισης κατανομής, καθώς προκύπτουν ως συνέπεια της οργανικής κοινωνίας. Κάθε επιμερισμένο οργανικό κομμάτι επιτελεί διαφορετική λειτουργία κι έτσι διαθέτει και διαφορετική αξία. Τα άνισα προνόμια των επιμέρους κοινωνικών ομάδων, απορρέουν από την ανισότητα στην ανάθεση κοινωνικών ευθυνών.

4.3 Οι Θέσεις της Νέας Δεξιάς για την Κοινωνική Πολιτική

Οι φιλελεύθεροι στέκονται παραδοσιακά επιφυλακτικοί έναντι του ρόλου του κράτους και της παρέμβασης του στην προνοιακή σφαίρα. Στην ιστορική τους αφετηρία το γεγονός αυτό ερμηνεύεται βάσει της αντίθεσης που προέταξαν έναντι των απολυταρχικών καθεστώτων. Το γεγονός αυτό όμως δεν υπονοεί ότι η φιλελεύθερη ιδεολογία απαρνείται ολοκληρωτικά το θεσμό της κρατικής υπόστασης. Διαπιστώνεται μια ιστορικό - ιδεολογική διαβάθμιση εν σχέση με την αποδοχή του εύρους παρέμβασης της κρατικής υπόστασης (κλασικός φιλελευθερισμός, κοινωνικός φιλελευθερισμός, νεοφιλελευθερισμός). Η επικράτηση του νεοφιλελευθερισμού αποτελεί καθοριστικό σημείο (επαν)απομάκρυνσης της φιλελεύθερης ιδεολογίας από την προνοιακή σφαίρα. Οι υψηλοί μεταπολεμικοί ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης σε

συνδυασμό με την ιδεολογική επικράτηση του κοινωνικού φιλελευθερισμού (βλ. κυρίως Keynes 1936 και Beveridge 1942) εδραίωσαν ένα συνεκτικό σχήμα δημόσιας παρέμβασης και κοινωνικής αναδιανομής με βάση διάκρισης την εθνική ιδιότητα του πολίτη¹³. Η ιστορικά παράδοξη διασταύρωση φιλελεύθερης και συντηρητικής ιδεολογίας υπό την σκέπη της «Νέας Δεξιάς», συνεπάγεται την απομάκρυνση του φιλελευθερισμού από τις εν λόγω αξίες και την εναντίωση του στην αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων από την κρατική υπόσταση.

Από την άλλη ούτε η Συντηρητική ιδεολογία διατυπώνει στην πρωταρχική ανελαστική της μορφή θέσεις για τα κοινωνικά ζητήματα. Η ανάγνωση κοινωνικών στοιχείων στους πρόποδες της εν λόγω θεωρίας υπονοεί ενδεχόμενη αναθεώρηση της αφετηριακής της θέσης περί ολικής άρνησης οποιασδήποτε μεταβολής. Με την σταδιακή παρείσφρηση αναθεωρητικών στοιχείων στην Συντηρητική θεωρία (Νεοσυντηρητισμός) διανοίχθηκε το έδαφος για την αποδοχή ήπιων μεταρρυθμιστικών εγχειρημάτων, τα οποία θα προσέφεραν μεγαλύτερη συμβατότητα στην κοινωνική λειτουργία και θα έθεταν υπό ελεγχόμενη θέση ενδεχόμενες επαναστατικές ιδέες και κινήματα (βλ. ενδεικτικά Macmillan 1966). Με αυτόν τον τρόπο ο συντηρητισμός εν μέρει εγκατέλειψε την πάγια δογματική και άκαμπτη στάση του για την μη αποδοχή οποιασδήποτε αλλαγής και αποδέχθηκε ως ένα βαθμό την υλοποίηση της κοινωνικής πολιτικής ως μέσο κοινωνικού ελέγχου και διατήρησης της έννομης τάξης.

Το περιεχόμενο των απόψεων της νέας δεξιάς περιέρχεται μέσα από μια ιστορική διασταύρωση φιλελευθερισμού και συντηρητισμού (Barry 1987). Άλλες αναλύσεις θεωρούν τα δύο αυτά ιδεολογικά στοιχεία σαφώς διακριτά και οριοθετημένα και όχι αναμειγμένα σε ένα νέο ιδεολογικό πρότυπο (Alcock 1998). Σε κάθε περίπτωση, η επιμέρους αποκαλούμενη «φιλελεύθερη νέα δεξιά» στοχεύει στην επανόρθωση των θέσεων και του κανονιστικού περιβλήματος της φιλελεύθερης ιδεολογίας στη σφαίρα της πρόνοιας, επιχειρώντας την εκ νέου επικυριαρχία του κλασικού φιλελευθερισμού. Υπονοείται δηλαδή η προτίμηση της λειτουργίας της ελεύθερης αγοράς σε ένα μινιμαλιστικού τύπου κράτος, με παράλληλη έμφαση στις συντηρητικές αξίες της οικογένειας, της παραδοσιακής εξουσίας και της

¹³ Για την διασύνδεση του τελευταίου με τα κοινωνικά δικαιώματα και την κοινωνική πολιτική βλ. T.H. Marshall (1950) και Βενιέρης (2009)

προτεσταντικής ηθικής¹⁴ (Fitzpatrick 2001) που συμπληρώνονται από την προσθήκη της «συντηρητικής πτυχής της Νέας Δεξιάς». Κατ' τον τρόπο, από το συμπληρωματικό αυτό πλέγμα, διεκδικείται η αναζωπύρωση του κλασικού φιλελευθερισμού με στοιχεία συντηρητικών κανονιστικών στοιχείων.

4.3.1 Η Κριτική της Νέας Δεξιάς στο Παραδοσιακό Κράτος Πρόνοιας

Το φάσμα της νέας δεξιάς δεν απορρίπτει συνολικά την παρέμβαση του κράτους στην προνοιακή σφαίρα, ασκεί όμως σφοδρή κριτική σε θεμελιώδεις άξονες του. Κατά κύριο λόγο τα σημεία αυτά σχετίζονται με ζητήματα της ανθρώπινης φύσης, της ανθρώπινης ικανότητας, της οικονομικής και κοινωνικής λειτουργίας. Έτσι γίνεται πρόδηλα αντιληπτό ότι η κριτική ασκείται ευθέως τόσο από την φιλελεύθερη όσο και από την συντηρητική εκδοχή. Εμβαθύνοντας στην κριτική επιχειρηματολογία αναδύονται οκτώ διακριτά σημεία (George and Wilding 1994: 21 – 35, αλλά και εν μέρει Alcock et all 1998, Taylor 2007).

Για τη Νέα Δεξιά, κατά πρώτο λόγο, θεωρείται ανέφικτη η δημιουργία ενός συνεκτικού κοινωνικού κράτους εξαιτίας τριών καθοριστικών παραγόντων: πρώτον ότι η πολιτική δημιουργίας ενός κράτους με κοινωνική συνοχή αγνοεί την φύση της αυθόρμητης λειτουργίας του ατόμου. Κρίνεται ότι ο κοινωνικός σχεδιασμός επηρεάζει και εγκλωβίζει το άτομο σε περιορισμένες επιλογές, εμποδίζοντας την ελεύθερη ανάπτυξη του. Δεύτερον οι υποστηρικτές της Νέας Δεξιάς θεωρούν την υλοποίηση ενός ορθολογικά διατυπωμένου κοινωνικού σχεδιασμού ανέφικτη. Το επιχείρημα αυτό τεκμηριώνεται από την αδυναμία επίγνωσης των επικεφαλής των προνοιακών υπηρεσιών του συνόλου των επιμέρους παραμέτρων που καθιστούν έναν κοινωνικό σχεδιασμό υλοποιήσιμο υπό μια ορθολογική βάση. Τρίτον οι υποστηρικτές της Νέας Δεξιάς θεωρούν ότι τα συμφέροντα της κοινωνίας είναι συγκρουσιακά και όχι κοινά. Η προσπάθεια και αποτυχία δημιουργίας κοινών επιδιώξεων μπορεί να προκαλέσει περισσότερο δυσλειτουργία, παρά ευημερία.

Το δεύτερο κριτικό επιχείρημα της Νέας Δεξιάς αναφέρει ότι οι υποστηρικτές του κράτους πρόνοιας διαθέτουν λανθασμένη οπτική της ανθρώπινης φύσης και της κοινωνικής λειτουργίας: Διατυπώνουν την παραδοχή ότι οι άνθρωποι συνεχίζουν να είναι εξίσου δημιουργικοί και παραγωγικοί όταν η ανταμοιβή τους μειώνεται εξαιτίας

¹⁴ Για την έννοια της τελευταίας φράσης βλ. το κλασικό έργο του Max Weber (ελληνική μετάφραση 1997)

της φορολογίας και όταν το κόστος της αποτυχίας μειώνεται εξαιτίας της ασφάλειας των προνοιακών παροχών. Σύμφωνα με τη Νέα Δεξιά υπάρχουν ορισμένες αμετάβλητες πτυχές των ατόμων και των κοινωνιών. Τα άτομα πρέπει να εξετάζονται υπό την οπτική ξεκάθαρων κινήτρων για καλή συμπεριφορά και τιμωρίας για κάθε αποτυχία. Οι νεοφιλελεύθεροι επικεντρώνονται στην εγωιστική φύση των ατόμων, σημειώνοντας πως μοναδική τους επιδίωξη είναι η μεγιστοποίηση του ατομικού οφέλους ή η αποφυγή κάποιας επίπονης ατομικής τιμωρίας. Θεωρούν ότι η έννοια της αλληλεγγύης είναι μια μορφή αυταπάτης. Ποτέ τα άτομα δεν θα επιχειρήσουν την επίτευξη ευρύτερου κοινωνικού οφέλους, ούτε θα συνεχίσουν να επιδιώκουν κάτι τέτοιο στην περίπτωση που οι ανταμοιβές των πράξεων τους καταλήγουν να είναι άνευ αντικρίσματος.

Το τρίτο επιχείρημα στην κριτική της νέας δεξιάς προς το κράτος πρόνοιας είναι η λανθασμένη αντίληψη περί ευημερίας. Οι νεοφιλελεύθεροι θεωρούν ότι το κράτος πρόνοιας έχει βασιστεί σε ένα σύνολο λανθασμένων ιδεών και παρερμηνειών σχετικά με τη νοηματική πρόσληψη της ευημερίας. Η νέα δεξιά ερμηνεύει την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας ως αποτέλεσμα μιας λανθασμένης αντίληψης για την έννοια της ελευθερίας, στρεβλώσεων της έννοιας της κοινωνικής δικαιοσύνης, της αντίληψης των δικαιωμάτων και του πλαισίου των αναγκών. Τέτοια παραδείγματα κατά τη Νέα Δεξιά είναι η έμφαση του κράτους πρόνοιας προς τις πτυχές της ισότητας και της αναδιανομής, παρά της δημιουργίας πλούτου, η αποτυχία αναγνώρισης της σημαντικότητας του δικαιώματος επιλογής του ατόμου, η μονοπωλιακή αντίληψη των προνοιακών μηχανισμών από το κράτος.

Ο τέταρτος άξονας κριτικής της νέας δεξιάς είναι ότι το κράτος πρόνοιας καθίσταται απειλητικό για την έννοια της ελευθερίας. Οι νεοφιλελεύθεροι βλέπουν την ελευθερία απειλούμενη από τις ιδέες και την λειτουργία του προνοιακού κράτους εξαιτίας τεσσάρων κυρίως παραγόντων: ο πρώτος είναι οι παραδοσιακά επεκτατικές βλέψεις των κυβερνήσεων. Όσο μια κυβέρνηση διογκώνει τον κρατικό τομέα, τόσο η ατομική ελευθερία και η ατομική ευθύνη διαβρώνονται. Δεύτερος παράγοντας είναι η απειλή που προξενείται στην ελευθερία από την επιδίωξη της ισότητας. Η Νέα Δεξιά βλέπει την ισότητα σαν μια μορφή καταναγκαστικής εξάρτησης, επειδή η αναδιανομή εμπεριέχει εκ φύσεως το στοιχείο του καταναγκασμού. Τρίτος λόγος που το κράτος πρόνοιας απειλεί την ελευθερία είναι επειδή αποτυγχάνει να προσφέρει στα άτομα το δικαίωμα της επιλογής, καθώς παρουσιάζει πατερναλιστικό και αυταρχικό ρόλο. Για τους νεοφιλελεύθερους η αγορά προσφέρει περισσότερο αποτελεσματικές μορφές

δημοκρατίας ενεργοποιώντας κάθε άτομο στη δυνατότητα πραγματοποίησης επιλογών. Τελευταίο σημείο του επιχειρήματος έχει να κάνει με την οργανωτική δομή του κράτους πρόνοιας. Υπάρχει η αντίληψη ότι οι μονοπωλιακές οργανώσεις κυριαρχούνται από ισχυρές γραφειοκρατικές και επαγγελματικές ομάδες. Το κράτος πρόνοιας είναι θεμελιώδης μηχανισμός αναπαραγωγής τέτοιων ομάδων ισχύος. Η νέα δεξιά θεωρεί ότι η μεταβίβαση των προνοιακών παροχών στις δυνάμεις της αγοράς θα δώσει μεγαλύτερη δύναμη στους καταναλωτές και λιγότερη στους γραφειοκράτες.

Πέμπτο επιχειρήμα αμφισβήτησης του κράτους πρόνοιας από τη Νέα Δεξιά είναι το γεγονός ότι θεωρείται ανεπαρκές και αναποτελεσματικό. Οι πολιτικές του κράτους πρόνοιας τείνουν να υλοποιούνται μέσω μεγάλων μονοπωλιακών προγραμμάτων. Η έννοια του μεγέθους συσχετίζεται εν προκειμένω και καταδικάζεται από τη Νέα Δεξιά εξαιτίας της ανεπάρκειας, της αναποτελεσματικότητας και της μονοπωλιακής δομής. Με την απουσία του ανταγωνισμού δεν υπάρχουν κίνητρα για καινοτομία ή μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα. Σημειώνεται και πάλι αναφορά σε αυτό το σημείο για τους γραφειοκράτες και τα επαγγελματικά στελέχη των προνοιακών υπηρεσιών, καθώς ως ορθολογικοί δρώντες επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση της ατομικής τους ωφέλειας. Το ατομικό συμφέρον αποτελεί βασικό κίνητρο των στελεχών κάθε δημόσιας υπηρεσίας (Niskanen 1973).

Τα τρία εναπομείναντα κριτικά επιχειρήματα της Νέας Δεξιάς προς το κράτος πρόνοιας έχουν να κάνουν με τις οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές προεκτάσεις του. Ο σχεδιασμός, η οργάνωση και η υλοποίηση των κοινωνικών υπηρεσιών κατά τη Νέα Δεξιά υποκρύπτουν οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό κόστος. Πιο συγκεκριμένα η κριτική της Νέας Δεξιάς για τις οικονομικές επιπτώσεις του κοινωνικού κράτους εκκινάται από την σταθερή της πεποίθηση ότι η ελεύθερη αγορά είναι η ουσιαστική κινητήρια δύναμη οικονομικής ανάπτυξης. Κάθε δράση του προνοιακού κράτους αδυνατίζει και εξασθενεί την οικονομία. Οι κρατικές δαπάνες για κοινωνικές υπηρεσίες και ευπαθείς ομάδες μειώνουν τα κίνητρα των ατόμων για αποταμίευση και οικονομική ακμή. Παράλληλα το κράτος πρόνοιας διαβρώνει την ατομική και κοινωνική υπευθυνότητα των ατόμων. Αυτό συμβαίνει διότι παραδείγματος χάριν η διόγκωση της κρατικής πολιτικής μειώνει την ατομική υπευθυνότητα, καθώς το δικαίωμα της επιλογής είναι θεμελιώδης άξονας διάπλασης των ατομικών ευθυνών.

Τελευταίο σημείο κριτικής της νέας δεξιάς είναι ότι το κράτος πρόνοιας θεωρείται πολιτικά δαπανηρό. Η νέα δεξιά πιστεύει ότι οι προνοιακές πολιτικές υποσκάπτουν την κυριαρχία της κυβέρνησης για δύο κυρίως λόγους. Πρώτον οι πολιτικές πρόνοιας έχουν την τάση να διογκώνουν τον ρόλο και τις κυβερνητικές ευθύνες, καθώς για κάθε πρόβλημα πρέπει να σχεδιαστεί μια αυτόνομη πολιτική. Οποιαδήποτε μη επιτυχημένη πολιτική μειώνει το κύρος της κυβέρνησης. Το δεύτερο σημείο αυτής της πτυχής σχετίζεται με τον τρόπο που οι προνοιακές πολιτικές οδηγούν στην ενίσχυση της δύναμης των ομάδων συμφερόντων. Ο εκτεταμένος ρόλος της κυβέρνησης στην παροχή υπηρεσιών δημιουργεί ομάδες συμφερόντων που επιχειρούν να επηρεάσουν την κυβερνητική πολιτική. Έτσι η κυβέρνηση μετατρέπεται σε επίκεντρο προσοχής για τις ομάδες συμφερόντων, οι οποίες επιδιώκουν να διαμορφώσουν την πολιτική με βάση τα δικά τους συμφέροντα. Κατ' αυτόν τον τρόπο η κυβέρνηση χάνει μέρος της δύναμης και της νομιμοποίησης της. Οι πολιτικές διεργασίες συντελούνται για την εξυπηρέτηση των ομάδων συμφερόντων. Έτσι η έννοια του κοινού οφέλους υποβαθμίζεται από τις πολιτικές διεργασίες επιμέρους ομάδων που στοχεύουν στην εξυπηρέτηση οικείων μεμονωμένων συμφερόντων.

4.3.2 Το Πολιτικό Πρόγραμμα της Νέας Δεξιάς για το Κοινωνικό Κράτος

Οφείλεται εξ αρχής η επισήμανση της μη ενιαίας στάσης της νέας δεξιάς για την ιδανική μορφή που δύναται να λάβει το κοινωνικό κράτος. Οι προτάσεις κυρίως διαμοιράζονται μεταξύ της ολοκληρωτικής διάλυσης των προνοιακών δομών και απελευθέρωσης των ευπαθών ομάδων από το καθεστώς προνοιακής εξάρτησης από την μια. Από την άλλη παρατηρείται η προσέγγιση που υποστηρίζει την ενεργοποίηση ενός προνοιακού κράτους με καθολική εξουσιοδότηση σε πολλές περιοχές, αλλά με αμιγώς στοχευμένες παρεμβάσεις όπου κρίνεται απαραίτητο (βλ. ενδεικτικά για τις δύο θέσεις Murray 1984 και Gray 1992 αντίστοιχα). Με αυτό τον τρόπο διαμορφώνεται ένα γενικευμένο σχήμα σχετικά με τις προτάσεις της νέας δεξιάς για το κοινωνικό κράτος. Αυτές σκιαγραφούνται από έναν διευρυμένο ρόλο της ελεύθερης αγοράς κι έναν συρρικνωμένο και διαφοροποιημένο ρόλο του κράτους για μια σειρά λόγων, οι κυριότεροι των οποίων κατά τους George and Wilding (1994) είναι οι εξής:

Πρώτον, η αγορά είναι ο καλύτερος μηχανισμός για την ανακάλυψη και σύνθεση διασκορπισμένων γνώσεων και προτιμήσεων. Η ελευθερία ενασχόλησης με τις προνοιακές δομές μπορεί να επιφέρει περισσότερα στοιχεία καινοτομίας και συσσώρευσης πολύπλευρων προτάσεων για τον αποτελεσματικότερο συντονισμό τους. Δεύτερον η παροχή πρόνοιας από την αγορά είναι σε θέση να προτείνει μεγάλο εύρος εναλλακτικών επιλογών για οποιοδήποτε κοινωνικό πρόβλημα. Έτσι τα άτομα είναι σε θέση να επιλέξουν την καταλληλότερη λύση προσαρμοσμένη στις ατομικές τους ανάγκες από ένα μεγάλο εύρος επιλογών. Τρίτο, καμία επιτυχία των συστημάτων αγορών δεν εξαρτάται από τα ευεργετικά κίνητρα εκείνων προσφέρουν υπηρεσίες. Οι ιδιωτικοί πάροχοι πρόνοιας επιδιώκουν την ικανοποίηση των πελατών τους για την προσωπική τους επιβίωση στην αγορά εργασίας. Το γεγονός αυτό διασφαλίζει αυτόματα την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, καθώς από την ικανοποίηση των πελατών εξαρτάται η οικονομική βιωσιμότητα της επιχείρησης.

Τέταρτο, οι παροχές των αγορών μειώνουν την δύναμη των γραφειοκρατών και των επαγγελματιών πρόνοιας. Αφαιρείται με άλλα λόγια η ανεξέλεγκτη ισχύς που πηγάζει από τα μονοπωλιακά δημόσια συστήματα και τοποθετείται στα χέρια των αποδεκτών. Πέμπτο, στα συστήματα αγορών οι καταναλωτές ευνοούνται από την μείωση των τιμών των παρεχόμενων υπηρεσιών εξαιτίας των ανταγωνιζόμενων δυνάμεων. Ο ανταγωνισμός κρατάει τις τιμές χαμηλά και την ποιότητα σε υψηλά επίπεδα μέσα από ένα σύνολο ποικιλίας και καινοτομίας. Έκτο, κατά τη Νέα Δεξιά, η ιδιωτική παροχή πρόνοιας συγκεντρώνει περισσότερο δημοκρατικά χαρακτηριστικά. Η ελεύθερη αγορά προσφέρει ελευθερία πρόσβασης στον καθένα και οι κανόνες τίθενται από τους καταναλωτές.

Συνοψίζοντας από τις θέσεις της Νέας Δεξιάς για την κοινωνική πολιτική φανερώνεται μικρός βαθμός εμπιστοσύνης ως προς την αποτελεσματικότητα του κράτους στην διαμόρφωση και υλοποίηση των κοινωνικών υπηρεσιών. Αντιθέτως εκφράζεται βαθιά πεποίθηση προς την ιδιωτική παροχή πρόνοιας, τον εθελοντικό και φιλανθρωπικό τομέα. Επομένως η βασική αντίληψη που διακατέχει τη Νέα Δεξιά είναι ότι ο ιδιωτικός τομέας μπορεί να καταστεί αποτελεσματικότερος στην χάραξη και εφαρμογή κοινωνικής πολιτικής απ' ότι ο δημόσιος. Η ελεύθερη αγορά, κατά τη Νέα Δεξιά, πρέπει να διαθέτει τον κυρίαρχο ρόλο στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών. Αυτό το σκεπτικό υπονοεί παραδείγματος χάριν την παροχή ιδιωτικής ασφάλισης υγείας, ιδιωτικές υπηρεσίες φροντίδας για τους ηλικιωμένους, ενθάρρυνση του ιδιωτικού συστήματος εκπαίδευσης. Η προσηλωμένη πίστη της στην

αγορά επιφέρει μεγάλη επίδραση στο πως αντιμετωπίζεται ο ρόλος του κράτους, όμως δεν τίθενται εκτός σχεδίου όλες οι λειτουργίες του τελευταίου.

Η κρατική δράση σύμφωνα με τις θέσεις της Νέας Δεξιάς είναι εξολοκλήρου νομιμοποιημένη, όμως η δράση της οφείλει να είναι περιορισμένη και ξεκάθαρα διακριτή από τις δομές της ελεύθερης αγοράς. Η παρέμβαση αυτή θα πρέπει να λαμβάνει τη μορφή της σχετικής αναδιανομής, των περιορισμένων κοινωνικών υπηρεσιών και της παροχής ενός ελάχιστου δικτύου ασφαλείας. Το παραπάνω τρίπτυχο είναι η μοναδική αποδεκτή δημόσια παρέμβαση στην προσέγγιση της Νέας Δεξιάς. Δευτερευόντως το κράτος πρέπει να παραιτηθεί οποιωνδήποτε στόχων κοινωνικής δικαιοσύνης και κοινωνικής εξίσωσης. Και τα δύο θεωρούνται ουτοπικοί και ανέφικτοι στόχοι, οι οποίοι αποπροσανατολίζουν την ρεαλιστική βάση που οφείλει να διαθέτει η κοινωνική πολιτική. Επιπρόσθετα, ο ρόλος του κράτους θα πρέπει να στοχεύει περισσότερο στην ενεργοποίηση του ατόμου, παρά στην παθητική παροχή υπηρεσιών προς αυτό. Τα άτομα πρέπει να ενεργοποιούνται προς την κατεύθυνση κάλυψης των ατομικών τους αναγκών μέσω δημόσιων, ιδιωτικών και εθελοντικών μηχανισμών. Παράλληλα, το κράτος θα πρέπει να καθιερώνει ανταγωνιστικά συστήματα εσωτερικών αγορών. Με άλλα λόγια ο κρατικός μηχανισμός θα πρέπει να είναι ανταγωνιστικός και διόλου μονοπωλιακός, λειτουργώντας ανταγωνιστικά ή και συνεταιριστικά με τους υπόλοιπους ιδιωτικούς και εθελοντικούς φορείς.

4.4 Συμπεράσματα

Θεμελιώδης στόχος του κεφαλαίου ήταν η παράθεση των θέσεων που αναπτύσσει η Νέα Δεξιά για την κοινωνική πολιτική. Για την επίτευξη του κρίθηκε απαραίτητη η εξέταση του ευρύτερου αναλυτικού πλαισίου από το οποίο συντίθεται η ιδεολογία της Νέας Δεξιάς. Το γεγονός αυτό βοηθά καθοριστικά στην ερμηνευτική τεκμηρίωση των υπό εξέταση θέσεων. Ο Νεοφιλελευθερισμός και ο Νεοσυντηρητισμός αποτελούν τις βασικότερες συνιστώσες του αναφερόμενου μεταπολεμικού ιδεολογικοπολιτικού μίγματος. Η απόπειρα ερμηνείας της διασταύρωσης αυτών των δύο, εκ πρώτης όψεων αντίθετων, ιδεολογιών δεν αποτελεί αντικείμενο μελέτης της παρούσας εργασίας. Στο πολιτικό πρόγραμμα της Νέας Δεξιάς αναπτύσσονται θέσεις για την μορφή, τον ρόλο και το περιεχόμενο της κοινωνικής πολιτικής. Οι θέσεις που παρατίθενται αποτελούν προέκταση του πυρήνα των θέσεων της για την κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ κράτους και αγοράς. Το συμπέρασμα αυτό εξάγεται τόσο από την κριτική που ασκείται προς το μεταπολεμικό κράτος πρόνοιας, όσο κι από το πολιτικό πρόγραμμα της Νέας Δεξιάς για το κοινωνικό κράτος.

Κεντρική διαπίστωση του κεφαλαίου είναι ότι κατά τη Νέα Δεξιά η εφαρμογή της κοινωνικής πολιτικής πρέπει να εναποτίθεται στους μηχανισμούς της ελεύθερης αγοράς. Το γεγονός αυτό διαμορφώνει μια κοινωνική πολιτική, η οποία δεν περιλαμβάνει ως προτεραιότητα την αναδιανομή και την άμβλυνση της κοινωνικής ανισότητας. Αντιθέτως προάγεται η εμπορευματοποίηση των προνοιακών μηχανισμών, κάτι το οποίο για τη Νέα Δεξιά θεωρείται ως ενδυνάμωση της δυνατότητας ελεύθερης επιλογής και παροχής ποιοτικότερων υπηρεσιών. Η δυνατότητα του κράτους για άσκηση κοινωνικής πολιτικής θα πρέπει να είναι περιορισμένη και με αποκλειστικό στόχο την κατασσιαλτική αντιμετώπιση της φτώχειας μέσω ελάχιστων στοχευμένων κοινωνικών παροχών. Η λογική αυτή παραπέμπει ευθέως στην χρήση της κοινωνικής πολιτικής με απώτερη επιδίωξη την κοινωνική αναπαραγωγή και την κοινωνική συντήρηση. Με άλλα λόγια η κοινωνική πολιτική κατά τη Νέα Δεξιά θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένα αποτελεσματικό μέσο κοινωνικού ελέγχου. Ένα όχημα διασφάλισης της κοινωνικής ειρήνης, δίχως να απορρέουν από την εφαρμογή της ευρύτερου τύπου επιδιώξεις, όπως η κοινωνική αλλαγή ή η ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής.

Κεφάλαιο 5: Το Παράδειγμα του Σοσιαλισμού Μαρξισμός και Σοσιαλδημοκρατία σε Απόκλιση

5.1 Το Ιστορικό Ίχνος της Σοσιαλιστικής Ιδεολογίας

Ο Σοσιαλισμός - όπως ο Φιλελευθερισμός και ο Συντηρητισμός - αποτελεί αναδυόμενο ιδεολογικό προϊόν της νεωτερικής διαδικασίας, το οποίο συνυφίνεται κυρίως με τις κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές του 19^{ου} αιώνα. Η διάχυση των σοσιαλιστικών ιδεών συνδέονται με την κλιμακωτή αντίδραση στην ταχέως εκβιομηχανιζόμενη καπιταλιστική Ευρώπη. Το ιστορικό του πλαίσιο συμβαδίζει με την αυξανόμενη φτώχεια και εξαθλίωση της διογκούμενης εργατικής τάξης. Παρ' όλα αυτά η Σοσιαλιστική ιδεολογία, σε αντίθεση με τον Συντηρητισμό, επινοήθηκε και σχεδιάστηκε ως μια εναλλακτική πρόταση απέναντι στην φιλελεύθερη καπιταλιστική οικονομία της αγοράς και όχι απλά ως ένα μέσο αντίδρασης σε αυτή. Οι πρώτες απόπειρες συγκρότησης της σοσιαλιστικής ιδεολογίας επισυμβαίνουν με την διαπίστωση των δυσμενών εργασιακών συνθηκών στα «νεόδμητα» αστικά βιομηχανικά κέντρα. Οι σκέψεις για μια εναλλακτική κοινωνική οργάνωση ενεργοποιούνται από την διαπίστωση των άθλιων εργασιακών όρων της εργατικής τάξης¹⁵.

Κυρίως όμως, προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, οι συντελούμενοι μετασχηματισμοί δημιουργούν τάσεις εκσυγχρονισμού της νεωτερικής διαδικασίας. Διατυπώνονται ολοκληρωμένες προσεγγίσεις που μεταθέτουν το επίκεντρο βαρύτητας από το άτομο στην κοινωνία. Οι ριζοσπαστικές αυτές απεικονίσεις εδράζονται σε δύο κυρίως διαστάσεις. Η πρώτη από αυτές έχει να κάνει με τον χωρικό παράγοντα. Ο εξαστισμός και η εκβιομηχάνιση των περισσότερων χωρών γενικεύουν την επικράτηση του βιομηχανικού καπιταλισμού. Παράλληλα η εμφάνιση της δεύτερης βιομηχανικής επανάστασης οδηγεί στην περαιτέρω ενδυνάμωση του τελευταίου. Σε δεύτερο επίπεδο οι ανωτέρω μεταβολές διαμορφώνουν ως αποτέλεσμα έναν οργανωμένο, συγκεντρωμένο και ισχυρό βιομηχανικό καπιταλισμό, ο οποίος στηρίζεται στη μαζική παραγωγή και κατανάλωση και φέρει ως συνακόλουθο αποτέλεσμα τη μαζική οργάνωση της εργατικής τάξης. Η διατύπωση

¹⁵ Βλ. αναλύσεις C. Fourier και R. Owen για την εγκαθίδρυση ουτοπικών κοινοτήτων, οι οποίες θα βασίζονταν στη συνεργασία και όχι στον ανταγωνισμό.

των σοσιαλιστικών ιδεών ενεργοποιεί την εργατική τάξη στο συνολικό της φάσμα εκκινώντας τη διαμόρφωση του «κοινωνικού ζητήματος»¹⁶.

Θα μπορούσε επομένως να ειπωθεί πως το χωροχρονικό και ιδεολογικό πλαίσιο της Σοσιαλιστικής ιδεολογίας είναι μια ενδιάμεση τομή, ένας μεσοσταθμός, στην εξέλιξη της νεωτερικής πραγματικότητας. Μπορεί να θεωρηθεί ως η μετάβαση από το παραδοσιακό νεωτερικό στο σύγχρονο νεωτερικό κράτος. Η αναχώρηση από το κράτος νυχτοφύλακας και η άφιξη στις απαρχές του κράτους πρόνοιας. Η εξάπλωση και η επίδραση των σοσιαλιστικών ιδεών πυροδοτούν γεγονότα, τα οποία με τη σειρά τους φέρουν ως αποτέλεσμα την επέκταση των κρατικών λειτουργιών και την εν γένει μεταβολή της κρατικής υπόστασης. Για την εδραίωση αυτών των αντιλήψεων χρειάστηκε η συμβολή πιθανότατα του τελευταίου κλασικού νεωτερικού διαφωτιστή. Το έργο του Καρλ Μαρξ (1818-1883) έθεσε τις ισχυρότερες βάσεις της Σοσιαλιστικής ιδεολογίας και επιχείρησε τη διατύπωση ενός πολιτικού προγράμματος που θα επιτύγχανε τη μετάβαση από τον καπιταλισμό στον σοσιαλισμό και κατά προέκταση στον κομμουνισμό.

Το έργο του Μαρξ στην πολιτική θεωρία δεν είναι συστηματικό. Θα μπορούσε παρ' όλα αυτά να ειπωθεί ότι οργανώνεται σε δύο διακριτά επίπεδα. Το πρώτο μέρος ασχολείται με την κριτική του αστικού καπιταλιστικού κράτους. Το δεύτερο μέρος είναι ένα κανονιστικό σχέδιο οικοδόμησης της σοσιαλιστικής κοινωνίας. Ουσιαστικά με το έργο του επιχειρείται η επαναστατική αποδόμηση του καπιταλισμού και η αντικατάστασή του από την σοσιαλιστική κοινωνία.

Προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα με την ανάπτυξη και τις πιέσεις των εργατικών συνδικάτων και των εργατικών πολιτικών κομμάτων οι συνθήκες της εργατικής τάξης βελτιώνονται επιφέροντας ως αποτέλεσμα την κοινωνική της ενσωμάτωση στη βιομηχανική κοινωνία. Σε αυτό το χρονικό σημείο παρατηρείται η εκκίνηση των σοσιαλιστικών κομμάτων για την υλοποίηση του προγράμματος τους μέσα από τα περιθώρια που τίθενται από τους νόμους και τους συνταγματικούς θεσμούς. Με αυτόν τον τρόπο τα σοσιαλιστικά κόμματα, ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, διαιρούνται σε δύο κατηγορίες: σ' εκείνα που επιδιώκουν την κατάληψη της εξουσίας με νόμιμα κοινοβουλευτικά μέσα και σε εκείνα όπου διακηρύττουν την επιβεβλημένη ανάγκη της επαναστατικής επιβολής της σοσιαλιστικής εξουσίας. Η διχοτόμηση αυτή

¹⁶ Για την εννοιολόγηση του τελευταίου βλ. κυρίως τις Μαρξικές αναλύσεις.

οδηγεί στην ανάγκη ξεχωριστής εξέτασης της σοσιαλδημοκρατίας και του μαρξισμού, όπως θα αναπτυχθεί στις επόμενες ενότητες του κεφαλαίου.

5.2 Βασικά Χαρακτηριστικά της Σοσιαλιστικής Ιδεολογίας

Η επιπρόσθετη αξία της Σοσιαλιστικής ιδεολογίας, σε αντιδιαστολή με την Συντηρητική, είναι το γεγονός πως αντιτίθεται στον Φιλελευθερισμό προτάσσοντας εναλλακτικό πρόγραμμα κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής οργάνωσης. Υπό την έννοια αυτή δύνανται να αναδειχθούν ορισμένα διακριτά αφαιρετικά γνωρίσματα που σκιαγραφούν τον Σοσιαλιστικό τρόπο σκέψης. Παρά τις όποιες διαβαθμίσεις παρουσιάζονται στις επιμέρους υποδιαίρεσεις της Σοσιαλιστικής ιδεολογίας, τάση ομοφωνίας τείνει να υπάρχει για τα εξής πέντε βασικά χαρακτηριστικά (Heywood 2007): Πρώτον την έννοια της κοινότητας, δεύτερον την έννοια της συνεργασίας, τρίτο την έννοια της ισότητας και τέταρτο την έννοια της κοινωνικής τάξης.

Η έννοια της κοινότητας υποδηλώνει εξαρχής την καινοτομική μακροσκοπική προσέγγιση του σοσιαλισμού για την κοινωνική οργάνωση. Η πρωτοτυπία της σοσιαλιστικής ιδεολογίας εδράζεται στο γεγονός πως, σε αντίθεση με τον έως τότε ατομοκεντρικό τρόπο πρόσληψης των νεωτερικών μετασχηματισμών, έρχεται να διατυπωθεί ένα σχέδιο δράσης με αφετηριακό επίκεντρο την κοινωνία. Σε αντιδιαστολή και με τον κλασικό Συντηρητισμό, ο Σοσιαλισμός αναγνωρίζει την έννοια του ατόμου, το οποίο όμως εντάσσεται και συναρτάται από ένα σύνολο κοινωνικών σχέσεων, διεργασιών και αλληλεπιδράσεων. Η έννοια της κοινότητας χαρακτηρίζεται από ενοποιητικές ιδιότητες που μετατρέπουν τα άτομα σε κοινωνικά πλάσματα. Οι άνθρωποι διαθέτουν ικανότητες για συλλογική δράση και συνεργατική εργασία. Αποτέλεσμα των επιδιώξεων αυτών οφείλεται κατά πρώτο λόγο να είναι η προαγωγή του κοινού οφέλους και όχι της ατομικής ιδιοτέλειας. Κατ' αυτόν τον τρόπο οι άνθρωποι ενώνονται μεταξύ τους μέσω κοινωνικών δεσμών κι έχουν ανάγκη την αλληλεγγύη για να επιτύχουν την ατομική και συλλογική ευημερία.

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό πως η έννοια της συνεργασίας παίζει εξίσου πρωταρχικό ρόλο στην κατασκευή των γνωρισμάτων της Σοσιαλιστικής ιδεολογίας. Η έννοια αυτή αποτελεί ένα ακόμη αντιθετικό στοιχείο συγκριτικά με τον Φιλελευθερισμό. Ενώ οι φιλελεύθεροι βλέπουν τη φύση του ατόμου ως εγωιστική, ιδιοτελή και ανταγωνιστική, η σοσιαλιστική θεώρηση εκφράζει την πεποίθηση πως η φυσική σχέση των ατόμων είναι η συνεργασία και όχι ο ανταγωνισμός. Κατά τους

σοσιαλιστές ο ανταγωνισμός στρέφει το κάθε άτομο εναντίον του άλλου με το αποτέλεσμα αυτό να εναντιώνεται στην κοινωνική φύση του ανθρώπου. Τα αλληλοβοηθητικά κίνητρα δημιουργούν δεσμούς αρμονίας στο εσωτερικό της κοινότητας με αποτέλεσμα να επιτυγχάνεται η συναίνεση, η ηθική και υλική ευημερία.

Τρίτο κεντρικό χαρακτηριστικό γνώρισμα της Σοσιαλιστικής ιδεολογίας είναι η έννοια της ισότητας. Το διαχρονικό νεωτερικό δίλημμα μεταξύ του δίπολου ελευθερίας – ισότητας εδώ για πρώτη φορά συναντά μια διαφορετική απάντηση. Η σοσιαλιστική ιδεολογία είναι η πρώτη που διατυπώνει μια συγκροτημένη προσήλωση στην έννοια της ισότητας ως πολιτικής αξίας. Σε αντίθεση με την ατομική ισότητα ευκαιριών των φιλελεύθερων και την προσήλωση στην ιεραρχία των συντηρητικών, οι σοσιαλιστές χαρακτηρίζονται από την επικέντρωση στην έννοια της κοινωνικής ισότητας. Οι κλασικοί Μαρξιστές είναι υποστηρικτές της απόλυτης κοινωνικής ισότητας με την πλήρη διαγραφή των ελευθεριών του ατόμου, σύγχρονες εκδοχές τους αποδέχονται ελαφρές αποκλίσεις. Οι σοσιαλδημοκράτες ασπάζονται την έννοια μιας σχετικής κοινωνικής ισότητας μέσω της αναδιανομής του πλούτου και της κοινωνικής πολιτικής. Οι δύο τελευταίες διαφοροποιήσεις θα αποτελέσουν αντικείμενο εμβάθυνσης στην επόμενη ενότητα.

Τέταρτο κεντρικό χαρακτηριστικό της Σοσιαλιστικής ιδεολογίας είναι η έννοια της κοινωνικής τάξης. Η κοινωνική τάξη απασχολεί σημαντικά και συστηματικά τους σοσιαλιστές, καθώς θεωρείται το κυριότερο μέσο κοινωνικού διαχωρισμού στο εσωτερικό της κοινωνίας. Η διάκριση αυτή επιτελεί καθοριστικό ρόλο στην διανομή των αγαθών. Η σοσιαλιστική ανάλυση για την κοινωνική τάξη επικεντρώνεται κυρίως στους τρόπους με τους οποίους θα επιτευχθεί η πολιτική πάλη και η απελευθέρωση της εργατικής τάξης από τα δεσμά και τον έλεγχο της άρχουσας τάξης. Επομένως η έννοια της κοινωνικής τάξης μπορεί να χρησιμοποιηθεί κατά την σοσιαλιστική προσέγγιση, προκειμένου η εργατική τάξη να απελευθερωθεί από τους καταναγκασμούς της και να επιτύχει την κοινωνική ισότητα.

Οι Θέσεις της Σοσιαλιστικής Ιδεολογίας για την Κοινωνική Πολιτική:

Μαρξισμός και Σοσιαλδημοκρατία

Στόχος της παρούσας ενότητας δεν είναι η διερεύνηση των αιτίων και των ερμηνειών για τον διπολικό διαχωρισμό στο εσωτερικό του κόλπου της αριστεράς. Με άλλα λόγια η δισχιδής ταξινόμηση που έπεται δεν επιχειρεί να ερμηνεύσει τα αίτια υποδιαίρεσης της Σοσιαλιστικής ιδεολογίας, αλλά δοκιμάζει την εμβάθυνση στις θέσεις που αναπτύσσονται στο διαιρεμένο ζεύγος στην εφαρμογή του διεπιστημονικού αντικειμένου της κοινωνικής πολιτικής. Εν ολίγοις παρακάτω εξετάζεται, σε αντιστοιχία με την προηγούμενη ενότητα που ασχολήθηκε με τις θέσεις της νέας δεξιάς, το πολιτικό πρόγραμμα που αναπτύσσεται στις παρυφές του Μαρξισμού και της Σοσιαλδημοκρατίας για τις κοινωνικές λειτουργίες του κράτους.

5.3 Οι θέσεις του Μαρξισμού για την Κοινωνική Πολιτική

5.3.1 Μαρξισμός

Η Μαρξιστική οπτική για τον ρόλο της κοινωνικής πολιτικής και του κράτους πρόνοιας παρέχει μια εκ διαμέτρου αντίθετη θεώρηση προς όλες τις λοιπές ιδεολογικές κατηγορίες, συμπεριλαμβανομένης και της σοσιαλδημοκρατίας. Σύμφωνα με τους Μαρξιστές τα κοινωνικά δικαιώματα δεν διασφαλίζουν ένα δικαιότερο σύστημα αναδιανομής των πόρων, παρά την επίτευξη οποιοδήποτε βαθμού άμβλυνσης της ανισότητας, αλλά επιχειρούν να θωρακίσουν και να προστατεύσουν τα συμφέροντα της άρχουσας κοινωνικοοικονομικής τάξης. Η θεώρηση αυτή γίνεται αποδεκτή τόσο από κλασικούς (Marx, Engels, Lenin), όσο και από σύγχρονους Μαρξιστές (Gough, Ginsburg, Offe, O'Connor, Quadagno). Σε κάθε περίπτωση ζητούμενο της κατωτέρω επεξεργασίας δεν είναι η αυτοτελής πολιτική ανάλυση της σκέψης των προαναφερθέντων στοχαστών, αλλά η παράθεση της Μαρξιστικής θέσης στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής.

Σύμφωνα με τις θέσεις του Μαρξισμού, η αντικατάσταση του καπιταλιστικού συστήματος παραγωγής από ένα σύστημα κοινής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής κρίνεται απαραίτητη. Στο σημείο αυτό παρατηρείται η σημαντικότερη διαφοροποίηση τους από τη δεύτερη επικρατέστερη ιδεολογική υποκατηγορία του Σοσιαλισμού, την Σοσιαλδημοκρατία. Οι Μαρξιστές διαφωνούν ευθέως με τον

καπιταλισμό θεωρώντας πως συνθλίβει τις συνθήκες διαβίωσης των εργαζομένων και υποδουλώνει τους ανθρώπους, προκειμένου να διασφαλιστεί το μέγιστο οικονομικό όφελος της άρχουσας τάξης. Εξαιτίας αυτού στέκονται συχνά επικριτικοί στις προσπάθειες και τις δράσεις των Σοσιαλδημοκρατών για την επίτευξη ενός «εξανθρωπισμένου» καπιταλισμού. Η Μαρξιστική προσέγγιση δεν βλέπει την Σοσιαλδημοκρατία σαν ένα μεσοδιάστημα μεταξύ καπιταλισμού και σοσιαλισμού, αλλά περισσότερο σαν μια σχεδιασμένη προσπάθεια πειθούς της εργατικής τάξης ότι δεν είναι αναγκαία η αντιμετώπιση του κεφαλαιοκρατικού συστήματος προς την επαναστατική κατεύθυνση.

Η μεθοδολογική προσέγγιση των Μαρξιστών αντιλαμβάνεται κυρίως τα άτομα υπό το πρίσμα οικονομικού και κοινωνικού πλαισίου. Εκφράζεται η πεποίθηση ότι το σύνολο του πληθυσμού διαχωρίζεται σε κοινωνικές τάξεις, οι οποίες προσδιορίζονται βάσει της θέσης του ατόμου στην παραγωγική διαδικασία. Η άρχουσα κοινωνική τάξη ελέγχει, καταπιέζει και εκμεταλλεύεται τις υπόλοιπες και κυρίως την εργατική τάξη. Η θέση των Μαρξιστών είναι πως τα άτομα μπορούν να επωφεληθούν μόνο με την ευημερία του συνόλου της κοινωνίας. Το σύνολο των συμφερόντων της άρχουσας τάξης βρίσκεται σε σύγκρουση με τα συμφέροντα της υπόλοιπης κοινωνίας. Η εφαρμογή και οι επιπτώσεις της οικονομικής ελευθερίας της ολιγομελούς άρχουσας τάξης κάνει τους Μαρξιστές μη υποστηρικτές των αρνητικών ελευθεριών. Το γεγονός αυτό όμως δε σημαίνει ότι οι Μαρξιστές στέκονται κριτικοί προς όλες τις μορφές ελευθερίας. Ορισμένες μορφές ατομικής ελευθερίας ίσως είναι αναγκαίες για το κοινό όφελος υπό την προϋπόθεση ότι αυτές θεσπίζονται στη βάση της ισότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης (Taylor: 2007). Στην μαρξιστική ανάλυση η ισότητα των ευκαιριών κρίνεται αρκετά ανεπαρκής για να υποβοηθήσει την εργατική τάξη να ανταπεξέλθει στους κινδύνους της φτώχειας και της ανασφάλειας. Για το λόγο αυτό υποστηρίζουν την ισότητα του αποτελέσματος ως μακροπρόθεσμο στόχο.

5.3.2 Η Κριτική του Μαρξισμού στο Παραδοσιακό Κράτος Πρόνοιας

Η Μαρξιστική οπτική υποστηρίζει πως σε μια καπιταλιστική κοινωνία το κράτος δεν μπορεί να επιτύχει ριζοσπαστικές αλλαγές. Σε αντίθεση με τις υπόλοιπες ιδεολογίες, όπου βλέπουν το κράτος και την κοινωνική πολιτική σαν ένα μέσο επιδιόρθωσης των αρνητικών επιπτώσεων που επιφέρει ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής στο κοινωνικό σύνολο, οι Μαρξιστές υποστηρίζουν ότι η κυρίαρχη τάξη διαβρώνει το ρόλο του κράτους εις όφελος της. Επισημαίνεται η έντονα ταξική του φύση και ο ρόλος του στην κοινωνική αναπαραγωγή. Το αποτέλεσμα αυτό επιτυγχάνεται με ποικίλους τρόπους, επικρατέστεροι των οποίων είναι η διατήρηση των προνοιακών επιδομάτων σε χαμηλά επίπεδα, τα οποία τείνουν να διατηρούν αντίστοιχα και το εισόδημα, η διασφάλιση εφεδρικού εργατικού δυναμικού και επίσης ο σχεδιασμός του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας με βάση την προστασία και ενδυνάμωση της βιομηχανικής πειθάρχησης (Ginsburg 1979). Μέσω του κράτους πρόνοιας επιχειρείται κάλυψη και όσο το δυνατόν μεγαλύτερη αποσιώπηση των ταξικών αντιθέσεων που προκαλούνται από την άνιση κατανομή του παραγόμενου πλούτου. Για να επιτύχει το καπιταλιστικό κράτος τους παραπάνω στόχους, μπορεί πολλές φορές να εναντιωθεί και με το κεφάλαιο εις όφελος των εργαζομένων. Αυτή η λειτουργία του κρίθηκε από μελετητές ως αντιφατική της αποστολής του (βλ. Offe 1984).

Για το λόγο αυτό, νεότερες γενιές Μαρξιστών αναγνωρίζουν την σχετική αυτονομία του κράτους έναντι της άρχουσας τάξης (Quadagno 1988). Στην σύγχρονη μορφή της η Μαρξιστική παράδοση συνεχίζει να αναπτύσσει θέσεις για το κοινωνικό κράτος με ενδεικτικότερη αυτή του I. Gough (1979). Η μελέτη συνοψίζεται στη θέση ότι το κοινωνικό κράτος υποδηλώνει την κρατική παρέμβαση στη διαδικασία αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης και συντήρησης του πληθυσμού που δεν εργάζεται. Σε ένα ευρύτερο πλαίσιο δύναται να διεξαχθεί συσχέτιση αυτών των δραστηριοτήτων με τις λειτουργίες διασφάλισης της συσσώρευσης και νομιμοποίησης (O' Connor 1973).

Κατ' αυτόν τον τρόπο το σύνολο των Μαρξιστικών προσεγγίσεων βρίσκεται σύμφωνο με την θέση ότι το καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής δεν είναι ικανό να επιτύχει την κοινωνική ισότητα, άλλωστε δεν αποτελεί σημείο επιδίωξης του. Αντίθετα μέσα από την λογική υποτυπώδους ανοδιανομής επιχειρείται η νομιμοποίηση και η θωράκιση του καπιταλιστικού συστήματος. Το φαινόμενο του

προνοιακού καπιταλισμού μπορεί να ειπωθεί από τους Μαρξιστές, όπως ειπώθηκε, ως μια αντίφαση. Από την μια επεκτείνει, αλλά και περιορίζει τα συμφέροντα της εργατικής τάξης, από την άλλη προστατεύει αλλά και υπονομεύει την επιβίωση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Με άλλα λόγια ενώ προχωρά στην παροχή των κοινωνικών δικαιωμάτων, την ίδια στιγμή εμπερικλείει και περιορίζει τη δράση της εργατικής τάξης στο εσωτερικό του υπάρχοντος συστήματος. Επίσης ενώ θωρακίζει την ισχύ και τη νομιμοποίηση του, επιβαρύνεται οικονομικά παραχωρώντας ως αντίτιμο τις απαιτούμενες κοινωνικές δαπάνες για την επίτευξη κοινωνικού ελέγχου.

5.3.3 Το Πολιτικό Πρόγραμμα του Μαρξισμού για το Κοινωνικό Κράτος

Η συζήτηση σχετικά με το ρόλο της κοινωνικής πολιτικής σε μια κομμουνιστική κοινωνία συνυφαίνεται στενά με τον ίδιο το ρόλο της κρατικής υπόστασης και του πολιτικού σχεδίου για την υλοποίησή της. Όπως αναφέρθηκε το έργο του Μαρξ χωρίζεται σε δύο επίπεδα. Πρωταρχικά θεμελιώνεται σε μια εκτεταμένη κριτική επάνω στις αρνητικές επιπτώσεις που γεννά το καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής. Μονάχα δευτερευόντως ο Μαρξ αναφέρεται σε ένα οργανωμένο σύστημα μετάβασης στο σοσιαλισμό και τον κομμουνισμό, κατόπιν της αποδόμησης της καπιταλιστικής κοινωνίας.

Το χωροχρονικό πλαίσιο των Μαρξικών στοχασμών δεν επέτρεπε την εκτεταμένη διατύπωση επιχειρημάτων για την εξέταση της προνοιακής σφαίρας ως αυτόνομου πεδίου. Τέτοιες απόπειρες εμβάθυνσης παρατηρούνται από τους Μαρξιστές κατά την μεταπολεμική περίοδο και σε σχετική καθυστέρηση συγκριτικά με την ανθηρή εποχή του προνοιακού καπιταλισμού. Κατά κοινή ομολογία η Μαρξιστική παράδοση υπήρξε ιδιαίτερα επιφυλακτική και στην αρχή σχετικά αδρανής μπροστά στην ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας. Η διακοπή αυτών των επιφυλάξεων γίνεται ορατή προς τα τέλη της δεκαετίας του '60, όταν και άρχισε η διατύπωση των σύγχρονων μαρξιστικών ερμηνειών σχετικά με το ρόλο και τις λειτουργίες του κράτους στην προνοιακή σφαίρα.

Επιχειρώντας έναν σχετικό βαθμό γενίκευσης των Νέο-μαρξιστικών αναλύσεων, αυτές φαίνεται να επικεντρώνονται σε επτά βασικά σημεία σχετικά με την αρμόζουσα υπόσταση της σοσιαλιστικής κοινωνίας, τα οποία σύμφωνα με τους George and Wilding (1994: 124-8) είναι τα εξής: Πρώτο και κυριότερο σημείο είναι η καθολική συμφωνία μεταξύ των Μαρξιστών ότι η σοσιαλιστική κοινωνία θα πρέπει

να είναι δημοκρατική. Ένα κοινό σχόλιο σε αυτό το διάλογο είναι ότι ο σοσιαλισμός οφείλει να είναι δημοκρατικός, σε διαφορετική περίπτωση δεν θα έχει υλοποιηθεί πλήρως. Η θέση αυτή διατυπώνει σαφή υπονοούμενα για την δυσλειτουργική μορφή υλοποίησης του Σοσιαλισμού στις χώρες της Σοβιετικής Ένωσης, ο οποίος επικρίθηκε έντονα για ελλείμματα δημοκρατικότητας. Δεύτερον, μια σοσιαλιστική κοινωνία θα πρέπει να είναι εκβιομηχανισμένη με έμφαση στην οικονομική ανάπτυξη και σεβασμό στο περιβάλλον. Το σημείο αυτό βρίσκει υποστήριξη και σε άλλες ιδεολογικές κατηγορίες, όπως οι οικολόγοι. Τρίτο, πολλοί λίγοι πλέον Μαρξιστές επιμένουν στην κλασική Μαρξιστική αντίληψη ότι με τη μετάβαση στην κομμουνιστική κοινωνία η ελεύθερη αγορά θα εξαλειφθεί και όλες οι ανθρώπινες ανάγκες θα καλύπτονται από το κράτος. Τέταρτο, οι Μαρξιστές θεωρούν την κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής και διανομής αγαθών σαν μια απολύτως απαραίτητη συνθήκη για πολλούς λόγους: η επίτευξη αυτού του στόχου δύναται να μειώσει τη συγκέντρωση του πλούτου στα χέρια λίγων, να διευκολύνει την συνεργασία και τον καλύτερο σχεδιασμό των εθνικών προτεραιοτήτων, να μειώσει την ανθρώπινη εξαθλίωση στην εργασία και επίσης να ευνοήσει ένα καλύτερο σύστημα εργασιακών σχέσεων που θα οδηγήσει σε μεγαλύτερα επίπεδα παραγωγικότητας.

Πέμπτο, η μείωση των ανισοτήτων στην κατανομή του πλούτου και του εισοδήματος θα ακολουθηθεί από τον εκτοπισμό των μεγάλης κλίμακας ιδιωτικών επιχειρήσεων. Οι μισθολογικές διαφορές θα πρέπει να προσδιοριστούν στο μικρότερο δυνατό βαθμό και οι αμοιβές των ανώτερων διευθυντικών στελεχών θα πρέπει να υποβάλλονται υπό δημόσιο έλεγχο. Ο σκοπός αυτών των μέτρων δεν είναι η επίτευξη της απόλυτης ισότητας, αλλά η προσπάθεια για την επίτευξη μιας σχετικής ισότητας (Miliband 1991). Οι πολιτικές ισότητας θα πρέπει να επεκταθούν και στην αγορά εργασίας συμπεριλαμβάνοντας νέες παραμέτρους, όπως αυτές του φύλου, της φυλής, της θρησκείας και άλλων μορφών επιμέρους ομάδων.

Το έκτο στοιχείο στο οποίο επικεντρώνονται οι αναλύσεις για την ιδανική σοσιαλιστική κοινωνία είναι η κάλυψη των βασικών ανθρώπινων αναγκών. Οι θεμελιώδεις ανάγκες του ανθρώπου δεν συμπεριλαμβάνουν μονάχα την ανάγκη διατροφής, ένδυσης και στέγασης. Εξίσου συμπεριλαμβάνονται οι ανάγκες για εκπαίδευση, υγειονομική περίθαλψη, διασφαλισμένη δωρεάν μετακίνηση από και προς το χώρο εργασίας και εξασφάλιση επαρκών διαστημάτων αναψυχής και

ελεύθερου χρόνου. Δευτερευόντως συμπεριλαμβάνεται η ανάγκη πρόσληψης συνθετότερων πολιτισμικών στοιχείων, αλλά και αντίστοιχων υπηρεσιών.

Τελευταίο σημείο αναφοράς των Νεομαρξιστικών θέσεων για το κοινωνικό κράτος αφορά την σχέση ανάμεσα στο κράτος και τις ποικίλες τάξεις και ομάδες της κοινωνίας. Αναγνωρίζεται πλέον από τους μαρξιστές πως η κρατική υπόσταση προβλέπεται να διαδραματίσει ρόλο για μεγάλο ακόμη διάστημα, αλλά η φύση και οι λειτουργίες της θα πρέπει να διαφοροποιηθούν. Θα πρέπει να υπάρξει στελέχωση και υποστήριξη από ανθρώπους που διαπνέονται από τα σοσιαλιστικά οράματα, προκειμένου να προστατέψουν και να προάγουν τις σοσιαλιστικές πολιτικές και τα σοσιαλιστικά ιδεώδη, αντιστοίχως με τον τρόπο που το καπιταλιστικό κράτος προήγαγε τον καπιταλισμό. Με άλλα λόγια το κράτος δεν πρέπει έχει την δυνατότητα να ενεργεί με δικτατορικούς τρόπους και καμία από τις διάφορες ομάδες ή τις αντιπροσωπεΐες τους στην κοινωνία δεν πρέπει να έχει την δυνατότητα ματαίωσης του γενικού συμφέροντος. Υπό αυτή την έννοια επανέρχεται η αρχική διατύπωση ότι ο Σοσιαλισμός θα πρέπει να είναι δημοκρατικός και συμμετοχικός.

Συνοψίζοντας οι θέσεις των Νεομαρξιστών για τον ρόλο της κοινωνικής πολιτικής παρέχουν έναν περιορισμένο, πλην υπαρκτό, βαθμό συνάφειας με αυτές που θα περιγραφούν στο πολιτικό πρόγραμμα της σοσιαλδημοκρατίας: διατυπώνονται προτάσεις για κοινωνική πολιτική καθολικού, αναδιανεμητικού και, στο βαθμό του εφικτού, προληπτικού τύπου. Οι Μαρξιστές ωστόσο, εμφανίζουν σαφώς μικρότερη ανοχή στην παροχή ιδιωτικών δομών πρόνοιας και μάχονται για τον πλήρη εκτοπισμό τους. Το καταληκτικό σημείο των θέσεων του σύγχρονου Μαρξισμού για την σοσιαλιστική κοινωνία φανερώνει μεταβολή από τις δογματικές θέσεις του κλασικού μαρξισμού. Εν ολίγοις διαφαίνεται μια τάση ρεαλιστικότερης υλοποίησης των πολιτικών τους θέσεων σε απόκλιση από την ουτοπική βάση του κλασικού μαρξισμού.

5.4 Οι Θέσεις της Σοσιαλδημοκρατίας για την Κοινωνική Πολιτική

5.4.1 Σοσιαλδημοκρατία

Η ουσιαστική πρόσληψη της σοσιαλδημοκρατικής εννοιολόγησης επικεντρώνεται κυρίως στην ήπια μεταρρυθμιστική κοινοβουλευτική μετάβαση από τον καπιταλισμό στον σοσιαλισμό, διαφοροποιούμενη κατ' αυτόν τον τρόπο από τον «επαναστατικό δρόμο του σοσιαλισμού». Αναφέρεται ως επί το πλείστον στον «εξανθρωπισμό» του καπιταλισμού και ταυτίζεται, όσο καμία άλλη ιδεολογία, με τα θεμελιακά χαρακτηριστικά του φιλελεύθερου μεταπολεμικού κράτους πρόνοιας. Αν θα μπορούσε επομένως μια ιδεολογία να χαρακτηριστεί ως η ιδεολογία του κράτους πρόνοιας, αυτή θα ήταν η ιδεολογία της σοσιαλδημοκρατίας. Το σημείο αυτό καθίσταται ως μια δυσχερής διάκριση μεταξύ σοσιαλδημοκρατίας και κοινωνικού φιλελευθερισμού (Fitzpatrick 2001: 128). Η θέση ενδυναμώνεται από το γεγονός ότι η σοσιαλδημοκρατική ιδεολογία παρουσιάζει σημαντικό βαθμό ανοχής στην ύπαρξη της ελεύθερης αγοράς, επιχειρώντας μια δύσβατη σύζευξη μεταξύ οικονομίας της αγοράς και κρατικής οικονομίας (Esping – Andersen 1985). Θα μπορούσε επομένως να ειπωθεί ότι η ουσιαστικότερη διαφορά μεταξύ σοσιαλδημοκρατίας και κοινωνικού φιλελευθερισμού εντοπίζεται κυρίως στις απώτερες επιδιώξεις των δύο ιδεολογικών υποδιαιρέσεων και όχι τόσο στο περιεχόμενο αυτών.

Κατά τον Andrew Heywood (2007: 260) η σοσιαλδημοκρατική ιδεολογία παρουσιάζει τα εξής πέντε χαρακτηριστικά: πρώτον, υποστηρίζει τις φιλελεύθερες δημοκρατικές αρχές και την μεταρρυθμιστική πολιτική μετάβαση, δεύτερον ο καπιταλισμός αποτελεί το μοναδικό αξιόπιστο μέσο παραγωγής του πλούτου, αν και τρίτον είναι ηθικά ελαττωματικός στη διανομή του, τέταρτον το γεγονός αυτό μπορεί να επιδιορθωθεί μονάχα μέσω της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία και πέμπτο το έθνος κράτος αποτελεί το καταλληλότερο ρυθμιστικό μέσο της οικονομίας.

Επί της ουσίας η σοσιαλδημοκρατία υπαινίσσεται τη διαμεσολάβηση του κράτους για την διαμόρφωση ελάχιστων εγγυήσεων στην προνοιακή σφαίρα με την υλοποίηση συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας, αποσκοπώντας στην πρόληψη και την ελάττωση των κοινωνικών κινδύνων (Kammler 1983). Θέση η οποία ανέκυψε με την διαπίστωση των προβληματικών καταστάσεων που γεννούσε ο διογκωμένος διαχωρισμός των οικονομικοκοινωνικών συμφερόντων των αστών από τα ανταρχικά καθεστώτα.

Εμβαθύνοντας στις θέσεις της σοσιαλδημοκρατίας για την προνοιακή σφαίρα, κατά τον Crosland (1956), εντοπίζονται τέσσερα βασικά σημεία, τα οποία η σοσιαλδημοκρατική ιδεολογία υποστηρίζει: πρώτον, αντιτίθεται στην παραγόμενη καπιταλιστική ανισότητα. Δεύτερον, επικεντρώνεται στις έννοιες της κοινωνικής δικαιοσύνης και ευημερίας, με την καθολική εκπλήρωση των πρωταρχικών ανθρώπινων αναγκών, αλλά και τις ιδιαίτερες ανάγκες των ασθενέστερων και μειονεκτικών ομάδων. Τρίτο, αντιτίθεται σε μια ταξικά διαρθρωμένη κοινωνία και στην ταξική εκμετάλλευση των μη κατόχων μέσων παραγωγής από τους κατόχους. Τέταρτο, προτιμάται η έννοια της αλληλεγγύης αντί του ανταγωνισμού ως μορφή κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης.

5.4.2 Η Κριτική της Σοσιαλδημοκρατίας στο Παραδοσιακό Κράτος Πρόνοιας

Όπως αναφέρθηκε, η Σοσιαλδημοκρατική ιδεολογία «θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η ιδεολογία του κράτους πρόνοιας», το γεγονός αυτό καθιστά δυσδιάκριτη την κριτική της επάνω στη φύση και τις δομές του προνοιακού καπιταλισμού. Για τους σοσιαλδημοκράτες ο κρατικός έλεγχος των κοινωνικών ζητημάτων συνεπάγεται έναν εφικτό δρόμο μετάβασης στη σοσιαλιστική κοινωνία με ειρηνικές μεθόδους. Έτσι οι δημοκρατικοί σοσιαλιστές αποδέχονται ότι η παροχή προνοιακών υπηρεσιών εμπεριέχει θετικές επιπτώσεις στο κοινωνικό σύνολο.

Οι Σοσιαλδημοκράτες τείνουν να βλέπουν το κράτος πρόνοιας ως ένα μηχανισμό μείωσης των κοινωνικών ανισοτήτων και παροχής μιας αίσθησης δια-ταξικής αλληλεγγύης. Το κράτος πρόνοιας κατέχει σημαντικό ρόλο στην κοινωνία διότι η οικονομική ανασφάλεια και η έλλειψη πολιτικής κουλτούρας είναι καθοριστικά αρνητικοί παράγοντες για την πλήρη συμμετοχή των πολιτών σε ένα σοσιαλδημοκρατικό κράτος, καθώς επίσης και για το λόγο ότι η αγορά δεν είναι σε θέση να διαχύσει τα απαιτούμενα πρότυπα της κοινωνικής αλληλεγγύης (Taylor 2007: 59).

Γίνεται επομένως αντιληπτό ότι η σοσιαλδημοκρατική αντίληψη της κοινωνικής πολιτικής υπεραμύνεται των δομών του κράτους πρόνοιας. Στη βιβλιογραφία τα επιχειρήματα υπεράσπισης της «χρυσής τριακονταετίας» του προνοιακού καπιταλισμού θα μπορούσαν να συνομειστούν στις θέσεις που διατυπώνουν οι George and Wilding (1994: 80-3): Ο πρώτος και κυριότερος λόγος υποστήριξης των κρατικών κοινωνικών παροχών είναι ο περιορισμός των κοινωνικών

κινδύνων και η κάλυψη των κοινωνικών αναγκών. Η λογική αυτή σημειώνεται ότι δεν αποσκοπεί στην επίτευξη της κοινωνικής ισότητας, αλλά στην ανακούφιση των κοινωνικών δεινών που παράγονται από το κεφαλαιοκρατικό σύστημα. Εκτεταμένες μελέτες στο πεδίο της φτώχειας¹⁷ και του κοινωνικού αποκλεισμού έχουν αποδείξει ότι τα επίπεδα φτώχειας θα ήταν πολύ υψηλότερα δίχως την παρέμβαση των προνοιακών υπηρεσιών.

Δεύτερον οι Δημοκρατικοί Σοσιαλιστές, υποστηρίζουν ότι οι κοινωνικές υπηρεσίες μπορούν να ειπωθούν ως ευκαιρία οικονομικής ανάπτυξης και επένδυσης εις όφελος της εθνικής οικονομικής ευημερίας. Το πλέον προβεβλημένο παράδειγμα αυτού του επιχειρήματος είναι η εκπαιδευτική πολιτική, μέσω της οποίας διεξάγονται διευρυμένες επενδύσεις επάνω στο ανθρώπινο κεφάλαιο. Με αυτόν τον τρόπο προκύπτει ποιοτική βελτίωση στην κατάρτιση του εργατικού δυναμικού και αυξάνονται οι ρυθμοί παραγωγικότητας και οικονομικής ανάπτυξης της κοινωνίας. Η θέση αυτή ταιριάζει απόλυτα στην Κεϋνσιανή θεώρηση για την ανάπτυξη μέσω της κρατικής παρέμβασης.

Ένα ακόμη επιχείρημα υποστήριξης των κοινωνικών υπηρεσιών, ιδίως με την καθολική τους μορφή, αποτελεί η ικανότητα τους για προαγωγή του αλτρουισμού και της κοινωνικής ενσωμάτωσης. Τέτοιου είδους καθολικές υπηρεσίες προάγουν την κοινωνική ένταξη διότι παρέχονται ανεξαρτήτως διακρίσεων στο σύνολο της κοινωνίας και παρέχουν τις θεσμικές δυνατότητες στους πολίτες να επιδείξουν την αλτρουιστική υποστήριξη τους ο ένας προς τον άλλο.

Τέταρτο επιχείρημα είναι η παροχή ασφάλειας για τις κοινωνικές ατυχίες που μπορεί να προξηγηθούν σε μια κοινωνία. Για παράδειγμα κατά τον R. Titmuss (1968) είναι δίκαιο αυτοί που εξακοντίζονται στους θύλακες της ανεργίας να αποζημιώνονται, καθώς επωμίζονται τις δυσμενείς επιπτώσεις των ενεργειών και των αποφάσεων κάποιων άλλων. Τέλος, πολλοί από τους Δημοκρατικούς Σοσιαλιστές πιστεύουν ότι το προνοιακό κράτος μπορεί εξίσου να μειώσει τόσο τις κάθετες, όσο και τις οριζόντιες ανισότητες. Η εφαρμογή αυτής της πεποίθησης στις μισθολογικές κλίμακες υποστηρίζει πως μέσω της παροχής κοινωνικών υπηρεσιών δύνανται να μειωθούν οι διαφορές στις συνθήκες διαβίωσης μεταξύ υγιών και ασθενών, εργαζόμενων και ανέργων, νέων και ηλικιωμένων και άλλων παρόμοιων οριζόντιου χαρακτήρα ανισοτήτων.

¹⁷ Βλ. την δημοφιλή μελέτη του Peter Townsend (1979)

Συνοπτικά αυτά είναι τα κυριότερα επιχειρήματα στα οποία βασίζεται η σοσιαλδημοκρατική αντίληψη για την υποστήριξη της κρατικής παρέμβασης και για την παράλληλη αντίθεση της στην θέση ότι η ελεύθερη αγορά μπορεί να ικανοποιήσει τις ανάγκες όλων των κοινωνικών ομάδων. Κατά τους σοσιαλδημοκράτες, για την επίτευξη όλων αυτών των διακυβευμάτων, οι κοινωνικές υπηρεσίες οφείλουν να διαθέτουν πρωτίστως καθολικό χαρακτήρα, με ελεύθερη πρόσβαση προς όλους τους πολίτες και δευτερευόντως μέσω ελέγχου των εισοδηματικών πόρων (means-tested basis).

5.4.3 Το Πολιτικό Πρόγραμμα της Σοσιαλδημοκρατίας για το Κοινωνικό Κράτος

Το χαρακτηριστικότερο στοιχείο της σοσιαλδημοκρατικής προσέγγισης, όπως ήδη διατυπώθηκε, είναι η έμφαση στις έννοιες της προόδου και της δημοκρατίας. Το πλέγμα αυτό αποτελεί το κυριότερο σημείο διαφοροποίησης της από τα υπόλοιπα ρεύματα του σοσιαλισμού. Έτσι η αντίληψη ότι ο προνοιακός καπιταλισμός είναι ένα μεταβατικό στάδιο προς τον Σοσιαλισμό υποδηλώνει ότι οι Δημοκρατικοί Σοσιαλιστές διαφοροποιούνται από τις λοιπές σοσιαλιστικές υποδιαιρέσεις. Η επισήμανση αυτή συνοδεύεται από την γενική αποδοχή τους για το σημαντικό ρόλο της οικονομίας της αγοράς, η οποία όμως πρέπει να τίθεται σε περιορισμένο πλαίσιο και οι ατέλειες της να ρυθμίζονται από τον κρατικό μηχανισμό.

Με το πέρασμα των δεκαετιών έχουν εδραιωθεί τρία εναλλακτικά μοντέλα σοσιαλισμού (George and Wilding 1994: 91-3) στα οποία διατυπώνονται θέσεις για το ρόλο της οικονομίας σε μια σοσιαλιστική κοινωνία: το πρώτο είναι το μοντέλο του γραφειοκρατικού συγκεντρωτισμού, το δεύτερο είναι το μοντέλο της σοσιαλιστικής δημοκρατίας και το τρίτο το μοντέλο του σοσιαλισμού της αγοράς. Το μοντέλο του γραφειοκρατικού συγκεντρωτισμού έχει επικρατήσει ως θέση στην πλειοψηφία των κομμάτων της αριστεράς. Πηγάζει από τις μελέτες των πρώτων Φαβιανών, οι οποίοι διατύπωσαν την άποψη ότι οι διαδικασίες της παραγωγής και της διανομής πρέπει να προέρχονται από την κυβέρνηση. Η οικονομία θα πρέπει να σχεδιάζεται σε κεντρικό επίπεδο. Το πρώτο μέρος του προγράμματος αναφέρεται στην εξάλειψη της εκμετάλλευσης και την μείωση της ανισότητας, ενώ το δεύτερο μέρος θα απομάκρυνε τις δυσμενείς συνέπειες που προκαλούνται από την άναρχη καπιταλιστική ανάπτυξη. Αυτός ο πρώτος τύπος σοσιαλδημοκρατίας έδωσε το έναυσμα για την υλοποίηση πλήθους κρατικών λειτουργιών με κεντρικό σχεδιασμό σε πολλές χώρες.

Ο δεύτερος τύπος είναι ο τύπος του Δημοκρατικού Σοσιαλισμού. Σε μεγάλο βαθμό διαπνέεται από τις μελέτες του Crosland, των οποίων βασική διαπίστωση ήταν πως το δημόσιο μονοπώλιο των εθνικοποιήσεων, παρά τα αξιοσημείωτα επιτεύγματα του, δεν αποδείχθηκε πανάκεια όπως αναμενόταν. Η μικτή οικονομία αποτέλεσε μια αποτελεσματική οικονομική βάση για τις κυβερνήσεις της αριστεράς, προκειμένου να εισαχθούν ευρύτερα μέτρα εξίσωσης των κοινωνικών προοπτικών, το οποία θα αποτελούσαν την σφραγίδα της σοσιαλιστικής κοινωνίας. Παρ' όλα αυτά το συμπέρασμα του Crosland ήταν ότι περαιτέρω επέκταση της πολιτικής κρατικοποιήσεων των κεντροαριστερών κυβερνήσεων δεν ήταν αναγκαίες. Η κατάληξη αυτή υιοθετήθηκε από τους Δημοκρατικούς Σοσιαλιστές. Η ουσία του επιχειρήματος αυτού του τύπου βλέπει τον σοσιαλισμό υπό τη μορφή ενός ευρέως ανεπτυγμένου φιλελεύθερου προνοιακού κράτους με λίγες προσθήκες φορολογικών προγραμμάτων για τη μείωση των εισοδηματικών και περιουσιακών ανισοτήτων. Η βασική του επιδίωξη αποσκοπεί στον εξανθρωπισμό και όχι στην εξάλειψη του καπιταλιστικού συστήματος παραγωγής.

Ο τελευταίος τύπος είναι αυτός του σοσιαλισμού της αγοράς. Ο τύπος αυτός έχει καταστεί αρκετά δημοφιλής στην σύγχρονη εποχή. Πρόκειται για προσπάθεια ανεύρεσης μιας μέσης οδού μεταξύ των δύο προηγούμενων τύπων (γραφειοκρατικού συγκεντρωτισμού και σοσιαλδημοκρατίας). Βασική του θέση είναι ότι τα οικονομικά συστήματα του δημοκρατικού σοσιαλισμού είναι από τη φύση τους πλουραλιστικά: ορισμένες επιχειρήσεις μπορεί να ανήκουν στο κράτος με την σύμπραξη του ιδιωτικού τομέα, αλλά και των κοινωνικών φορέων.

Η προσέγγιση του Σοσιαλισμού της αγοράς έχει δεχθεί εκτεταμένη κριτική τόσο από την Μαρξιστική προσέγγιση, όσο και από την προσέγγιση της Νέας Δεξιάς. Πολλοί Μαρξιστές αντιτίθενται στον σοσιαλισμό της αγοράς για δύο κυρίως λόγους: πρώτον θεωρείται από την σκοπιά τους ότι είναι ένα δυσεφάρμοστο σχήμα, το οποίο δεν διαθέτει πραγματικές πιθανότητες υλοποίησης, πόσο μάλλον προς την κατεύθυνση πραγματικής εξάλειψης των ανισοτήτων. Δεύτερον υπογραμμίζεται ότι το μοντέλο αυτό επιχειρεί να διαβρώσει ένα θεμελιώδες σοσιαλιστικό ιδεώδες, αυτό του μονοπωλίου της κρατικής ιδιοκτησίας. Σε κάθε περίπτωση βλέπουν αυτές τις μορφές οικονομικής οργάνωσης, ως κατά βάση καπιταλιστικές. Η Νέα Δεξιά από την άλλη στέκεται κι αυτή κριτικά διακείμενη προς τον σοσιαλισμό της αγοράς. Για τους μελετητές της Νέας Δεξιάς η αγορά αποτελεί ένα οργανικό κομμάτι του καπιταλιστικού συστήματος, το οποίο λειτουργεί εύρυθμα μονάχα όταν είναι

απελευθερωμένο από την ρυθμιστική παρέμβαση του κράτους. Έτσι το εγχείρημα ανάμιξης της οικονομίας της αγοράς με τον σοσιαλισμό, το οποίο βασίζεται στην αντίληψη της κρατικής παρέμβασης στην αγορά, καταλήγει ως ένα αντιφατικό εγχείρημα.

5.5 Συμπεράσματα

Αντικείμενο του κεφαλαίου πέντε αποτέλεσε η εξέταση του αναλυτικού περιεχομένου της Σοσιαλιστικής ιδεολογίας και κυρίως, σε επίπεδο εμβάθυνσης, οι θέσεις της τελευταίας για την κοινωνική πολιτική. Αρχική επισήμανση είναι το γεγονός ότι, σε αντίθεση με την ιδεολογία της Νέας Δεξιάς η οποία στο εσωτερικό της εμφανίζει συγκλίνουσες τάσεις ανάμεσα σε Νεοφιλελευθερισμό και Νεοσυντηρητισμό, η ιδεολογία του Σοσιαλισμού παρουσιάζει δύο διακριτές υποκατηγορίες: τον Μαρξισμό και την Σοσιαλδημοκρατία. Η διαφοροποίηση αυτή είχε ως αποτέλεσμα την αυτόνομη εξέταση των θέσεων των δύο κατηγοριών για την κοινωνική πολιτική.

Γενικεύοντας, σε αντίθεση με την ιδεολογία της Νέας Δεξιάς, η Σοσιαλιστική ιδεολογία προτείνει μια κοινωνική πολιτική διευρυμένου χαρακτήρα με έμφαση στην ενεργοποίηση του κράτους για την υλοποίηση της, ως απόρροια των κοινωνικών δικαιωμάτων. Παρουσιάζεται δηλαδή μια κοινωνική πολιτική με στόχο την κατά το δυνατόν ευρύτερη αναδιανομή των πόρων και την καθολικότητα πρόσβασης στις υπηρεσίες. Το γεγονός αυτό σημαίνει ότι η κοινωνική πολιτική κατά την Σοσιαλιστική ιδεολογία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, όχι μόνο στην καταπολέμηση της φτώχειας, αλλά και στην δημιουργία κοινωνικής συνοχής. Η στάση των δύο εξεταζόμενων κατηγοριών της Σοσιαλιστικής ιδεολογίας προς τον ρόλο της ελεύθερης αγοράς στην παροχή προνοιακών υπηρεσιών εμπεριέχει διαβαθμίσεις. Από την μια πλευρά η Σοσιαλδημοκρατική προσέγγιση αποδέχεται την δραστηριοποίηση της ελεύθερης αγοράς, υπό τον αυστηρό ρυθμιστικό έλεγχο του κράτους. Από την άλλη πλευρά η Μαρξιστική προσέγγιση υποστηρίζει τον αμιγώς δημόσιο χαρακτήρα της κοινωνικής πολιτικής.

Όπως θα επιχειρηθεί να αναδειχθεί στα τελικά συμπεράσματα που ακολουθούν, από την εξέταση των δύο κυριότερων παραδειγμάτων της διαπλοκής πολιτικής ιδεολογίας και κοινωνικής πολιτικής, προκύπτει ότι η πολιτική ιδεολογία διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην διαμόρφωση του συνόλου των διαστάσεων της κοινωνικής πολιτικής. Η κοινωνική πολιτική διαφοροποιείται και μεταβάλλεται από το πυρηνικό περιεχόμενο κάθε πολιτικής ιδεολογίας με αποτέλεσμα να παρουσιάζει κρίσιμη εξάρτηση από την τελευταία.

Συμπεράσματα Πρώτου και Δεύτερου Μέρους

Στις σελίδες που προηγήθηκαν επιχειρήθηκε η μελέτη των επιδράσεων της πολιτικής ιδεολογίας επάνω στο διεπιστημονικό αντικείμενο της κοινωνικής πολιτικής. Κυρίως υπήρξε απόπειρα απόδειξης των επιδράσεων και αποτύπωσης των εκφάνσεων της πολιτικής ιδεολογίας στην κοινωνική πολιτική. Βασικές διαπιστώσεις που κρίνεται ότι πρέπει να συγκρατηθούν από την επεξεργασία των δύο κεντρικών εννοιών είναι οι εξής: Η ιδεολογία λειτουργεί κατά βάση ως ένα συστηματοποιημένο εγχείρημα κατανόησης και ερμηνείας της κοινωνικής πραγματικότητας. Η προσθήκη του πολιτικού στοιχείου στην έννοια της ιδεολογίας ωθεί στην συγκρότηση της έννοιας της πολιτικής ιδεολογίας. Ο χαρακτήρας της ιδεολογίας και της πολιτικής ιδεολογίας είναι εξολοκλήρου δυναμικός. Το ίδιο ισχύει και για την εξέταση των επιμέρους ερμηνειών τους. Η σύγκρουση των ερμηνευτικών προσεγγίσεων και η προσπάθεια επικράτησης της μιας έναντι της άλλης φανερώνουν τις εγγενείς πολιτικές επιδιώξεις που εμπεριέχονται στην κατασκευή και την ανάπτυξη των πολιτικών ιδεών.

Η έννοια της κοινωνικής πολιτικής θεωρείται εξίσου δυναμική και με δυσκολίες στον ακριβή προσδιορισμό της. Αναζητά την ισορροπία της ανάμεσα στις ακαδημαϊκές και πολιτικές ιδιότητες της. Τα κυριότερα συστατικά του μίγματος της βρίσκονται υπό διαρκή διερεύνηση και μεταβολή, όπως και η τυποποίηση των κυριότερων τομέων που νομιμοποιείται να παρέμβει. Η σύγχυση θίγει επίσης και την αποστολή της. Αναγορεύεται σε μέσο αναδιανομής με πρότυπο έναν δικαιότερο κόσμο ή κατηγορείται ως όπλο χειραγώγησης για την διατήρηση ενός κόσμου με ανισότητες. Ο δυναμικός και διάχυτος χαρακτήρας της ευθύνεται για τις αντιφάσεις, τους αποπροσανατολισμούς και τα δυσδιάκριτα όρια της. Ο τιθέμενος πήχυς της για την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων και την καταπολέμηση της κοινωνικής ανισότητας εμφανίζει κρίσιμη εξάρτηση από την ιδεολογία που την εφαρμόζει.

Οι έννοιες της πολιτικής ιδεολογίας και της κοινωνικής πολιτικής παρατηρήθηκε ότι παρουσιάζουν σημεία αλληλεξάρτησης και αλληλεπίδρασης. Οι σκοποί και οι στόχοι της κοινωνικής πολιτικής καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από την πολιτική ιδεολογία. Η πολιτική ιδεολογία κατασκευάζει, ομαδοποιεί και παράγει συνεκτικά κανονιστικά πρότυπα ιδεών με σκοπό την καθοδήγηση της πολιτικής δράσης. Η κοινωνική πολιτική διαπνέεται από κανόνες, αξίες και αρχές ιδεολογικά φορτισμένες. Η πολιτική ιδεολογία επομένως τροφοδοτεί το κανονιστικό πλαίσιο της

κοινωνικής πολιτικής καθορίζοντας και το αντίστοιχο περιβάλλον στους άξονες χάραξης πολιτικής.

Στο βαθμό που επιτεύχθηκε από το σύνολο του κειμένου και ιδίως από την εξέταση των δύο κυριότερων παραδειγμάτων του δεύτερου μέρους, αποδεικνύεται ότι η πολιτική ιδεολογία αποτελεί μια εξαιρετικά κρίσιμη παράμετρο για τον καθορισμό του χαρακτήρα, της φύσης, του εύρους, του βάθους και κυρίως των σκοπών και των στόχων της κοινωνικής πολιτικής. Το αναλυτικό περιεχόμενο της πολιτικής ιδεολογίας δύναται να μεταβάλει άρδην το πλαίσιο άσκησης κοινωνικής πολιτικής. Η πολιτική ιδεολογία μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνη για τις μεταμορφώσεις της κοινωνικής πολιτικής. Να την καταστήσει σε ζωτικό παράγοντα κοινωνικής αλλαγής ή να την καταδικάσει σε κατασταλτικό εργαλείο κοινωνικού ελέγχου. Η πολιτική ιδεολογία επιδρά και διαμορφώνει το σύνολο των πτυχών της κοινωνικής πολιτικής από το αφηρητικό αφαιρετικό της επίπεδο έως και τα τελευταία στάδια υλοποίησης της. Ως εκ τούτου η πολιτική ιδεολογία αποτελεί έναν «μηχανισμό διάθλασης» της κοινωνικής πολιτικής. Στο υποθετικό σενάριο που η κοινωνική πολιτική θα μπορούσε να θεωρηθεί ως αμετάβλητο, αντικειμενικό, συμπαγές, πλέγμα χαρακτηριστικών, θα διαφαίνονταν οι διαθλάσεις και οι μετατοπίσεις που επιτελούνται από τις διαφοροποιημένες επιδράσεις του παράγοντα της πολιτικής ιδεολογίας. Η πολιτική ιδεολογία επομένως είναι ένα πρίσμα μέσα από το οποίο ο χαρακτήρας της κοινωνικής πολιτικής μεταβάλλεται καθοριστικά. Η οπτική του πρίσματος αυτού είναι που εμποτίζει ή αφυδατώνει το περιεχόμενο της τελευταίας.

Επομένως το περιεχόμενο και η ποιότητα της κοινωνικής πολιτικής διαφοροποιούνται αναλόγως του επιθετικού προσδιορισμού που επιδέχεται ο όρος ιδεολογία. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας εξετάστηκαν δύο κυρίαρχες εκδοχές του αποτελέσματος της αλληλεπίδρασης πολιτικής ιδεολογίας και κοινωνικής πολιτικής. Πρώτον ο πόλος της Νέας Δεξιάς μέσα από μια απρόσμενη διασταύρωση των νέων εκδοχών φιλελευθερισμού και συντηρητισμού. Δεύτερον ο σοσιαλιστικός πόλος με τις δύο επικρατούσες τάσεις να μην βρίσκονται σε απόλυτη συμπόρευση. Οι επιδράσεις της εκάστοτε ιδεολογίας στην κοινωνική πολιτική είναι καθοριστικές για την ίδια την ύπαρξη της. Η παράμετρος της ιδεολογίας διαφοροποιεί εξολοκλήρου την υπόσταση της κοινωνικής πολιτικής.

Αφενός η ιδεολογία της Νέας Δεξιάς περιορίζει την κοινωνική πολιτική σε έναν περιθωριοποιημένο ρόλο με ισχνές δυνατότητες παρέμβασης. Στέκεται ευθέως αντίθετη με την μεταπολεμική τριακονταετή εδραίωση και ανάπτυξη του κράτους

πρόνοιας υποστηρίζοντας ότι αντίκειται στην ελευθερία της ανθρώπινης φύσης και ικανότητας, της οικονομικής και κοινωνικής λειτουργίας. Η στάση αυτή συνεπάγεται την απομάκρυνση του φιλελευθερισμού από τα κοινωνικά χαρακτηριστικά που προέταξε κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες.

Αντιθέτως αυτό που προτείνεται από τη Νέα Δεξιά αποτυπώνεται ανάμεσα σε προτάσεις μεταξύ της ολοκληρωτικής διάλυσης των κρατικών προνοιακών δομών ή της διασφάλισης ελαχιστοποιημένων, επιλεκτικά στοχευμένων, παρεμβάσεων. Θεμελιώδης άξονας υλοποίησης κοινωνικής πολιτικής για τη Νέα Δεξιά είναι η ελεύθερη αγορά. Μέσω αυτής διασφαλίζεται η ελευθερία επιλογής, η ποιότητα παροχής υπηρεσιών, η μείωση του κόστους των τιμών μέσω της υψηλής ανταγωνιστικότητας, η αποδέσμευση από ομάδες πολιτικών συμφερόντων κ.α. Έτσι η καταληκτική πρόταση της Νέας Δεξιάς ενδεικτικά περιλαμβάνει ένα πλαίσιο κοινωνικής πολιτικής με την παροχή ιδιωτικής ασφάλισης και ιδιωτικών υπηρεσιών φροντίδας, ενθάρρυνση του ιδιωτικού συστήματος εκπαίδευσης. Η νομιμοποίηση της κρατικής δράσης γίνεται αποδεκτή σε ελάχιστες περιπτώσεις που επικεντρώνονται στη διασφάλιση ενός ελάχιστου δικτύου ασφαλείας, με έμφαση την ενεργοποίηση του ατόμου για την επίλυση των προβλημάτων του.

Αφετέρου η Σοσιαλιστική ιδεολογία διέπεται από έναν ιδιότυπο διαχωρισμό. Από την μία πλευρά, ο Μαρξισμός ακολουθεί μια εκ διαμέτρου αντίθετη μεθοδολογική διατύπωση προς όλες τις λοιπές ιδεολογικές κατηγορίες, θεωρώντας πως η άσκηση κοινωνικής πολιτικής αποσκοπεί στην θωράκιση των συμφερόντων της άρχουσας κοινωνικοοικονομικής τάξης. Η διατύπωση αυτή αξιολογείται ως θεμελιώδης διαφοροποίηση και απόκλιση μεταξύ των θέσεων Μαρξισμού και Σοσιαλδημοκρατίας εν σχέσει με τις κοινωνικές παροχές. Για τον λόγο αυτό οι Μαρξιστές στέκονται συχνά επικριτικοί στις θέσεις των Σοσιαλδημοκρατών για δυνατότητα «εξανθρωπισμού» του καπιταλισμού. Οι προτάσεις του Μαρξισμού για την κοινωνική πολιτική συνυφαίνονται και συναρμόζονται ευθέως με τον ρόλο της κρατικής υπόστασης επισημαίνοντας την αναγκαιότητα διασφάλισης του αμιγώς δημόσιου χαρακτήρα της.

Από την άλλη πλευρά η σοσιαλδημοκρατική προσέγγιση της κοινωνικής πολιτικής αποτελεί την αντιπροσωπευτικότερη έκφανση του μεταπολεμικού παραδοσιακού κράτους πρόνοιας. Αν θα μπορούσε μια ιδεολογία να χαρακτηριστεί ως η «ιδεολογία του κράτους πρόνοιας», αυτή θα ήταν η ιδεολογία της σοσιαλδημοκρατίας. Επομένως η σοσιαλδημοκρατική ιδεολογία υπεραμύνεται της

τριακονταετούς μεταπολεμικής ανάπτυξης των κρατικών προνοιακών δομών. Με άλλα λόγια προτείνεται η εκτεταμένη κρατική παρέμβαση για την καταπολέμηση της κοινωνικής ανισότητας μέσω της καθολικότητας και της ευρείας αναδιανομής αγαθών και υπηρεσιών, παράλληλα με την ελεγχόμενη δραστηριοποίηση της ελεύθερης αγοράς.

Το σύνολο των προσεγγίσεων καταδεικνύει την πολιτική ιδεολογία σε καθοριστικό ρυθμιστή του ρόλου και του περιεχομένου της κοινωνικής πολιτικής. Με άλλα λόγια εξάγεται το συμπέρασμα ότι το εύρος, ο ρόλος και η μορφή παρέμβασης της κοινωνικής πολιτικής είναι ευθέως ανάλογη του περιεχομένου της πολιτικής ιδεολογίας. Οι θέσεις κάθε πολιτικής ιδεολογίας για την κοινωνική πολιτική είναι άμεσα συνυφασμένες με το ευρύτερο ιδεολογικό τους πλέγμα και το πολιτικό πρόγραμμα που αναπτύσσουν κυρίως για την κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ κράτους και αγοράς. Μια φιλελεύθερη ιδεολογία προτείνει την εφαρμογή μιας περιορισμένης κοινωνικής πολιτικής. Μια σοσιαλιστική ιδεολογία προτείνει την εφαρμογή μιας διευρυμένης κοινωνικής πολιτικής. Το ιδεολογικό στοιχείο καθίσταται κρίσιμο και καθοριστικό για τον βαθμό άμβλυνσης της κοινωνικής ανισότητας, αλλά και για τον ρόλο που καλείται να διαδραματίσει η κοινωνική πολιτική σε κάθε κοινωνία.

Υπό τη μορφή epilόγου, ολοκληρώνοντας την προσπάθεια μελέτης της διασύνδεσης πολιτικής ιδεολογίας και κοινωνικής πολιτικής, κρίνεται σκόπιμο ένα συνοπτικό σχόλιο σχετικά με την ιδεολογία της κοινωνικής πολιτικής στον 21^ο αιώνα. Οι συμβαίνουσες οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές μεταβολές που έλαβαν χώρα τις τελευταίες τρεις δεκαετίες ευνόησαν την επικράτηση μιας κοινωνικής πολιτικής μη διευρυμένου χαρακτήρα και όχι στιβαρού περιεχομένου. Η διαμόρφωση της σύγχρονης ή «νέας κοινωνικής πολιτικής» φαίνεται να επηρεάζεται περισσότερο από την ιδεολογική ηγεμονία της Νέας Δεξιάς και ειδικότερα κυρίως από την ιδεολογία του Νεοφιλελευθερισμού. Η νέα πραγματικότητα υποδεικνύει υποχώρηση και ελαχιστοποίηση των ευθυνών του κράτους στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής. Η φιλοσοφία αυτή υπεισέρχεται κλιμακωτά σε όλες τις όψεις και διαστάσεις της έννοιας. Σε θεωρητικό τουλάχιστον επίπεδο, η ανάδυση των σύγχρονων εννοιών κοινωνικής πολιτικής συνδέεται ευθέως με την επικράτηση της παγκόσμιας

ελεύθερης οικονομίας έναντι του εθνικού κράτους. Αντιπροσωπευτικότερο παράδειγμα απόδειξης της χειραγώγησης της κοινωνικής πολιτικής από τη νεοφιλελεύθερη ιδεολογία είναι η ανάδειξη της έννοιας του «προνοιακού πλουραλισμού».

Η έννοια συνυφαίνεται με την τελευταίως κρατούσα αντίληψη για το μέγεθος και το βαθμό ποιοτικής και ποσοτικής παρέμβασης της δημόσιας πολιτικής στην προσπάθεια επίλυσης των κοινωνικών προβλημάτων. Η ανάδειξη της έννοιας υπονοεί την μη αποκλειστικότητα της δημόσιας δράσης σε ζητήματα που αφορούν το κοινωνικό σύνολο. Κεντρικό σημείο είναι ότι η ευημερία μπορεί να μην διαθέτει ως αποκλειστικό της πάροχο τον κρατικό μηχανισμό. Οι υποστηρικτές της έννοιας θεωρούν ότι ο προνοιακός πλουραλισμός προάγει την ανταγωνιστικότητα. Με άλλα λόγια υποστηρίζεται ότι δημόσιος και ιδιωτικός τομέας μέσα σε συνθήκες ανταγωνισμού ευγενούς άμιλλας θα επιτύχουν το επιθυμητό κοινωνικό αποτέλεσμα. Κατ' αυτόν τον τρόπο είναι εφικτή η διασφάλιση της ποιοτικής αποτελεσματικότητας των κοινωνικών υπηρεσιών. Η πραγματικότητα όμως μάλλον διαφέρει. Στην πράξη, οι συνθήκες ολιγοπωλιακού συχνά ανταγωνισμού δρουν εις όφελος των επιχειρηματικών συμφερόντων και των εισοδηματικά ισχυρότερων.

Η έννοια του προνοιακού πλουραλισμού ανταποκρίνεται και αντικατοπτρίζει το ιδεολογικό πλαίσιο της σύγχρονης κοινωνικής πολιτικής. Ιδεολογικό πλαίσιο που διαθλά τον ρόλο του κράτους από την αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων και ευνοεί την μετατροπή της κοινωνικής πολιτικής σε εμπορεύσιμο είδος – έρμαιο της ελεύθερης αγοράς.

Βιβλιογραφία

Α. Ελληνόγλωσσα Βιβλιογραφία

1. Βενιέρης Δ. (2006), *Όρια Κοινωνικής Πολιτικής*, Διεθνές Συνέδριο, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα.
2. Βενιέρης Δ. (2009), *Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνικά Δικαιώματα. Το Τέλος των Ύμνων*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
3. Λέκκας Π. (2006), *Η Εθνικιστική Ιδεολογία. Πέντε Υποθέσεις Εργασίας στην Ιστορική Κοινωνιολογία*, Αθήνα: Κατάρτι.
4. Πολάνυι Κ. (2001), *Ο Μεγάλος Μετασχηματισμός*, Θεσσαλονίκη: Νησίδες.
5. Χριστουδουλίδη – Μαζαράκη Α. (2009), *Προβλήματα Θεωρίας της Ιδεολογίας*, Αθήνα: Παπαζήση.
6. Abendroth W. – Lenk K. (1983) (επιμ.), *Εισαγωγή στην Πολιτική Επιστήμη*, Τόμος Α', Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
7. Fukujama F. (1992) (Μετ. Α. Φακατσέλης), *Το Τέλος της Ιστορίας και ο Τελευταίος Άνθρωπος*, Αθήνα: Λιβάνη.
8. Fukujama F. (2005) (Μετ: Δ.Βούβαλη), *Οικοδόμηση Κρατών. Διακυβέρνηση και παγκόσμια τάξη στον 21ο αιώνα*. Αθήνα: Λιβάνη.
9. Gramsci A. (1935) (Μετ: Ραυτόπουλος Δ. - Χατζιδάκη Φ.), *Τα Τετράδια της Φυλακής*, Αθήνα: Ηριδανός.
10. Heywood A. (2005) (Επιμ.: Μαραντζίδης Ν., Μετ: Κουτρής Χ.), *Πολιτικές Ιδεολογίες*, Αθήνα: Επίκεντρο.
11. Kammler J., «Το Πρότυπο Δημόσιας Εξουσίας του Κοινωνικού Κράτους», στο Abendroth W. – Lenk K. (1983) (επιμ.), *Εισαγωγή στην Πολιτική Επιστήμη*, Τόμος Α', Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
12. Kuhne R., «Το Φιλελεύθερο Πρότυπο Δημόσιας Εξουσίας» στο Abendroth W. – Lenk K. (1983) (επιμ.), *Εισαγωγή στην Πολιτική Επιστήμη*, Τόμος Α', Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
13. Keynes J. (1936), *Γενική Θεωρία της Απασχόλησης, του Τόκου και του Χρήματος*, Αθήνα (2001): Παπαζήση.

14. Lyotard J. (2008) (Μετάφραση: Κ. Παπαγιώργης), *Η Μεταμοντέρνα Κατάσταση*, Αθήνα: Γνώση.
15. Marx και Engels (1997), *Η Γερμανική Ιδεολογία*, Αθήνα: Gutenberg.
16. Mennheim K. (1997), *Ιδεολογία και Ουτοπία*, Αθήνα: Γνώση.
17. Spicker P. (2004) (Μετάφραση: Οικονόμου Χ.), *Κράτος Πρόνοιας. Μια Γενική Θεωρία*, Αθήνα: Διόνικος.
18. Weber M. (1997), *Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού*, Αθήνα: Gutenberg.

B. Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

1. Abel-Smith B. (1958), "Whose Welfare State" στο Mackenzie N. (ed.), *Conviction*, London: McGibbon and Kee.
2. Abel-Smith B. and Townsend P. (1955), *New Pensions for the Old*, Fabian Research Series no. 171, London: Fabian Publications Ltd., March.
3. Alcock P., Erskine A., and May M. (1998) (eds), *The Student's Companion to Social Policy*, Oxford: Blackwell.
4. Barry N. (1987), *The New Right*, London: Croom Helm.
5. Bell D. (1960), *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*, New York: Free Press.
6. Beveridge Report (1942), *Social Insurance and Allied Services*, London: HMSO.
7. Crosland T. (1956), *The Future of Socialism*, London: Jonathan Cape.
8. Easton D. (1981), *The Political System*, Chicago: University of Chicago Press.
9. Erskine A. (1998), "The Approaches and Methods of Social Policy" στο Alcock P., Erskine A., and May M. (1998) (eds), *The Student's Companion to Social Policy*, Oxford: Blackwell.
10. Esping – Andersen G. (1985), *Politics against Markets: The Social Democratic Role Road to Power*, New Jersey: Princeton University Press.
11. Esping – Andersen G. (1990), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Polity: Cambridge.
12. Fitzpatrick T. (2001), *Welfare Theory: An Introduction*, London: Palgrave Macmillan.

13. Friedman (1962), *Capitalism and Freedom*, Chicago, IL: University of Chicago Press.
14. George V. – Wilding P. (1985), *Ideology and Social Welfare*, London: Routledge & Kegan Paul.
15. Ginsburg I. (1979), *Class, Capital and Social Policy*, London: Macmillan.
16. Gough I. (1979), *The Political Economy of the Welfare State*, Palgrave MacMillan.
17. Hill (1997), *Understanding Social Policy*, fifth edition, Oxford: Blackwell Publishers.
18. Johnson (1995) (eds.), *Private Markets in Health and Welfare: an International Perspective*, Oxford: Berg.
19. Lenin (1988), *What is to be Done?*, Harmondsworth and New York: Penguin.
20. Macmillan (1966), *The Middle Way*, London: Macmillan.
21. Marshall T.H. (1950), “Citizenship and Social Class”, reprinted in Marshall T.H. and Bottomore T. (1992), *Citizenship and Social Class*, London: Pluto Press.
22. Marshall T. H. (1965), *Social Policy*, London: Hutchinson University Library.
23. Marx K. (1848), *Manifesto of the Communist Party*.
24. Marx K. (1965), *Capital, Vol. 1*, Progress Publishers.
25. Marx K. and Engels F. (1968), *Selected Works*, London: Lawrence and Wishart.
26. Marx K. and Engels F. (1970), *The German Ideology*, London: Lawrence and Wishart.
27. May M. (1998), “The Role of Comparative Study” στο Alcock P., Erskine A., and May M. (1998) (eds), *The Student’s Companion to Social Policy*, Oxford: Blackwell.
28. Miliband R. (1991), *Divided Societies: Class Struggle in Contemporary Capitalism*, Oxford: Oxford University Press.
29. Myles J. and Quadagno J. (2002), “Political Theories of the Welfare State”, *Social Service Review*, 76 (1):34-57.
30. Niskanen W. (1973), *Bureaucracy: Servant or Master?*, London: Institute for Economic Affairs.
31. Offe C. (1984), *Contradictions of the Welfare State*, London: Hutchinson.

-
32. O' Connor J. (1973), *The fiscal crisis of the state*, New York : St.Martin's Press.
 33. Polanyi K. (1944), *The Great Transformation*, Boston: Beacon Press.
 34. Quadagno J. (1988), "Theories of the Welfare State", *Annual Review of Sociology* 13: 109-28.
 35. Rawls J. (1972), *A Theory of Justice*, Oxford: Clarendon Press.
 36. Smith A. (1776), *An Enquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
 37. Taylor G. (2007), *Ideology and Welfare*, London: Palgrave Macmillan.
 38. Titmuss R. (1958), *Essays on 'the Welfare State'*, London: Allen and Unwin.
 39. Titmuss R. (1968), *Commitment to Welfare*, London: Allen and Unwin.
 40. Titmuss R. (1974), *Social Policy. An introduction*, London: Allen and Unwin.
 41. Townsend P. (1979), *Poverty in the United Kingdom*, London: Penguin.